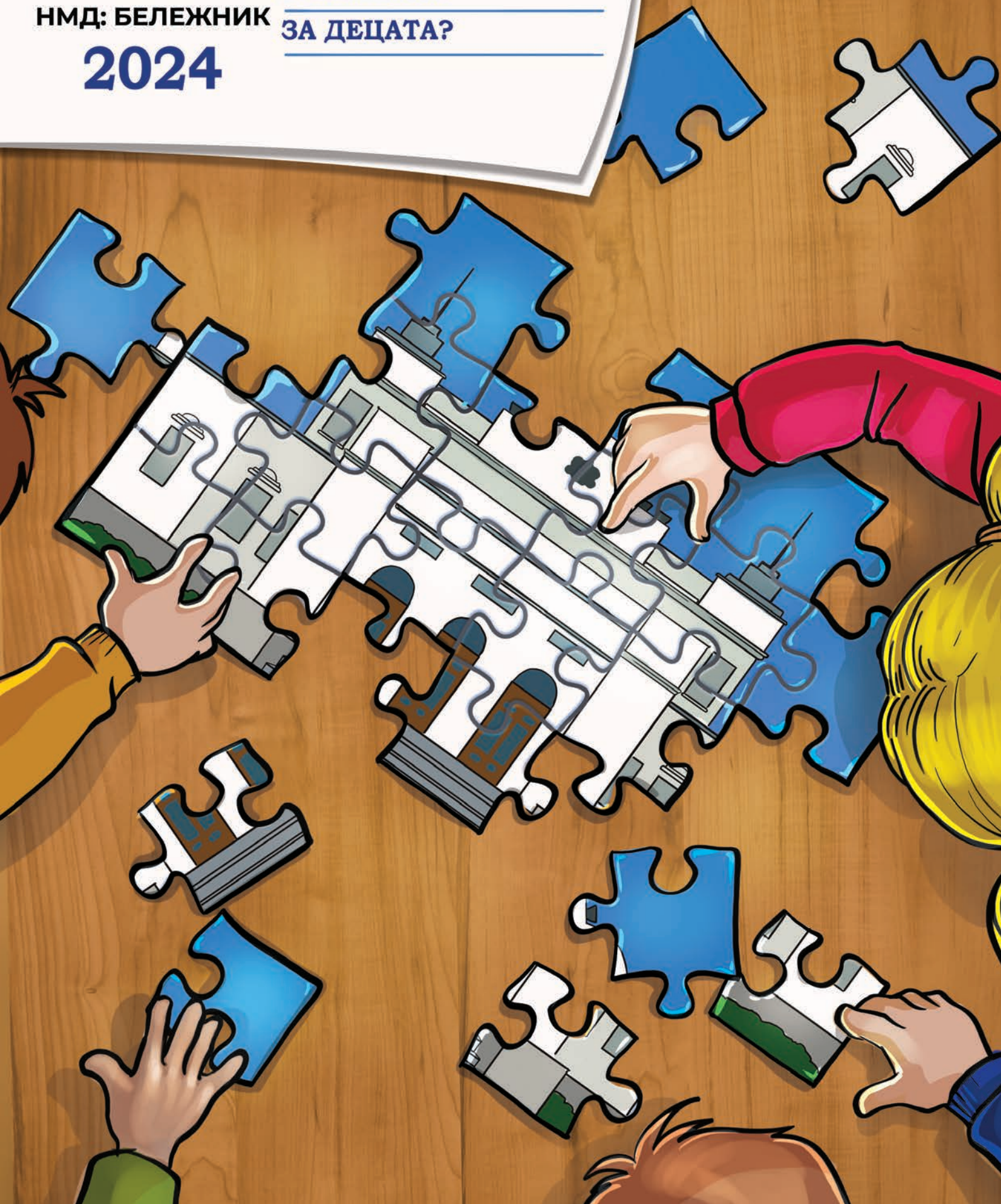

НМД: БЕЛЕЖНИК
2024

**КАКЪВ Е СРЕДНИЯТ
УСПЕХ НА ДЪРЖАВАТА
В ГРИЖАТА
ЗА ДЕЦАТА?**

НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

БЕЛЕЖНИК 2024
КАКЪВ Е СРЕДНИЯТ УСПЕХ НА ДЪРЖАВАТА
В ГРИЖАТА ЗА ДЕЦАТА?

Издава:

Национална мрежа за децата,
април 2024

Бул. „Витоша“ №58, ет. 4
1463 София
т./ф.: 02 988 82 07,
02 4444 380
office@nmd.bg
www.nmd.bg
facebook.com/nmdbg

Художник на корицата: Неда Малчева
Инфографики, дизайн и предпечат: Таралеж ЕООД
Коректури: Владимир Любенов

ISSN 1314-9970

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3
Благодарности	4
Методологически бележки	6
Насоки за оценяване	8
Бележник 2024: оценки	10
Какво ни казват оценките?	11

ВОДЕЩА ТЕМА: РЕДОВНА ВЛАСТ, НЕРАВНОДЕЛНИ РЕФОРМИ	14
---	-----------

УЧАСТИЕ НА ДЕЦАТА	16
--------------------------	-----------

1. БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ДЕЦАТА	21
------------------------------------	-----------

2. СЕМЕЙНА СРЕДА И АЛТЕРНАТИВНИ ГРИЖИ	34
--	-----------

3. ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО ОТ ВСИЧКИ ФОРМИ НА НАСИЛИЕ	50
--	-----------

4. ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА	61
------------------------------	-----------

5. РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ	70
---------------------------------	-----------

6. ДЕТСКО ЗДРАВЕ	81
-------------------------	-----------

7. ОБРАЗОВАНИЕ	104
-----------------------	------------

8. СПОРТ, КУЛТУРА И СВОБОДНО ВРЕМЕ	117
---	------------

Използвани съкращения	128
-----------------------	-----

Бележки под линия	132
-------------------	-----

Списък на членовете на НМД	137
----------------------------	-----

Георги Богданов

Изпълнителен директор,
Национална мрежа за децата

УВОД

Скъпи читатели,

„Бележник 2024“ излиза от печат в последните седмици на работа на 49-ото Народно събрание. Отново действа служебен кабинет и предстоят поредните предсрочни парламентарни избори.

Ситуацията е сходна с тази преди година, когато „Бележник“ излезе във време на избори – на изхода от служебен кабинет и преди сформирването на постоянен. Тогава, макар успехът на държавата отново да не помръдна от среден, оценката все пак беше най-висока от всички издания на доклада през годините – 3,33. Защото нестабилността в държавата накара властта и институциите да се огледат за важните за обществото теми. Така детските политики най-накрая бяха забелязани и бяха предприети редица стъпки напред.

Сега, отново в нестабилна политическа ситуация, вероятно за мнозина ще бъде изненадващо, че това 13-о издание на годишния ни доклад излиза с още по-висока оценка. За първи път държавата „отлепи“ от средния успех в грижите за децата и получи оценка добър 3,59. Поради няколко причини.

В общата политическа разpravия детските теми нерядко бяха сред онези надпартийни въпроси, които можеха да дават нужната спойка в иначе не съвсем добре сглобения кабинет. За няколкото месеца редовна власт продължиха редица подобрения в системата на социалното подпомагане и ускорено бяха приети промени, касаещи домашното насилие, правосъдието за деца, осиновяването. Стъпки, макар и недостатъчни, бяха предприети и в изграждането на Националната детска болница без повече отлагане. В майчиното и детско здраве беше стабилизирана работата на здравните медиатори, бяха поети от държавата медицинските храни за всички нуждаещи се деца и възрастни, наред с прогреса в редица други области, които анализирахме на страниците на изданието.

Да, „Бележник 2024“ показва, че за втора поредна година има значителни, макар и не във всички области, подобрения в подкрепата за децата и семействата.

Но, ако не осигурим приемственост в детските политики, без значение как точно се подрежда парламентарният пъзел, голяма част от започнатото ще бъде без устойчиви резултати.

Много ключови теми останаха неадресирани. За поредна година нямаме приета Национална стратегия за детето (2024–2030 г.) – нужната основа за мултисекторна интегрирана подкрепа за децата и семействата. Особено важни са и политиките за преодоляване на регионалните различия – в майчиното и детското здраве, ранната грижа, образованието, достъпа до услуги. Ключово е да бъде спрян регресът в системата на закрила. И още много.

Затова ние от НМД държим това „да, но...“ да не прераста само в „дано“. Не е достатъчно пожеланието „дано задържим добрата тенденция“. Искаме да е само кратко и ясно „да“. И всички ние като гражданско общество да кажем:

„Да“ на приемствеността в детските политики – без значение какво е парламентарното мнозинство.

„Да“ на единните и последователни усилия от страна на носителите на властта да поставят в своите политики, действия и публично говорене траен фокус върху децата и семействата.

„Да“ на политическа воля, законодателна и изпълнителна инициативност и отговорност, с които много закъснели реформи могат бързо да бъдат изведени до завършек.

Само така държавата би защитила получената като прецедент оценка „добър“.

За България предстои пореден важен избор. За Европа – също. Способността на гражданското общество да се противопоставя на демагогията, популизма и дезинформацията ще предопределят посоката, в която страната ни и ЕС ще поемат. Децата обаче са еднозначна ценност и не могат да бъдат повод за противопоставяне. Трябват ни по-малко политика на гърба на децата и повече политики за децата.

Да си кажем „да“ за по-щастливи деца и семейства в България.

БЛАГОДАРНОСТИ

Национална мрежа за децата изказва своите благодарности към всички, които допринесоха за създаването на мониторинговия доклад **„Бележник 2024: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?“**.

Благодарим на авторите, които разработиха отделните части от доклада. Признателни сме за подкрепата на организациите членове на Мрежата и за усилията и усърдието на колегите, които коментираха и редактираха отделни тематични дялове от „Бележник“.

Не можем да пропуснем да благодарим специално на децата, родителите и професионалистите (тази година общо над 3200), които попълниха нашите анкети и чиито мнения станаха важна част от текстовете и оценките в „Бележник 2024“.

Благодарим и на децата от Младежка мрежа „Мегафон“, които работиха по раздела „Спорт, култура и свободно време“, за да допълнят настоящия доклад със своята гледна точка.

Изказваме специални благодарности за усилията на служителите от Министерството на труда и социалната политика, Министерството на образованието и науката, Министерството на здравеопазването, Министерството на правосъдието, Министерството на вътрешните работи, Министерството на регионалното развитие и благоустройството, Министерството на културата, Министерството на младежта и спорта, Върховната касационна прокуратура, Агенцията за социално подпомагане, Държавната агенция за закрила на детето, Държавната агенция за бежанците, Националният център за обществено здраве, ГД „Национална полиция“, ГДБОП – МВР, Националната здравноосигурителна каса, Регионалните управления на образованието, Международната организация по миграция, Националният статистически институт, Националното бюро за правна помощ и др.

Изказваме благодарност към училищата, яслите и детските градини на територията на Столична община, на общините и областните администрации в цялата страна и на областните дирекции на вътрешните работи, които предоставиха подробни данни за напредъка по изпълнението на политики за децата и семействата и изготвиха отговорите по многобройните заявления за достъп до обществена информация за целите на „Бележник 2024“.

Изказваме искрена признателност към Министерството на образованието и науката за подкрепата при разпространението на анкетите към „Бележник“.

Благодарим сърдечно на кабинета на омбудсмана на Република България проф. Диана Ковачева за допълването на „Бележник 2024“ с данни и изследвания, събрани в хода на извършвания от институцията годишен мониторинг на изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето и факултативните протоколи към нея.

Изразяваме своята особена признателност към членовете на външната оценителна комисия, които ни дариха своите време, усилия и експертност, за да коментират подробно „Бележник 2024“ и да допълнят анализите и препоръките в доклада.

АВТОРИ:

Адв. Аделина Хаджийска, член на Мрежата за правна помощ на НМД
Александър Миланов, Национална асоциация за приемна грижа
Антоанета Иванова, председател на УС на Национална мрежа за децата, Сдружение „Спина бифида и хидроцефалия“
Антоанета Василева, Асоциация „Родители“ /
Национален център за безопасен интернет
д-р Антоанета Тончева, Сдружение „Общност Мостове“
Белла Дамянова, Национална мрежа за децата
Валентина Ташкова, Сдружение „Общност МОСТОВЕ“
Галина Бисет, Сдружение „Еквилибриум“ – Русе
Георги Богданов, изпълнителен директор на Национална мрежа за децата
Георги Еленков, Национална мрежа за децата
Георги Стоев, СУ „Любен Каравелов“ – Пловдив
Д-р Гергана Гешанова, Коалиция за живот без тютюнев дим

Гергана Ефремова, Фондация „Заедно в час“
Диана Андреева, Национална мрежа за децата
Диана Димова, Фондация „Мисия криле“
Доц. д-р Диана Циркова, Център за психосоциална подкрепа
Диляна Дилкова, Сдружение „Национална мрежа на здравните медиатори“
Доц. д-р Донка Петрова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Евгения Волен, Фондация „Тръст за социална алтернатива“
Екатерина Йосифова, Фондация „За храната“
Елена Бачева, „Дневникът на мама и татко“
Елмира Нешева, Фондация „Център за хуманни политики“
Ивайло Ябълкаров, Фондация „Мисия Криле“
Ирина Воронцова, Сдружение „Помощ за Украйна“, интеграционно-образователен център „Український Вулик“ („Украински кошер“)
Кристина Ненова, Национална мрежа за децата
Кристиян Юлзари, журналист на свободна практика
Люба Йорданова, Фондация „Заедно в час“
Мариана Банчева, Национална асоциация на ресурсните учители
Адв. Марияна Евтимова, Фондация „Позитивни умения на личността в социума“ (П.У.Л.С.), член на Мрежата за правна помощ на НМД
д-р Маша Гавраилова, Коалиция за живот без тютюнев дим
Мая Цанева, Сдружение „Безопасни детски площадки“
Момчил Баев, д.м. – Програма „Сексуално здраве и ХИВ“, Фондация „Сингъл Степ“
Надежда Цекулова, консултант „Детско и майчино здраве“
към Национална мрежа за децата
Наталия Александрова, Фондация „За храната“
Наталия Кирилова, Българска педиатрична асоциация
Пламена Николова, Национална мрежа за децата
Адв. Теодора Саркизова, Сдружение „Семеен Център Мария“ – Варна,
член на Мрежата за правна помощ на НМД
Тодорка Георгиева, Българска асоциация „Осиновени и осиновители“
Трендафил Меретев, Фондация „За нашите деца“
д-р Юлия Раданова, Сдружение „Институт по медиация и управление на спорове“,
консултант на Мрежата за правна помощ на НМД
Юлианна Кулюкина, Сдружение „Помощ за Украйна“,
интеграционно-образователен център „Український Вулик“ („Украински кошер“)

ВЪНШНИ ОЦЕНИТЕЛИ:

Доц. д-р Велина Тодорова, заместник-председател
на Комитета по правата на детето на ООН
Д-р Ева Жечева, директор на дирекция „Права на детето“
към Омбудсмана на Република България
Надя Шабани, Фондация „Български център за нестопанско право“
Огнян Исаев, директор програма „Образователни възможности и постижения“,
Тръст за социална алтернатива
Проф. Татяна Коцева, Институт за изследване на населението и човека, БАН
Митко Николов, изпълнителен директор на Център за независим живот
Гергана Манолова, консултант към Световната здравна организация

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ

„Бележник 2024: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?“ е тринадесетото издание на Годишния мониторингов доклад на Национална мрежа за децата. Документът оценява гарантирането и осъществяването, в рамките на календарната 2023 г., на правата на децата чрез прилаганите държавни политики за децата и техните семейства.

Основната цел, която си поставяме с разработването на „Бележник 2024“, е да извършваме ежегоден, независим, основан на обективни факти и статистически данни мониторинг по правата на децата, оценяващ приетите законодателство и политики и реализираните от страна на държавата и общините мерки през изтеклата календарна година. Докладът предлага система от препоръки към всеки тематичен дял, които се надяваме да послужат за подобряването на политиките и практиките за децата и семействата на България.

Темите, по които работиха експертите за извършване на анализа на напредъка по политиките за децата и семействата, са: „Участие на децата“ (хоризонтална политика), „Благосъстояние на децата“, „Семейна среда и алтернативни грижи“, „Закрила от всички форми на насилие“, „Правосъдие за деца“, „Ранно детско развитие“, „Детско здраве“, „Образование“, „Спорт, култура и свободно време“. Чрез избраните теми и включените подтеми се стремим да обхванем в пълнота правата на децата във всички сфери на техния живот. Анализите целят постигането на интегритет в представянето на правата на децата в доклада, който поставя фокус върху структурните и хоризонталните политики, а не върху отделни ангажименти на държавата за съответната година. Придържаме се основно към **три критерия за приоритетност на проблемите – значимост; релевантност към темите, важни за организациите членове на Национална мрежа за децата; възможност за решаване на идентифицираните проблеми.**

Темите и подтемите, разглеждани ежегодно в „Бележник“, са избрани съобразно принципите за последователност, максимален обхват и актуалност. По този начин имаме възможност в динамика да проследяваме как държавата се справя с определени предизвикателства и доколко действията за решаване на идентифицираните проблеми са обвързани с отправените през предходната година препоръки.

Анализите включват: оценка, обосновка, описание на фактите и данните от експертното проучване и от информацията, предоставена от държавните институции по конкретната тема, ведно с препоръки (конкретни стъпки и възможни направления на работа).

В търсене на максимална справедливост при разработването на „Бележник“ традиционно използваме факти и статистически данни, предоставени от самите институции по реда на ЗДОИ. С оглед още по-висока прозрачност и обективност на оценката отправихме към експертите от министерствата и агенциите покана за съдействие при събирането на информация за напредъка по изпълнението на изведените от нас теми и подтеми през 2023 г., както и за предизвикателствата, които срещат, наред с плановете им за постигането на заложените цели. Предоставената от тях подробна информация е използвана за разработването на анализите. Традиционно използваните източници включват и доклади на институции, независими изследователи и неправителствени организации, журналистически материали. Тъй като докладът е разработван в рамките на календарната 2023 г. и първите месеци на 2024 г., поместените данни се отнасят за 2022 г. и 2023 г. Когато липсват достъпни данни, използваме най-актуалните налични, които очертават общата картина и състоянието на съответните политики. Всички данни и източници на информация цитираме в текста на „Бележник“ в подкрепа на изводите и оценките по отделните теми и в уверение на това, че анализът е изготвен на базата на надеждни източници, а не е субективен израз на мнението на Национална мрежа за децата.

Традиционно Национална мрежа за децата отдава приоритетно място в мониторинговия доклад на мненията на интервюирани за целите на „Бележник“ деца, родители и професионалисти от цяла България. (Под „дете“ разбираме всяко човешко същество, ненавършило възрастта за пълнолетие, съгласно Конституцията на Република България и чл. 1 от Конвенцията за правата на детето на ООН.) Целта ни, както всяка предходна година в 13-годишната история на „Бележ-

ник”, е да разберем каква е ситуацията по отношение на правата и благосъстоянието на децата у нас именно от самите деца, от техните родители, както и от хората, чиято професионална роля е да ги подкрепят – учители, педиатри, психолози, социални работници и др. В началото на 2024 г. Национална мрежа за децата разпространи две анкети, насочени към деца и възрастни, чрез които достигнахме до мнението на значителен брой хора по ключовите за „Бележник” теми. **Тази година анкетите ни достигнаха рекорден брой респонденти – 1474 деца и 1765 възрастни от цяла България.**

Нашата задача беше да отчетем ситуацията и евентуалните промени по отношение на гарантирането на правата на децата и политиките, насочени към тях и към семействата, да анализираме обективно взетите решения и предприетите конкретни мерки за решаването на съответния проблем от държавата, както и устойчивостта в прилагането на тези решения и мерки до трайното постигане на положителен ефект върху децата и семействата. Не сме пропуснали и да поощрим положените усилия и позитивното развитие дори и при липса на конкретни резултати или при непълно изпълнение на политиките. Положихме усилия да изведем на преден план постиженията и да търсим позитивните решения във връзка с гарантиране на правата на децата, но не сме спестили градивната критика.

В секцията „Какво ни казват оценките” представяме кратко резюме на напредъка през изтеклата година във всяка тематична област.

Оценяването е аналогично на това в образователната система и се базира на шестобалната система. В настоящия доклад оценките са поставени от експертите, външните оценители и децата, родителите и професионалистите и впоследствие потвърдени от гражданските организации, членуващи в Национална мрежа за децата. Окончателните оценки са получени на базата на средноаритметично изчисление от оценките на авторите, на външните експерти и децата, родителите и професионалистите по различните подтеми, обхванати в деветте основни тематични дяла на доклада.

Важно е да се отбележи, че сме се придържали към скълата за оценяване, утвърдена през 2015 г. Това означава, че поставените оценки обхващат дефиниране на проблема и анализ на: ситуацията в страната по отношение на гарантирането на правата на децата и политиките, насочени към тях и семействата; поемането на ангажимент за решаване на проблема от държавата и прилагането му до трайното елиминиране на проблема и до постигането на положителен ефект върху децата и семействата.

Легенда:

Мнението на родителите и професионалистите в анкетата „Бележник – как децата, родителите и професионалистите оценяват държавата?”

НАСОКИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ

Скалата за оценяване на разглежданите в доклада теми е от 2 до 6, като са включени насоки за оценяване и с „половин единица“ с цел по-ясно определяне на напредъка и улавяне на детайли.

Оценяването се извършва съгласно разработени подробни насоки за оценка през дефиниране на проблема, от разглеждане на ситуацията в страната с гарантирането на правата на децата и политиките, насочени към тях и семействата, през вземането на решение за разрешаване на проблема от държавата и прилагането му, до трайното елиминиране и постигане на положителен ефект върху децата и семействата.

Скалата е синхронизирана и с анкетите за деца и възрастни за „Бележник 2024“.

Оценка	Бележник	Бележник – как децата, родителите и професионалистите оценяват държавата?
Отличен 6	Държавата е реализирала дейността, приключила я е и предприетите мерки са доказали ефект. Налице е значителна, позитивна, трайна и видима промяна в живота на децата и семействата в България.	Направено е всичко необходимо, правото/правата на всички засегнати деца са гарантирани и това е осезаемо за тях.
Отличен 5,5	Държавата продължава да реализира дейността, която генерира положителен ефект за децата и семействата.	–
Много добър 5	Налице е ангажимент, план и са изпълнени конкретни стъпки. Налице е ефект за голяма част от децата, към които е насочена дейността. Държавата е въвлякла и други заинтересовани страни в разрешаването на проблема.	Конкретното обещание и план са изпълнени в голяма степен и ефектът им за децата е осезаем; правата на много от засегнатите от проблема деца са гарантирани.
Много добър 4,5	Държавата има ангажимента, налице е план, по който е предприела и изпълнила частично дейности за решаване на проблема чрез конкретно ведомство. Налице са резултати за част от групата деца, към която е насочена дейността.	–
Добър 4	Държавата е заявила политическа воля за решаване на проблема и се констатира наличието на план за изпълнението на дейността и работа по него, но все още няма резултат за цялата група деца, към която е насочена дейността.	Налице е конкретно обещание, има план за изпълнението, но са извършени малко конкретни стъпки, които не гарантират правата на достатъчно деца.
Добър 3,5	Държавата декларира, че ще работи по решението на проблема и има готовност за разработването на план, но предприетите стъпки са със забавяне, отлагане и нямат необходимия краен резултат.	–

Среден
3

Държавата декларира, че ще работи за решаване на проблема, предприети са минимални, спорадични и/или непоследователни стъпки, но липсва видим резултат (напр. поради липса на компетентност на лидерската държавна институция да управлява изпълнението).

Налице е конкретно обещание и са предприети минимални стъпки, но няма никакъв видим резултат за децата/резултатът гарантира правата на твърде малко деца.

Слаб
2,5

Държавата декларира, че ще работи по решение на проблема, но не го обезпечавя ресурсно (финансово и с човешки ресурс) и липсва реална дейност.

–

Слаб
2

Държавата не предприема действия за решаване на проблема и не разпознава препоръките за решаване на проблема (те не влизат в дневния ред на съответната институция).

Не е направено нищо, за да се гарантира правото/правата на децата, засегнати от проблема, или дори са налице действия, които нарушават правата им.

Налице е поет ангажимент, но предприетите стъпки са в погрешна посока, нищо не е направено или работата не постига очаквания ефект, но държавата го поддържа.

БЕЛЕЖНИК 2024: ОЦЕНКИ

ТЕМИ	СРЕДНА ОЦЕНКА В ПРЕДИШНИТЕ ДОКЛАДИ												
	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012
Участие на децата	3,57	3,11	3,08	3,06	3,00	3,50	2,83*						
1. Благосъстояние на децата	3,24	3,57	3,04	3,19	2,50	3,00	2,60	2,86	2,91	3,06	2,97	2,71	2,88
2. Семейна среда и алтернативни грижи	3,67	3,13	3,09	3,12	3,00	3,50	2,53	3,01	3,02	2,61	2,98	2,93	3,14
3. Закрила на детето от всички форми на насилие	3,54	3,33	3,07	2,50	2,50	3,00	2,83*						
4. Правосъдие за деца	3,77	3,52	3,28	3,10	3,00	2,50	2,79	3,05	3,45	3,30	2,90	3,44	3,56
5. Ранно детско развитие	3,44	3,48	3,32	3,22	3,00	3,50	2,33*						
6. Детско здраве	3,49	2,98	3,17	3,09	3,00	3,50	3,19	3,64	3,58	3,31	3,21	2,38	2,79
7. Образование	3,78	3,40	3,65	3,71	4,00	4,00	3,02	3,44	3,45	3,62	3,11	3,00	2,68
8. Спорт, култура и свободно време**	3,82	3,42	2,98	2,75									
СРЕДНА ОЦЕНКА НА БЕЛЕЖНИК 2024	3,59	3,33	3,18	3,09	3,00	3,31	2,88	3,20	3,28	3,20	3,00	2,90	3,00

*Забележка: посочените оценки са изведени от областите на Бележник 2018 като самостоятелни подобласти.

** Оценки в посочената област се проследяват от издание Бележник 2021.

КАКВО НИ КАЗВАТ ОЦЕНКИТЕ?

УЧАСТИЕ НА ДЕЦАТА

Оценка по темата: 3,57

През 2023 г. гарантирането на автентично и съдържателно участие на всички деца остана предизвикателство. Обществото, институциите и професионалистите, работещи с деца, не разпознават устойчиво нуждата децата да изразяват мнения и граждански позиции по засягащи ги теми и да бъдат последователно и подходящо информирани за правата си. Не се осигурява достъп до разбираема за децата обществена информация за закони и политики, свързани с тях. Държавата и общините не използват дигитални инструменти за допитване до децата. По мнение на децата, властта не се интересува достатъчно от тяхната гражданска оценка, понеже децата не са гласоподаватели, като нерядко самите политици се държат „детински“, negliжират и омаловажават детския глас и показват неразбиране на правото на децата на автентично гражданско участие. Пилотните инициативи за обучение на деца по права на човека и граждански активизъм са с ограничен обхват, ресурс и ползи. Остава необходимостта от приемането на Национална визия за детско участие, която да гарантира безопасно, приобщаващо, овластяващо и устойчиво детско участие и въздействие във всички относими сектори и обществени отношения.

1. БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ДЕЦАТА

Оценка по темата: 3,24

Делът на хората в риск от бедност или социално изключване в България възлиза на 32,2% и е един от най-високите в ЕС, като средното европейско ниво е 21,6%. Положителен напредък е осъществената реформа в системата на социалното подпомагане, благодарение на която размерът на социалните помощи започна да се определя в зависимост от линията на бедност в страната, с цел увеличаване на обема и обхвата на помощите. Въпреки това, и през 2023 г. проблем остана липсата на мултисекторна социална работа и интегрирана подкрепа за най-бедните и маргинализирани семейства с деца: жилищно настаняване, повишаване на трудовата и образователната квалификация, трудово посредничество, социална интеграция, подкрепа в изграждането на жизнени умения и родителски капацитет. Липсват системни мерки за приобщаване на децата и намаляване на негативните влияния на социална среда и географските различия върху условията им на живот. Усложнената нормативна уредба за социална подкрепа и различните пътища за достъп до социални услуги създават още по-големи трудности за децата и родителите в кризисни ситуации; деца бежанци и непридружени деца; родители и деца със статут на временна закрила; без лична карта (207 263 души към началото на 2023 г.); с увреждания и хронични заболявания; децата на трудови мигранти (т. нар. „оставени деца“) и др. уязвими групи. Изпълнението на Плана за действие за Европейската гаранция за детето през 2023 г. демонстрира нуждата от много по-широко популяризиране на ЕГД, от прилагането на интегрирани мерки за подкрепа на деца и семейства и укрепване на междуинституционалното сътрудничество, от подобряване на механизмите за събиране на данни и анализ, както и от засилване ролята на местните власти в процеса на планиране, изпълнение и отчитане на мерките по ЕГД.

2. СЕМЕЙНА СРЕДА И АЛТЕРНАТИВНИ ГРИЖИ

Оценка по темата: 3,67

И през 2023 г. бе налице недостатъчна ефективност на мерките за подкрепа както към родителите и децата в семейна среда, така и към децата, отглеждани в алтернативна грижа – резидентна и от семеен тип. Остана в т.ч. нуждата да се подобряват драстично мерките, насочени към осигуряването на образование, умения, настаняване и възможности за независим живот на децата, напускащи алтернативна грижа. От 1 юли 2023 г. изцяло влезе в сила Наредбата за качеството на социалните услуги, но практиката показва неразбиране и затруднено прилагане от доставчиците на изискванията за качество в нея. Напредък през 2023 г. беше демонстрираната категорична политическа воля и конкретните действия за ускоряване на процеса по закриване на четирите оставащи ДМСГД. Въпреки това нито един от домовете от стар тип не бе закрит, а МЗ се отказа от изграждането с европейски средства на предвидената инфраструктура за постоянна медицинска грижа. 2023 г. беше последната година, в

която, след повече от десетилетие финансиране с европроекти, държавата трябваше да промени модела на приемна грижа. Реформа обаче не беше осъществена, а заличаванията на приемни родители бяха повече от вписванията. Ключов напредък в областта е реформата в системата на осиновяване от края на 2023 г. На фона на регистрираните през 2023 г. рекордни 3843 случая на непридружени деца, останаха изцяло нерешени проблемите на закрилата и интеграцията на децата бежанци.

3. ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО ОТ ВСИЧКИ ФОРМИ НА НАСИЛИЕ

Оценка по темата: 3,54

Тази област получава по-висока оценка спрямо предходни години поради приетите промени в Закона за защита от домашно насилие, целящи по-ефективно правоприлагане и създаването на гаранции за защита на интереса на молителите, в т.ч. на пострадалите деца. Остана неадресирана спешната необходимост от инвестиция в кадрите в социалната система и от реакция срещу продължаващия регрес в системата на закрила. Случаите на насилие над деца показват недостатъчните капацитет и ресурси на професионалистите, работещи със и за деца, вкл. социалните работници и правоохранителните органи, за идентифициране и подкрепа на деца в риск от насилие и за превенция, съобщаване и реакция по случаи на насилие. Не се подкрепят програми за активна психологическа работа в училище, насочена към превенция и интервенция на училищния тормоз. За поредна година все още не функционира законово регламентираната Национална информационна система (НИС) към ДАЗД за унифицирано регистриране на данни за деца, в т.ч. и за деца в риск, вкл. и насилие. Напредък през 2023 г. бяха дейността на ДАЗД и приетите промени в ППЗЗДет., целящи подобряване на събираемостта на данните и срочното изграждане на НИС. През 2023 г. едно от всеки 7 деца в България съобщава, че е било жертва на онлайн тормоз и преследване в социалните мрежи. Независимо от това за поредна година не беше осигурена устойчива държавна подкрепа за работата на Националния център за безопасен интернет, към който през 2023 г. постъпиха рекордните 46 300 сигнала.

4. ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

Оценка по темата: 3,77

Област „Правосъдие“ получава най-високата спрямо предходните години оценка добър 3,77 поради важните промени от 2023 г. в НПК, ЗПФКПП, ЗМВР и Инструкцията за реда за осъществяване на задържане, свързани с по-доброто гарантиране на правата на децата, пострадали от и/или свидетели на престъпления, и на децата, заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство. Въпреки тези значими промени нужни са много повече усилия за осигуряване на дружелюбно и щадящо правосъдие за всички деца и за реални положителни промени в подкрепата към децата, жертви на насилие или престъпни посегателства. През 2023 г. отново изцяло липсваше политическа воля за реформа в системата на борба срещу правообществените прояви на малолетните и непълнолетните и за гарантиране на по-добра превенция на детската криминализация. Оценяваме частичното въвеждане на задължителна съдебна семейна медиация като напредък заради възможността чрез нея по-добре да се охраняват най-добрите интереси на децата. Въпреки това през 2023 г. останаха нерешени сериозните проблеми, свързани с режима на лични отношения между детето и „неотглеждания“ родител, когато липсва доброволно изпълнение. Държавата продължава да показва неспособност за превенция и ефективно адресиране на силно ескалиращи родителски конфликти.

5. РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ

Оценка по темата: 3,44

Оценката в тази тематична област е почти идентична на миналогодишната. Макар през 2023 г. майчиното и детското здравеопазване да бяха посочени като приоритет в редица стратегически документи за развитие на здравната система, отчетените данни не показват значимо подобрение в практиките и здравните резултати. Не беше осъществен реален напредък по редица ключови направления на ранното детско развитие (РДР) – от въвеждането на Национална рамка за качество в услугите за образование и грижи в ранна детска възраст (ОГРДВ) до обединяването на управлението на детските ясли и детските градини. Положително развитие от 2023 г. е конституирането на ПМРГ за планиране и координиране на политиките за РДР, чиято дейност е свързана с изработването на стратегически документ за РДР с хоризонт до 2030 г. Остава нерешен проблемът с липсата на достатъчно на брой и достатъчно качествени и разнообразни услуги за ранно обучение и грижа, както и на единни стандарти за услугите по ранна детска

интервенция, които да обезпечават проследяване на резултати и качество. В много случаи услугите не успяват да обхванат най-критичната възраст за ранна интервенция, а именно от 0 до 3 години.

6. ДЕТСКО ЗДРАВЕ

Оценка по темата: 3,49

След оценката Среден 2,98 от миналогодишния „Бележник“, тази година областта е оценена с по-високата Среден 3,49, поради приетите от НЗОК два допълнителни кода, чрез които от 2024 г. над 550 български деца и възрастни ще могат да кандидатстват за реимбурсация на медицински храни за домашно ползване. Друго основание за по-високата оценка е известният напредък в изграждането на Националната многопрофилна педиатрична болница (одобрен ПУП, конституиран Обществен съвет, изготвен от ЕИБ анализ на нуждите на детското здравеопазване, прието решение на НС за ускорено изграждане на болницата съобразно действащите европейски стандарти в педиатричната грижа). Ключово е да бъде следван стриктен план за прозрачно осъществяване на проекта за Национална многопрофилна педиатрична болница през следващите години на нейно изграждане, както и болницата да не възпроизведе хроничните за системата на детското здравеопазване проблеми. През 2023 г. продължи недостигът на здравни кадри в системата, остана неадресиран проблемът с ниското качество и обхват на акушерската грижа, не се реализираха ефективно мерки за преодоляване на регионалните различия в майчиното и детското здраве. Остана нерешен проблемът с липсата на комбинирани здравно-социални услуги за деца с различни зависимости и психични страдания.

7. ОБРАЗОВАНИЕ

Оценка по темата: 3,78

Данните от изследването PISA, публикувани през 2023 г., илюстрират спешната нужда от реформи по отношение на качеството и равния достъп до образование в страната ни. България остава сред държавите с най-високи образователни неравенства в света – постиженията на учениците зависят от финансовото състояние на родителите им; от мястото, където децата живеят; от вида училище, което посещават. И през 2023 г. у нас не се осъществяваше ефективен мониторинг на изпълнението на образователни политики, програми и проекти; липсваше реално приобщаване на всички деца според специфичните им потребности; не се прилагаше цялостна политика за деца със СОП, фокусирана върху профилираното и професионално обучение и включването им в пазара на труда. Държавата не реализира приоритетно ефективни мерки за включване в учебните програми на интердисциплинарни теми като дигитално-медийна грамотност, социално-емоционално учене, здравно и сексуално образование. Остана невъведен компетентностният модел на подбор, обучение и атестация на директори и учители. Следва да бъде отчетено, че оценката в област „Образование“ в „Бележник 2024“ все пак е повишена спрямо предходната година заради иницираните от редовното правителство работни процеси, свързани с изготвяне на стандарт за качество на образованието, реформа в квалификацията и атестирането на педагогическите специалисти и промени в Наредбата за приобщаващо образование.

8. СПОРТ, КУЛТУРА И СВОБОДНО ВРЕМЕ

Оценка по темата: 3,82

През 2023 г. продължиха проблемите на достъпа на децата до масов спорт и физическа активност. На много места спортните съоръжения в детски градини и училища са недостатъчни, в лошо състояние или липсващи (1259 детски градини и 478 училища не разполагат с физкултурен салон или помещение, пригодено за спорт). Масовият спорт за деца продължава да е хронично недофинансиран и оставен преимуществено на възможностите на семейството. Липсва достъп до качествено и разнообразно телевизионно съдържание, насочено към децата, в ефира на обществената БНТ. Настоящата тематична област също получава по-висока оценка в „Бележник 2024“. Това е така заради редица положителни инициативи, сред които осъществяваната за втора поредна учебна година НП „Заедно в изкуствата и в спорта“. Нужно е обаче реализирането, при сътрудничество между МОН и ММС, респ. МОН и МК, на програми с далеч по-широк национален обхват, фокусирани върху осигуряването на достъп и стимулирането на интереса на всички деца към занимания със спорт, култура и изкуство във и извън образователния процес.

РЕДОВНА ВЛАСТ, НЕРАВНОДЕЛНИ РЕФОРМИ

„Смятам, че българските политици се държат като деца. Те са груби един към друг и ако не подкрепят неговата/нейната партия, възниква разочарование. Ще бъде добре, ако могат да говорят помежду си по уважителен начин, независимо какви различия имат. Мисля, че това ще се отрази по добър начин на младите хора, които наблюдават тяхното поведение.“

Цитат на дете от проведена фокус група по програма „Деца изследователи“ на НМД

През 2023 г. за пета поредна година България нямаше приета Национална стратегия за детето (2019–2030). В тези пет години, побрали смяната на седем кабинета и шест народни събрания, отсъствието на подобен ключов стратегически документ, който да очертава едрите линии на мулти- и междусекторната подкрепа за децата и семействата, **лиши държавата от възможността да прилага цялостна политика и да обезпечи оперативен синхрон между системите на образование, здравеопазване, социални услуги, закрила и правосъдие.** Продължават да липсват индикатори за измерване на финансовите инвестиции в децата и семействата при разработването на държавния и общинските бюджети. Нито разбивката на бюджета по икономически елементи на разходите, нито тази по функции позволява идентифициране на общия обем на планираните или направените инвестиции в политики за децата. Липсва изискване за оценка на въздействието върху децата на законодателни и политически решения. Задълбочават се структурните проблеми и регресът в системата на закрила на детето. Липсва единна база данни за унифицирано регистриране на случаите на насилие над деца. Продължават съществените разминавания в данните на органите по закрила на детето, което пречат възможността за пълноценен анализ и ответни стратегически решения и мерки. Въпреки многократно отправяните препоръки на КПООН, ДАЗД остава без реални правомощия, ресурси и мандат за координация и контрол на държавната политика по гарантиране на правата на децата. Макар дейности по изпълнение на Европейската гаранция за детето да бяха в процес на реализация през цялата 2023 г., още преди формалното приемане на двугодишния Оперативен план за периода 2023–2024 г., налице е необходимост от далеч по-ефективно и обхватно изпълнение и комуникиране на предвидените по ЕГД мерки.

Все пак подчертаваме, че са видими качествените отлики между работата на служебни правителства без НС и действието на редовен кабинет със стабилно парламентарно мнозинство. **Положително е, че шестмесечното частично затишие на политическата какофония през втората половина на 2023 г. доведе до ускореното приемане на редица закъснели реформи, в т.ч. в системата на социално подпомагане, социалните услуги, закрилата от домашно насилие, правосъдието за деца, осигуряването.** В допълнение, през шестте месеца от 2023 г. на редовно управление беше поет ангажимент и бе започната експертна и консултативна работа по други възлови реформи, касаещи образованието, ранното детско развитие, детското и майчиното здраве, устройството и прерогативите на ДАЗД и др. Следва да се отчете също, **че през септември 2023 г., на заседание на Съвета за развитие към МС беше взето решение за разработване на Национална стратегия за детето (2024–2030 г.), непосредствено след което междуведомствена работна група към НСЗД започна интензивна работа по подготвянето на проект на стратегия.** През ноември 2023 г. ДАЗД проведе национално представително социологическо проучване сред пълнолетното население (с допълваща извадка сред родители) за политиките на държавата за децата и семействата – с ангажимент резултатите от него да бъдат интегрирани в проекта на Национална стратегия за детето (2024–2030 г.).

За разлика от българската фолклорна музика обаче при законотворчеството и управлението неравноделността води до неблагозвучие. Приеманите нерядко „на коляно“ решения, популизъмът и дезинформацията по теми, свързани с децата и семействата, дихотомииите между институции и системи продължиха и през втората половина на 2023 г. **Нужни са, особено предвид възприетия с измененията на Конституцията принцип за непрекъсваемост на законодателната власт, институционално „съзвучие“, стратегически и системен подход и взаимна чувателност между носителите на властта поне по базисни въпроси, свързани с правата и благосъстоянието на децата и подкрепата за семействата.** Рядък пример за подобно единство бе приетото от 49-ото НС в началото на 2024 г. (дни преди рестарта на политическата криза) със 166 гласа „за“ от 166 гласували народни представители, решение за ускорено изграждане на Националната многопрофилна педиатрична болница.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се актуализира и приеме Национална стратегия за детето (2024–2030 г.) като основа за междусекторно гарантиране на правата и благосъстоянието на децата и цялостна подкрепа за семействата с деца в България;
- Да се въведат индикатори за измерване на финансовите инвестиции в децата и семействата при разработването на държавния бюджет, за да се проследява ефективността на публичните разходи в системите на здравеопазването, образованието и социалната система от гледна точка на постигането на стратегическите цели в политиките за децата и семействата;
- Да се гарантира оперативна независимост на ДАЗД, като, съгласно препоръките на КПДООН, държавата предостави на Агенцията достатъчно правомощия, подходящи ресурси и ясен мандат за координация на всички дейности, свързани с прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето;
- Да се интегрират ефективно информационните системи и данни за деца, за да има ясни измерители на демографските и социални проблеми – в т.ч. на насилието над деца, а държавата надеждно и в пълнота да проследява и осигурява качеството на живот на децата;
- България да гарантира по-ефективно и обхватно комуникиране и изпълнение на заложените в Националния план за Европейската гаранция за детето мерки, които да гарантират достъпа на децата в бедност и/или в риск до набор от ключови услуги – вкл. чрез засилване на кроссекторния и междуинституционалния подход, ведно с ролята на местните власти, в процеса на планирането и изпълнението на мерките по ЕГД.

VOICE + IT
КАКВО ИСКАТ УЧЕНИЦИТЕ

VOICE + IT
КАКВО ИСКАТ УЧЕНИЦИТЕ

VOICE + IT
КАКВО ИСКАТ УЧЕНИЦИТЕ

УЧАСТИЕ НА ДЕЦАТА

УЧАСТИЕ НА ДЕЦАТА

ДОБЪР 3,57

- Липса на устойчиво разбиране от страна на обществото и държавата за необходимостта от младежкото участие на местно и национално ниво
- Липса на разбиране у специалистите, работещи с деца и институциите за необходимостта от участие на децата на всички нива

„Политиците не се интересуват от децата, защото те не могат да гласуват. Ето защо те не са наясно с нашите проблеми. Вярват, че ще пораснем и проблемите ни ще изчезнат“.

Цитат на дете от проведена фокус група по програма „Деца изследователи“

„Всички важни документи трябва да имат детска версия. Градската среда и институциите трябва да бъдат съобразени с децата. Специалистите, работещи с деца, независимо в коя сфера, трябва да минават допълнителни обучения по детско участие и права на децата.“

Цитат на възрастен респондент от Анкета „Бележник 2024“

През 2023 г. темата за правата на децата намира все по-голям отзвук в обществото – предимно чрез кампании на медии и програми за неформално образование на МОН и най-вече на неправителствения сектор. Има известни опити за компетентностен поглед на държавата върху детското участие и факторите, които влияят върху развитието му – връзките между обществените нагласи за значимостта на детското мнение и себеизразяване, социално-икономическото положение на децата, функционалната грамотност и глобалната компетентност на деца и възможностите за овластяването им на училищно, местно и национално ниво.

Въпреки напредъка участието им остава предизвикателство, обществото и институциите неустойчиво разпознават нуждата на децата да изразяват мнение и позиции по засягащи ги теми и да бъдат последователно и подходящо информирани за правата си, с постоянен достъп до разбираема за тях важна обществена информация.

Конвенцията за правата на детето (КПД) е ратифицирана от България още през 1991 г., но тя все още не се изучава устойчиво в училищата. И през 2023 г. принципите и правата, предвидени в КПД, остават приоритет на неформалното образование, предимно подкрепено от неправителствени и граждански структури. Наблюдават се обаче и конкретни стъпки от страна на МОН и ДАЗД за по-тясно сътрудничество с гражданския сектор и между-

народните организации. Национална мрежа за децата и УНИЦЕФ България остават водещите структури, образоващи ученици и младежи в контекста на Конвенцията и на глобалните цели на ООН за устойчиво развитие¹, респективно чрез младежката програма „Мегафон“² и ежегодната инициатива „Най-големият урок в света“³, целящи да мотивират младото поколение да поема повече и по-ясни ангажименти към бъдещото си развитие. Фокус на ежегодната младежка конференция Voicelt⁴ беше дискусията по учебните програми в училище – деца задаваха въпроси на политици, свързани с адекватността на програмите, доколкото последните са съобразени с индивидуалните им интереси, нужди и компетентности, и успяват ли да подготвят учениците за предизвикателствата на живота. Една от целите на УНИЦЕФ България през годината бе свързана с превода, издаването и разпространението на детска версия на Общия коментар №26 на КПДООН⁵ по темата за правата на детето в контекста на околната среда, с фокус върху измененията на климата.

Има известно развитие и в политиките на държавата през 2023 г. – първата година, в която започна изпълнението на „**Националната стратегия за младежта**“⁶, насърчаваща участието на децата и младежите в демократичния живот, подпомагаща социалното и гражданското им участие и гарантираща необходими ресурси за участие в обществения живот. Развитие се наблюдава и по **Национална програма на МОН „Заедно за всяко дете**“⁷, функционираща вече повече от една учебна година. Сред основните цели на програмата са създаването на ефективна комуникация и позитивни отношения между родители, учители и ученици в условията на равнопоставеност и диалог; повишаване на активността на родителите в обсъждането на актуални за децата им въпроси, във вземането на решения и на

тяхното реализиране, в предлагането на различни теми за дискусия, в провеждането на инициативи и събития; постигане на споделена визия с родителите за развитие на училището чрез утвърждаването на устойчив и позитивен климат, атмосфера на доверие, уважение и грижа за другия, чувство за общностна принадлежност и стремеж към по-добри постижения. Критична е необходимостта на младите мнения им да бъде вземано предвид при обсъждане на политики, които ги засягат пряко и непряко. Опитът на МОН да адресира тези нужди чрез програмата намира и конструктивна критика от страна на фондация „Заедно в час“ в частта за начина на анализ и проследяване на качествено изпълнение на националните програми – организацията отправя писмена препоръка към МОН,⁸ която гласи, че

„не става ясно нито каква е единната основа и визия, на която почиват така предложените национални програми, нито как ще разберем дали тези програми са постигнали заложените си цели, нито как и дали дейностите по програмите ще подобряват доказаните с редица изследвания слаби места в българското образование; липсват и показатели за изпълнение, показващи какъв е ефектът от дейностите.“

Държавата прави по-осезаем декларативен опит за подобряване на политиките за децата в контекста на функционалната грамотност и глобалната компетентност с цел развиване на уменията за самостоятелност и решаване на житейски общностни и глобални проблеми. Според д-р Андреас Шлайхер, съзателят на глобалната програма PISA, независимо от ниските резултати на българските ученици в това изследване България прави важна реформа в образованието, насочена към развитие на компетентностния модел на обучение, който да позволи децата не толкова да възпроизвеждат знания, а да се учат как да ги прилагат в живота.

По-критичен е анализът на Института за изследвания в образованието, който, работейки с обективни данни и резултати от PISA⁹, разглежда ниския среден резултат на България в сравнение с останалите държави във всички етапи на изследването като „относителната неподготвеност на българските ученици да намират, осмислят и преобразуват писмена информация, представена в различни формати, както и да решават проблеми.“ Според анализа, озаглавен „PISA 2022: Качественото училищно образование и високите образователни постижения все още са далечна цел за България“¹⁰, в страната

„социалните неравенства се трансформират в дълбоки образователни неравенства – влиянието на социално-икономическите фактори върху академичните постижения на учениците продължава да бъде силно изразено.“

Изводи насочват и към сериозните взаимовръзки между социално-икономическото положение на децата, мотивацията им да учат, постигането на резултати на основата на базовата и функционалната грамотност, нивата на глобална компетентност и любознателност към заобикалящия свят и желанието за ефективно, съобразено с индивидуалните нужди и интереси, детско участие, а оттам и към бъдещите нива на гражданска активност и цялостно личностно развитие.

Институтът за изследвания в образованието обяви през ноември 2023 г. и резултати от ICCS 2022¹¹ – третото издание на **Международното изследване на гражданското образование**. Анализът показва неотложна нужда от подобряване на гражданските компетентности на учениците. Само една трета от 14-годишните ученици в България се интересуват от политически и социални въпроси, като 64% от интересуващите се вярват, че демокрацията все още е най-добрата форма на управление, и 34% смятат, че политическата система в България функционира добре. Проблемно остава ниското ниво на заинтересованост към политическите процеси, което създава данни с ниска представителност.

За социалния диалог и през 2023 г. полага грижи ДАЗД. На Международния ден на детето, 1 юни, **Националният съвет на децата към председателя на ДАЗД отбеляза 20 години от своето създаване**¹² – единственият детски консултативен орган в страната, представящ действащите механизми, чрез които децата и младите хора могат да въздействат върху публичните политики. Децата от Съвета участваха в подготвителните действия на ЕК за Европейската гаранция за децата. Съветът отчита дейност¹³, свързана с разпространение на информация за дейността си с ученици от цялата страна. Децата се запознаха с работата на Съвета и за ангажиментите, които имат членовете му за участие в събития на местно, национално и международно ниво. Учениците споделят, че имат необходимост да знаят, че мнението им е важно, че възрастните могат да ги чуят и по тази причина са пожелали да научат повече как могат да подпомогнат работата на Съвета, за да имат още повече деца право на глас.

На заседание в Приморско¹⁴ членовете на Съвета дискутираха процедурата за избор на членове и Устава на Съвета на децата към председателя на ДАЗД, а самият избор се осъществи през септември, когато бяха избрани 19 нови членове¹⁵. През следващите 2 години те ще представят мнението на децата от 9 области.

Процедури по прием на нови членове и отговорници по области през 2022–2023 г. проведе и **Национален ученически парламент**¹⁶, подкрепен от МОН и Асоциация „Голям брат, Голяма сестра – България“. През ноември 2023 г. се проведе втората национална среща на ученическите съвети в Пловдив.¹⁷ На база на проведените разговори с представители на образователните и младежките институции, както и вследствие на допитвания до ученически съвети в страната Управителният съвет на Национален ученически парламент определи пет области, върху които ще се фокусира в рамките на учебната 2023/24 г. – борба с насилието, външно оценяване, дигитално образование, доброволчество и участие, ученическо самоуправление. Работата за подобряване по определените области стъпва върху публикувания през 2022 г. доклад за „**Качество на ученическото самоуправление в България**“¹⁸, изслед-

ващ напредък на МОН по наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското образование и функциониращите ученически съвети с фокус устойчивост на неформалното образование.¹⁹

През 2023 г. неправителствените организации продължават да са мотор на основните иновации в контекста на поставянето на ученика в центъра на образователния процес и това последният целенасочено да адресира индивидуалните нужди на всяко дете.

Програмата „Училища за пример“²⁰ на Фондацията „Заедно в час“ остава и през настоящата година основната образователна програма, която работи на училищно ниво, с фокус върху овластяване на учениците и поставяне в центъра на формалния образователен процес и на неформалното учене.

Програмата подкрепя и ръководния, и педагогическия екип, като ги обучава едновременно да подобряват управленските си практики и да осъвременяват своите преподавателски подходи, така че да се постигне цялостна трансформация на учебния процес и да се постави ученикът в центъра. Организацията продължава да държи и на критериите за качество при подбор на нови учители и директори, включващи и нагласа и отношение на новите кадри за устойчиво развиване на Детското участие и овластяването на учениците.

И през 2023 г. остава предизвикателството децата да имат достъп до адаптирани детски версии на основни документи и политики, засягащи правата им. Добър пример за институциите в тази посока е и проектът **„Настояще и бъдеще: тласък за овластяването на децата правозащитници в България“** към **Нов български университет (НБУ) в партньорство с Child**

Rights Connect, Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца и НМД, стартирал през 2020 г. През 2023 г. по проекта е създадена детска версия на ръководството за прилагане в практиката на правата на деца правозащитници²¹. Ръководството може да бъде използвано от деца, за да учат другите за правата на децата и за това какво правят като правозащитници, а също и като инструмент, който да помогне на възрастните и на хората, които вземат решения, да разберат по-добре правата на децата правозащитници и да ги прилагат на практика.

Все още не съществува институция на детския омбудсман в България със структура за детско участие към нея. В **годишния си доклад Омбудсманът на Р. България²² алармира за сериозни нарушения на правата на децата, настанени във ВУИ, СПИ, резидентни социални услуги, детски интернати, бежански центрове – нарушени права, мизерия и липса на медицинска грижа**, което все по-ясно индикира необходимостта от детски омбудсман. Припомняме, че през 2023 г. Исландия, иноватор в планиране и изпълнение на дейности към държавната институция „Детски Омбудсман“, пое председателството на Съвета на Европа, декларирайки като свой приоритет детското и младежко участие. Исландия представи модел на подхода Barnahúsi (Детска къща), подходящ за деца – интердисциплинарен и междуинституционален център, където различни професионалисти работят под един покрив по разследвания на предполагаеми случаи на малтретиране на деца и предоставят подходяща подкрепа за деца жертви. По време на своето председателство Исландия подкрепи популяризирането на младежката кампания „Democracy Now“ за съживяване на демокрацията и укрепване на взаимното доверие между младите хора и демократичните институции и процеси.

Моделът на Исландия може да послужи като добра практика за подобряване на държавните политики към децата у нас, включително за развиване на детското участие и за задълбочаване на институционалната работа по тези политики, основаваща се на ясна визия и критерии за качествено изпълнение.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се насърчи, съгласно препоръките на КП-ДООН, пълноценното и засилено участие на всички деца, вкл. децата под 10-годишна възраст, ромските деца, децата с увреждания, децата, настанени в алтернативни грижи, и децата мигранти, в рамките на семейството, общността и училището, както и в процеса на разработване на политики на местно и национално ниво;
- Да се гарантира, че информацията за закони и политики, свързани с децата, е на достъпен за тях език;
- Да се създаде, при прилагане на компетентностен подход, Национална визия за детско участие и да се определят количествени и качествени индикатори за проследяване на нейното изпълнение;

- Да се подкрепят съществуващи и бъдещи структури, чрез които децата да имат възможност да изразяват мнения по документи, политики и програми, които ги засягат; да се прилага ефективен механизъм за отчитане на мнението на децата на общинско и национално ниво;
- Да се създадат ясни критерии на национално ниво за подбор на нови кадри в предучилищно и училищно образование, включващи знания, умения и нагласи, свързани с автентичното детско участие; да се осигури обучение на педагогически специалисти за същността и смисъла на детското участие.

ОНЛАЙН АНКЕТИ ЗА „БЕЛЕЖНИК 2024 Г.“

ПРОВЕДЕНИ ПРЕЗ ФЕВРУАРИ 2024 Г.
СРЕД ДЕЦА И ВЪЗРАСТНИ ОТ ЦЯЛАТА СТРАНА

ДЕЦА **1474**

1765 ВЪЗРАСТНИ

3,86

Средната оценка
на децата и възрастните

1.

БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ДЕЦАТА

БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ДЕЦАТА

СРЕДЕН 3,24

- Липса на достатъчно ефективни действия от страна на държавата за насърчаване на социалното включване и намаляване на детската бедност
- Липса на системни мерки за приобщаване на децата и намаляване на негативните влияния на социалната среда и географските различия върху условията им на живот
- Липса на трайни решения на проблемите на жилищната политика

„Нужна е директна грижа от страна на държавата към децата и възможности за родителите да подобрят благосъстоянието си, за да имат ресурси и време, които да отделят на децата си.“

„Не е необходимо да се дават директно пари за подобряване на благосъстоянието, а да се работи за подобряване на родителския капацитет. Също така, важно е да се работи за създаване на по-голям набор от социални, здравни и образователни услуги в подкрепа на родителите.“

Цитати на възрастни респонденти от Анкета „Бележник 2024“

Демографски картина, детска бедност и социално изключване

Раждаемост²⁷

Средното ниво на раждаемост в ЕС за 2022 г. е 1,79. Този показател изчислява средния брой деца, родени от една жена през живота ѝ. За да бъде населението в стабилни граници, коефициентът трябва да е 2,1.

Всички региони на България без Смолян, Перник, Кюстендил и Благоевград имат над средното за ЕС ниво на раждаемост. Сливен е с 3,08, което е в топ 3 на Европа.

Независимо от това за последното десетилетие децата са намалели значително. През 2013 г. живородените деца у нас са близо 66 600, а през 2022 г. са с 10 000 по-малко. Предварителните данни за 2023 г. са за под 50 000 раждания²⁸.

По данни на НСИ за 2022 г. средната възраст за раждане на първо дете в България е 27,6 г.

56 917

Раждания за 2022 г.²⁵

56 596 + 321
Живородени деца Мъртвородени деца

29 104 27 813

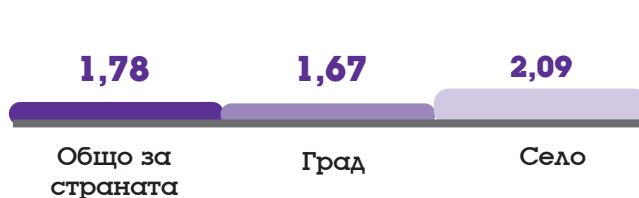
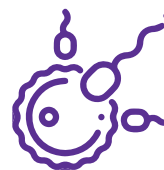
Съгласно изследване на Георги Бърдаров и Надежда Илиева намаляването на раждаемостта е глобален процес.²⁹ Няма страна в Европа, в която коефициентът на детност да е над 2. Проблем по-скоро е това, че жените във фертилна възраст в България намаляват, а това се допълва и от продължаваща емиграция на хора до 50 г.

Ефективните решения за подобряване на демографските проблеми включват набор от мерки, съобразени със специфичните условия на местните общности, както и с ресурсите на всяка група – вкл. мерки за подкрепа на домакинства с деца. Ниското ниво на достъп до здравеопазване в отдалечени райони и малки населени места, недостатъчният брой здравни специалисти – лекари и медицински сестри, са част от проблемите. Липсват достатъчно медицински заведения и специализирани отделения в съществуващите болници.

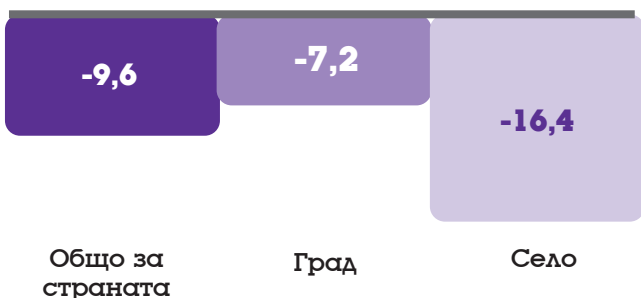
Коефициент на раждаемост

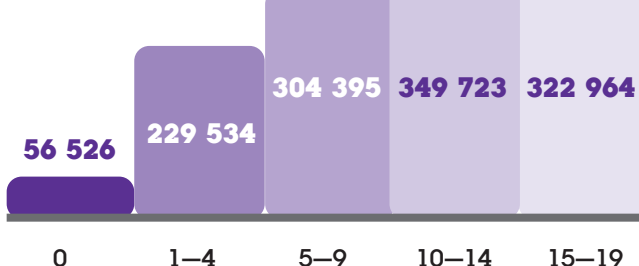
Тотален коефициент на плодовитост

Естествен прираст на 1000 души от населението (2022 г.)

Общо за страната – население до 19 г.

Външна миграция по възраст и гражданство на мигриралите лица през 2022 г.²⁶

Възраст	Имигранти					Емигранти				
	Общо	Бълг.	Чуждо	ЕС	Извън ЕС	Общо	Бълг.	Чуждо	ЕС	Извън ЕС
Общо	40 619	19 032	21 587	7615	13 972	13 175	11 972	1203	140	1063
0–4 г.	2551	1871	680	141	539	172	165	7	1	6
5–9 г.	1894	1161	733	149	584	254	241	13	0	13
10–14 г.	1262	589	673	141	532	280	266	14	1	13
15–19 г.	1897	600	1297	279	1018	266	243	23	5	18

Смъртност³⁰

За поредна година са силно притеснителни данните за обща смъртност. През 2013 г. починалите българи са 104 000. Броят им ежегодно се увеличава като при пика в разгара на Covid кризата достига 149 000 през 2021 г., а в края на 2022 г. – 119 000.

Данните за детската смъртност в България сочат (в синхрон със световните тенденции³¹), че тя е намаляла значително: между 2000 г. и 2022 г. коефициентът на детска смъртност до 5 г. спада от 18 на 1000 до 6 на 1000.

За децата на възраст до 1 г. тя е 4,8%, което, въпреки положителните тенденции на спад, си остава значително по-високо от средната за стойност за ЕС (3,2% през 2021 г.). Налице са значителни регионални различия в показателя, като в някои области (напр. Сливен и Монтана) той е над два пъти по-висок от средното за страната.

Детска бедност и социално изключване

От УНИЦЕФ България отчетоха с доклада си от 2022 г. – „Не/равно детство – цялостен анализ на детската бедност и социално изключване в България“³², липса на целенасочени действия от страна на държавата за насърчване на социалното включване, така че заложените цели и мерки да доведат до намаляване на детската бедност и да се изпълняват в синхрон с КПД. Въпреки това през 2023 г. чрез доклад 18 на Изследователския център на УНИЦЕФ „Иноченти“ – „Детска бедност в условия на благоденствие“³³, от организацията все пак отчитат намаляване на нивото на

26,1%

Нивото на детска бедност в България е едно от най-високите в ЕС.

детска бедност в страната с 8,3%, което въпреки това остава едно от най-високите в ЕС – 26,1%. Изследването засяга държавите с високи и средни доходи от Европейския съюз и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР).

Ключова препоръка към държавата, отправена в предишни издания на „Бележник“, е целенасоченото овластяване и включване на деца и младежи от уязвими групи и деца и младежи с увреждания както във формалните, така и в неформалните структури за участие на местно и национално ниво.

През 2023 г. се наблюдава известна динамика в посока на анализ и оценка на тези политики.

От министерството отчитат напредък и в контекста на младежките политики – активност и заетост. С над 40 000 души е намалял броят на младежите, които нито учат, нито работят. В рамките на 2023–2024 се разписват и конкретни мерки, насочени към т.нар. група на NEETs³⁴. За тях е предвидена комплексна мобилизация и интегриран подход съвместно с други институции, социални партньори и младежки организации.

32,2%

Делът на хората в риск от бедност или социално изключване в България е един от най-високите в ЕС

ЕК и УНИЦЕФ отбелязват постиженията на 3-годишна програма³⁵ за преодоляване на детската бедност и социалното изключване в Европа. По време на среща на високо равнище в София организациите оцениха **напредъка на Европейската гаранция за детето, Фаза III**, която беше въведена пилотно в 7 европейски държави. **Отчетени са пилотните дейности в 10 общини на територията на 3 области – Бургас, Сливен и Стара Загора, обхващащи над 16 000 деца и над 10 000 родители с фокус приобщаващо предучилищно образование.** Близко 25% от децата в ЕС са в риск от бедност или социално изключване, което прави борбата с детската бедност един от приоритетите за ЕС.

Делът на хората в риск от бедност или социално изключване в България възлиза на 32,2% и е един от най-

високите в ЕС, като средното европейско ниво е 21,6%. Рискът е особено висок за хората с увреждания, живеещите в селски и отдалечени райони и ромското население. Социалните трансфери имат ограничено въздействие и са намалили бедността едва с 24,4% при средно за ЕС намаление с 35,3%³⁶.

Неравенството, измерено като съотношение на доходите (съотношението на общия доход, получен от 20-те процента от населението с най-високи доходи, към този, получен от 20-те процента от населението с най-ниски доходи – бел. авт.), остава критично и е сред най-високите в ЕС: 7,3% в България спрямо средно 4,7% в ЕС. Ситуацията се влошава от факта, че една част от хората, живеещи в домакинства, се затрудняват с жилищните разходи (15,1% от населението).³⁷

През 2022 г. относителният дял на децата с материални лишения е 32,8%, а **за 2,5% от децата нито една потребност не може да бъде удовлетворена поради финансови причини.** Близко една трета от децата (27,4%) не могат да си позволят почивка извън дома поне една седмица в годината (вкл. празници, гостуването, организирана почивка от училището и т.н.); екипировка за игри навън – 24,8%, и редовни занимания с плуване, свирене на музикален инструмент, участие в младежки организации и др. – 21,5%. През 2022 г. 43,5% от децата с в риск от бедност изпитват материални лишения.³⁸

Материални лишения на децата през 2021 и 2022 г.³⁹

Бедността може да се обвърже и с образователния статус на родителите. Достигнатата образователна степен и професията на родителите са важен фактор за бъдещото развитие на децата. По-високото образователно равнище дава възможност за по-широк достъп до пазара на труда и съответно до по-високо заплащане.

През 2022 г. 4 от 5 деца (78,4%), чиито родители са с начално или без образование, живеят в бедност.

Приблизително 18 пъти по-малко (4,3%) са децата, чиито родители са с висше образование и живеят в риск от бедност. Рискът от бедност при децата в домакинства с родители със средно образование е три пъти по-висок от този при децата с родители с висше образование.

Относителен дял на децата в риск от бедност в зависимост от образователната степен на техните родители⁴⁰, %

Според НСИ през 2022 г. 25,9% от децата на възраст 0–17 години в България са изложени на риск от бедност – с 1,7 процентни пункта повече спрямо 2021 г. Социалните трансфери към домакинствата намаляват риска от бедност сред децата с 15 процентни пункта⁴¹.

Бедността продължава да бъде причина за разпадане на семейства, за отпадане от образование и за влошаване на цялостното качество на живот на децата в България според доклада на център „Иноченти“ на УНИЦЕФ⁴².

В края на 2022 г. МС определи линията на бедност за 2023 г., която ще е 504 лв. Така размерът на линията на бедност нараства с 91 лв.⁴³ спрямо предходната година.

Средата, в която децата растат, определя и шансовете им да развият успешно. Различията създават неравенствата. Неприемането на децата от различни групи създава сегрегация. Необходими са системни мерки, които да приобщават децата, така че да се намалят негативните влияния на социалната среда и географските различия в условията, в които са се родили.

Изследването на Ноу-хау център към НБУ разглежда взаимовръзките между „Среда, бедност, бъдеще“⁴⁴. Основ-

ните изводите гласят: „Депривираният откъм стимули за развитие на детския мозък среда и предаваната през поколенията неграмотност, в съчетание с токсичността, идваща от живота до сметище, без подходяща инфраструктура и канализация повлияват развитието на децата от ранна детска възраст. За да може семейството да се прехранва, децата рядко посещават училище и работят рисков за здравето им труд. Непосещаването на училище не им позволява да се възползват от възможностите за целепологане и постигане на по-пригодени към големия социум цели. И децата, и младежите, и възрастните имат малко и неудовлетворяващи възможности за избор както на работа, така и на местоживеене и среда за развитие, различна от общността.“⁴⁵

Според изследване на Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца към НБУ принципното разбиране, с което работи системата за закрила на детето, в много случаи е, че решението за раздяла на едно дете от неговото семейство е акт на спасяването на това дете от бедността и маргинализацията, в които семейството живее и в които то би пораснало онеправдано и в потенциален риск, ако не бъде спасено чрез някаква друга форма на грижа.

„Мярката за закрила е изцяло насочена към положението на детето, за което се приема, че лесно може да бъде подобро, докато за родителите (които остават извън обхвата на това своеобразно спасителско действие) се приема, че малко или нищо не може да се направи; те са такива, които не подлежат на спасяване.

В този смисъл, за родителите раздялата с децата се оказва някакъв вид налагане на институционално наказание за тежката житейска ситуация, в която се намират⁴⁶.

Жилищна политика

Жилищната политика следва да бъде част от цялостната политика за справяне с бедността и неравенствата, включително и с подобряването на неблагоприятните условия, в които живеят деца. Тя е инструмент за подкрепа на семействата, в които се отглеждат деца от уязвими групи, напр. деца с увреждания, деца, чиито семейства мигрират принудително, деца от социално слаби семейства и др.

Не са рядкост случаите на деца в риск, когато родителите не са в състояние самостоятелно да осигурят жилище. Съвременният подход за подкрепа на семейства в затруднена социална ситуация следва да осигурява удовлетворяване на всички базови потребности на децата – жилище, храна, достъп до здравеопазване, качествено образование и грижи в ранна детска възраст.

Всеобщата декларация за правата на човека (чл. 25) изразява признанието на всички държави членки на ООН, вкл. България, че правото на жилище е компонент на правото на адекватно жизнено равнище.⁴⁷ Съгласно практиката на Европейския комитет за социални права по тълкуване на ревизираната Европейска социална харта ангажиментът на държавата да осигури ефективното упражняване на правото на жилище (чл. 31)⁴⁸ включва: мерки по контрол на безопасността (вкл. здравна и санитарна, мерки срещу пренаселеността на жилищата), ограничения срещу прекъсването на основни услуги като вода и електричество, осигуряване на незабавен подслон и грижа за бездомните и предотвратяване на връщането към бездомничеството и др.⁴⁹ На равнище ЕС жилищната политика също се разпознава като приоритетен инструмент за повишаване на благосъстоянието на уязвимите групи. В този процес националните правителства имат водеща роля, която обаче е еднаква по значимост с тази на регионалните и местните власти.

Анализът показва, че **в България нараства потребността от обществено подпомогнати (социални) жилища**. Това изисква спешни мерки от страна на институциите, тъй като ефективността на жилищната политика не е възможна без добро обезпечаване и поддръжка на съществуващия сграден фонд. Потвърждава се необходимостта от нов модел на българската жилищна система, предлагащ трайни решения на следните проблеми:⁵⁰

За децата привързаността и сигурността, която получават от родителите си, са основна необходимост и условие, за да се развиват пълноценно. Практиката в страната е, че твърде често за децата се създава риск, който произтича от лошите условия и липсата на непосредствени възможности за подобряването им. **В този смисъл, подкрепата за семейството като пространство за защита, сигурна привързаност и развитие е изключително важна за децата и не трябва да бъде разглеждана отделно от мерките за закрила и подкрепа на детето.**

Лошо поддържане на жилищния фонд, порождащо и рискове от конструктивни проблеми; ниска енергийна ефективност, нисък комфорт и нездравословни условия на обитаване; остра нужда от социални жилища, много незаконни жилища; прогресивно нарастващ фонд от необитавани жилища; липса на жилищно-финансова система с достъпни възможности за достъп до жилища на собственици или наематели, особено за младите семейства и хората с ниски доходи.

В партньорство между Фондация „Подслон за човечеството“ / Хабитат България и МРРБ през 2023 г. се изпълняваше съвместен проект, целящ да се създаде механизъм за достъпно и прозрачно взаимодействие и обмен на информация между общинските и национални администрации, ангажирани с жилищните политики и представителите на гражданското общество. **Платформата obshtinskidom.bg създава условия за подпомагане и взаимопомощ на заинтересованите лица чрез споделяне на добри практики и препоръки**⁵¹.

В рамките на проекта бе проведено онлайн проучване и анкетиране сред всички 265 общински администрации на територията на Република България, както и 24-те административни района на Столична община, относно жилищния фонд и жилищното настаняване. Резултатите от изследването показват, че 18,5% (или 49) от общините, чието население от общо 383 525 души представлява 5,6% от населението на страната, са декларирани, че не разполагат с общински жилищен фонд.

Според доклада настаняването в общинско жилище по реда на общинските наредби, приети на основание член 45а от Закона за общинската собственост, е единственото решение за домакинства в жилищна нужда, но то няма статут на социално жилищно настаняване и

не е регламентирано като социална услуга. Общините предоставят общински жилища на цени десет и повече пъти под пазарните наеми и генерираните средства не дават възможност за обновяване на наличния общински жилищен фонд и неговото разширяване. Те обаче не получават компенсация от държавата за тази услуга от общ икономически интерес. **Парадоксално, настаняването в новопостроените социални жилища се третира като социална услуга, но такава, която общината възлага сама на себе си по силата на Указания на Управляващия орган на ОПРР 2014–2020 и компенсиране от държавата отново липсва**⁵².

Развитието на жилищната политика със съвременни подходи и инструменти бе декларирано като приоритет на правителството през 2023 г. В съответствие с това от страна на МТСП е подадено предложение към ЕК за получаване на техническа помощ, за да бъде България първата страна, в която да се пилотира най-новият инструмент на ЕС за развитие на демографията. Проектът предвижда с техническата помощ от Комисията да се пилотират мерки в няколко области на страната, в конкретни общини с подход, адаптиран спрямо местните общности⁵³.

През 2023 г. от МРРБ бяха изготвени нови „Указания за подобряване на управлението на общинския жилищен фонд“, с цел оптимизация на поддръжката на сградния фонд и подобряване на услугите по обслужване на хората и справедлив процес на подбор на нуждаещите се от жилища хора от различни уязвими групи⁵⁴. Указанията също са добра предпоставка за оптимизиране на процесите, регулиращи взаимодействието на местните администрации и гражданите, нуждаещи се от подкрепа за справяне с кризисни ситуации, в които остават без жилище и нямат възможност да се справят самостоятелно, в това число родители, отглеждащи деца, които попадат в риск.

През август 2023 г. бяха оповестени резултати от МРРБ за Националната програма за енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради, както и информацията относно текущата процедура за енергийно обновяване на жилищния сграден фонд по НПВУ. Получени бяха около 3000 предложения в първия етап на процедурата по Плана. Проучва се и възможността за ваучери за енергийна бедност – при ситуация, в която има интерес дадена сграда да се включи в програмата, но част от собствениците в нея не могат да си позволят изискваното самоучастие. Идеята е вместо субсидии да се дават ваучери за инвестиции в енергийна ефективност. Насърчават се общините, които залагат на унифициране на визията на сградите при саниране⁵⁵.

Според промените на Директивата за енергийна ефективност⁵⁶, обнародвана на 20 септември 2023 г., държавите членки съвместно ще осигурят намаляване на крайното потребление на енергия с най-малко 11,7% през 2030 г. в сравнение с прогнозите за потребление на енергия за 2030 г., направени през 2020 г. Промяната изисква държавите членки да гарантират, че

регионалните и местните власти включват конкретни мерки за енергийна ефективност при дългосрочното енергийно планиране и предприемане на действия за смекчаване на негативните преки или косвени въздействия върху енергийно бедни и уязвими домакинства при разработването и планирането на тези мерки.⁵⁷

По данни от МРРБ подкрепата за осигуряване на съвременни социални жилища за настаняване на уязвими групи от населението и други групи в неравностойно положение се осъществява в рамките на група дейности „Социална инфраструктура“ към Инвестиционен приоритет 4 „Социална инфраструктура“. **Към момента са сключени 20 договора за предоставяне на БФП за проекти за социални жилища с общините Пловдив, Бургас, Русе, Стара Загора, Благоевград, Шумен, Перник, Враца, Кърджали, Ловеч, Смолян, Разград, Казанлък, Гоце Делчев, Петрич, Свищов, Велинград, Хасково, Видин и Монтана на обща стойност на БФП от 51,8 млн. лв.** Чрез реализацията им ще бъдат осигурени 1026 социални жилища и ще бъдат подобрени жилищните условия на 1926 представители на социално уязвими групи. По процедурата към м. ноември 2023 г. са приключили 13 проекта със завършени 743 социални жилища.

У нас продължават да съществуват гета и райони с незаконни постройки и жилища, някои от които не са безопасни, намират се в близост до сметища, нямат достъп до вода, няма изградени пътища. Лошите жилищни условия се отразяват негативно на здравето на децата, създават рискове за развитието им и затрудняват процесите по социализация и равноправно включване в обществото. Обитаването на незаконни жилища затруднява и осигуряването на документи за самоличност, което блокира възможностите за достъп до образование и социална подкрепа за децата и родителите. Рискове възникват и за децата, които поради кризисни обстоятелства остават без сигурен дом.

Така например, напускащите резидентни услуги за деца младежи са социална група, която изисква подкрепа и настаняване (напр. в наблюдавани жилища) до изграждане на умения за независим живот. Същото важи и за родителите с деца, временно настанени в кризисни центрове.

Както в общинските и социални жилища, така и в инфраструктурата и градската среда трябва да бъдат направени подходящи целенасочени инвестиции в обновления, за да бъдат благоприятни за живота и развитието на децата, вкл. достъпни за децата с увреждания и специфични състояния.

Визия за детето и семейството. Подкрепа към родителите и семействата с деца

За доброто и успешно родителство е нужна добра среда за професионално развитие на родителите, сигурен достъп до здравеопазване за тях и за децата, качествено образование, подкрепа в ситуациите на кризи и неблагоприятни обстоятелства в семейството. Спокойната и сигурна обстановка в семействата е най-добрата среда за развитие на децата. Нуждата от защитена семейна среда се отнася в още по-голяма степен за децата от уязвими групи като деца с увреждания, хронични заболявания и специфични състояния; децата в миграция; деца, претърпели насилие и др.

Съществено значение за ефективността на мерките за подкрепа на семействата е те да бъдат адекватни и достатъчни спрямо нуждите, да бъдат навремени и да не се „взаимоизключват“, а да се осъществяват в комплекс – с междуинституционално сътрудничество и партньорство между образователни, здравни и социални услуги. Социалното подпомагане следва да е логично свързано с другите мерки за подкрепа на семействата – ползване на услуги, мерки за справяне с безработицата и др.

Изброените фактори, касаещи демографските проблеми на страната, са повод за преосмисляне на политиките за подкрепа на семействата, включително тези, касаещи трудностите, които родителите имат при осигуряването на жилище, намирането на работа и професионалното развитие в периодите на отглеждане на децата, гъвкави форми на заетост, осигуряването на условия за грижа в ранна детска възраст – достатъчно места в ясли и градини, достъп до качествени здравни грижи, грижи за психичното здраве, превенция и профилактика на заболявания.

Символичен напредък в отношението към децата и семействата бе и работата на реструктурираната (по предложение на НМД) Комисия на НС по въпросите на децата, семейството, младежта и спорта, която заработи с по-ясен фокус върху децата и семействата през 2023 г. и дава становища и предложения по относими законопроекти и политики. Паралелно на това активната работа на Националния съвет по закрила на детето даде тласък на активната работа по **Национална стратегия за детето (2024–2030 г.)**.

Все още социалната работа в услугите и трансферите за социални плащания към родителите са отделни мерки, които сами по себе си имат ограничен ефект, тъй като не са част от утвърдена система за комплексна подкрепа на семействата.

Обикновено се прилагат от различни служители, които нямат връзка помежду си. Поради неравномерно натоварване в системата на социално подпомагане в някои от районите социалните работници са натоварени с голям брой случаи, което не създава условия за индивидуален подход към тях. Проблем остава целенасочената социална работа и интегрираната подкрепа за най-бедните и маргинализирани семейства и деца.

Родителите, нуждаещи се от подкрепа, все още се налага да обикалят служби и институции и да събират различни бележки и удостоверения с информация, която често е налична в институциите и може да бъде изисквана по служебен път. Условията, в които работят някои от социалните служби, са крайно неблагоприятни и унижителни както за служителите, така и за хората, нуждаещи се от подкрепа, които ги посещават.

Усложнената нормативна уредба за социална подкрепа и различните пътища за достъп до услуги създават още по-големи трудности на родителите в ситуация на временна закрила, пред които стоят езикова бариера и ограничен достъп до документи от страната им. За децата бежанци има и пропуски в законодателната уредба, поради които те нямат право на равнопоставена финансова подкрепа в някои случаи. Например – деца с увреждания, дори да са преминали през всички стъпки на удостоверяване увреждането или заболяванията си пред ТЕЛК в нашата страна, поради липса на хипотеза в Закона за семейни помощи за деца нямат право на помощта за деца с увреждания. Различни тълкувания се срещат и относно правото на децата с временна закрила на помощи за записване в училище. Поради неяснотите в законовата уредба възникваха казуси в местните социални служби.

Какви нови мерки прилагаше АСП⁵⁸ през 2023 г. за намаляване на детската бедност в страната:

През 2023 г. бяха извършени редица положителни промени в социалното подпомагане на семействата с деца като разширяване на достъпа до помощи, улесняване на получаването им и увеличаване на вида и размера на социалните помощи за деца. **Беше осъществена реформа в системата на социалното подпомагане, благодарение на която размерът на социалните помощи започна да се определя в зависимост от линията на бедност в страната (504 лв.), вместо да е обвързан с гарантирания минимален доход (75 лв.), с цел увеличаване на размера и обхвата на помощите.**

С изменение на Закона за семейни помощи за деца (ЗСПД), в сила от 01.01.2023 г., бе въведена нова категория родители, които имат право на месечни помощи за отглеждане на деца – самотни осиноители, без значение на доходите им.

Без доходен тест се предоставят месечни помощи за отглеждане на дете и за деца на починал родител.

Увеличен е обхватът на помощта за всички ученици от първи, втори, трети и четвърти клас. Помощта е достъпна вече за всички семейства с деца, записани в първи, втори, трети, четвърти и осми клас, независимо от дохода на семейството и вида на училището. Помощите по реда на чл. 10а и чл. 10б от ЗСПД са в размер на 300 лв. и с тях се цели подкрепа на семействата в началото на учебната година.

Семейните помощи за деца с трайни увреждания се предоставят, независимо от доходите на семейството, както и не се изискват документи, удостоверяващи извършените задължителни имунизации и профилактични

ни прегледи, и са на стойност 350–930 лв., в зависимост от определената степен на увреждане.

Важна промяна, която улеснява достъпа на родителите до подпомагане, е **изменението в Правилника за прилагане на Закона за семейни помощи за деца (ППЗСПД)**, с който бяха разширени каналите за достъп до семейни помощи, като е утвърдена възможността заявленията да се подават и по пощата и по електронен път.

Облекчени бяха и условията за отпускане на социални помощи, с което значително се увеличава обхватът на правоимащите лица и размерът на отпуснатите помощи. **Създадени бяха два нови вида помощи:**

- Целева помощ по реда на чл. 11а от ППЗСП, която се предоставя, когато безработно лице или безработен член на семейството, получаващ месечна помощ по чл. 9, започне работа. Тя се предоставя за срок 3 последователни месеца в рамките на една календарна година, смятано от месеца, следващ месеца на започването на работа;
- Месечна целева помощ по реда на чл. 16в от ППЗСП за покриване на първоначални потребности на младежите от 18 до 21-годишна възраст, които до навършване на тази възраст са ползвали социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа и я напускат за първи път. Помощта е в размер на линията на бедност за съответната година – 504 лв. за 2023 г.

Увеличен беше максималният размер на еднократната помощ за задоволяване на инцидентно възникнали здравни, образователни, комунално-битови и други жизненоважни потребности на лицата и семействата, като от петкратния размер на гарантирания минимален доход (375 лв.) до 31.05.2023 г., считано от 01.06.2023 г.,

максималният ѝ размер става до трикратния размер на линията на бедност за съответната година, т.е. до 1512 лв.

Положителна тенденция е диференцирането на помощите и въвеждането на по-широк обхват, но данните показват, че бедността не се влияе ефективно само от социални помощи. Успешният подход за подкрепа на семействата е набор от мерки и подобряване на общата среда.

Услуги за образование и грижи в ранна детска възраст (ОГРДВ)

Важен въпрос за родителите е да бъде гарантирана грижата за децата в ранна детска възраст. Това е и условие родителите да се развиват професионално и да си осигурят доходи. **Услугите ОГРДВ за деца на възраст между 0 и 3 г. имат ограничен капацитет и не им достига качество. През 2022 г. само 17,4% от българските деца са посещавали професионални детски заведения в сравнение със средната стойност за ЕС от 35,7% и под националната цел от 30%, определена за 2030 г.** Един от факторите е липсата на ясли.

Въпреки отпадането на таксите за ясла и детска градина последните обобщени данни на равнище ЕС показват, че през 2021 г. едва 79,4% от българските деца между 3-годишна и възрастта за започване на задължително начално образование са били обхванати от образованието в ранна детска възраст. Този процент е значително по-нисък от средната стойност за ЕС от 92,5% и целта на равнището на ЕС от 96%, която трябва да бъде постигната до 2030 г.⁵⁹

Развитието на услуги за подкрепа в общността, по информация от МРРБ, се подкрепя от ОПРР 2014–2020 в изпълнение на държавната политика по деинституционализация на грижата за най-уязвимите групи от населението – децата, лишени от родителски грижи, включително тези с увреждания. Към момента по ОПРР 2014–2020 се финансират 53 проекта, на обща стойност на безвъзмездната финансова помощ (БФП) 39,6 млн. лв. за предоставянето на **147 услуги за деинституционализация на деца**, както следва:

Услуги за деинституционализация на деца

БРОЙ	НОВ	КАПАЦИТЕТ
18	ЦОП (общностни центрове) за деца и семейства	100 места; 4 места с възможност за спешен прием
22	дневни центъра за подкрепа на деца с увреждания и техните семейства	30 места за дневна грижа 60 места за консултативни услуги
11	дневни центъра за подкрепа на деца с тежки множествени увреждания и техните семейства	30 места за дневна грижа 60 места за консултативни услуги
35	подобрения (ремонти, обзавеждане, оборудване) на съществуващи ЦОП ДЦДУ/ЦСРИ	30 места за дневна грижа 60 места за консултативни услуги
7	ЦНСТ	12 места
16	преходни жилища за деца от 15 до 18-год. възраст	8 места
12	наблюдавани жилища за младежи от 18 до 21 г.	6 места
20	центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи	8 места
6	центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с високо-рисково поведение и потребност от специални здравни грижи	28 места

Към края на ноември 2023 г. са приключили 50 проекта с брой подкрепени обекти на социалната инфраструктура в процеса на деинституционализация – 116 бр. и капацитет на подпомогнатата инфраструктура, предназначена за грижи за децата или образование от **7433 лица**⁶⁰.

Въпреки наличието на действащи услуги родителите често споделят, че не знаят към коя институция да се обърнат за помощ при възникнали проблеми с децата си. Насочването към услуги за подкрепа често е ненавременен. Закъсненията струват скъпо на децата, тъй като периодите за ефективна намеса и преодоляване на затруднения в детското развитие са в първите месеци и години на децата.

Услуги за деца и родители в кризисни ситуации

Услугите за деца и родители в кризисни ситуации все още не са достатъчно ефективни, както и географски не са разпределени равномерно в страната. Достъпът до тях понякога е ограничен от административните условия. За много от услугите се изискват: адресна регистрация в съответната община, документи от предишно населено място или държава, преводи и легализации на документи, здравни документи и изследвания, които се заплащат и др.

Деца и родители без лична карта

Все още не е намерено решение и за хората с липсващи документи за самоличност, въпреки че проблемът е мащабен и се обсъжда от години, вкл. и с представители на държавните институции.

По данни, събрани от БХК по ЗДОИ⁶¹, към началото на 2023 г. общият брой на българските граждани без лична карта е 207 263, т. е. спрямо юли 2022 г. е нараснал с 19 380 души. От тях броят на хората с настоящ адрес в България вече е 110 389, като спрямо юли 2022 г. е увеличен с 1156 души.

За много от тях проблемът възниква, тъй като са родени и израснали в райони с незаконни жилища, които нямат административен адрес. За всички тези семейства достъпът до нормален живот, обществени услуги и социална подкрепа е абсолютно ограничен, което се отразява и на условията за живот на децата им. **Нещо повече – тези граждани и деца са изключени от системата за грижи и подкрепа, тъй като достъпът до тях е обусловен от постоянен адрес – т.е. налице е и дискриминация на тези граждани по признак социален статус.**

Деца с увреждания и хронични заболявания

Сред най-уязвимите семейства, нуждаещи се от подкрепа, са тези с деца с увреждания и хронични заболявания. За тях услугите за подкрепа могат да се окажат решаващи за запазване на семейството. Последните деца, отглеждани в ДМСГД, са децата с увреждания, за които се изисква специализирана подготовка за грижи в домашна среда. От актуализиране и осъвременяване на модела се нуждаят и асистентските услуги, които за момента не са ефективни и предимно роднини изпълняват тази роля. За да бъде развита професионалната асистентска грижа, се изисква както финансов ресурс, така и политика по развитие на кадрите.

Поради многократно по-високия риск от изоставяне след раждане на децата с увреждания, е необходимо да се развият ефективни услуги за психологическа подкрепа на семейството още на ниво здравно заведение, както и мобилни здравни грижи в семействата на децата, които се нуждаят от такива. Мобилни здравни грижи са изключително необходими и за семействата с деца, нуждаещи се от палиативни грижи, за които тепърва ще се изгражда и развива модел в страната.

Българската здравна система не води статистика, от която да става ясно колко деца имат нужда от палиативни грижи, с какви заболявания са, в кои населени места се намират, колко средства са нужни за подsigуряването им.⁶²

Както отбелязва КПДООН⁶³ Комитетът приветства България за политиката ѝ за деинституционализация, но е дълбоко загрижен по отношение на „недостатъчните мерки за превенция на раздялата на семейства, мониторинга и качеството на предоставяните грижи и осигуряването на специализирани услуги за подкрепа на деца, пребиваващи и напускащи алтернативни грижи.“

Децата на трудови мигранти („оставени деца“)

Друга група уязвими деца е тази на трудовите мигранти, често наричани „оставени деца“. Съгласно статистика, изнесена от омбудсмана по време на конференция по темата, организирана от програма „ROMACT“ през декември 2022 г.⁶⁴, **всяко четвърто дете в България живее без единия или двамата си родители, тъй като те работят в чужбина.** На конференцията бяха изнесени данни, според които само за 2021 г. **39 653 деца са декларирали, че са отпаднали от образованието, защото родителите им са заминали в чужбина.** Омбудсманът посочи, че част от тези деца са „самотни, способни на самоубийство, жертва на насилие, нелегален труд, без здравеопазване, образование“ и че въпреки това те остават невидими за държавата. Следва да се отбележи, че по реда на чл. 48 от ППЗЗДет. за превенция на изоставянето и реинтеграция на дете в семейна среда за отглеждане при близки и роднини и в приемни семейства може да се предоставя еднократна помощ до четири пъти в годината.

Всяко четвърто дете

в България живее без единия или двамата си родители, тъй като те работят в чужбина

39 653 деца

са отпаднали от образованието, защото родителите им са заминали в чужбина

Деца и родители със статут на временна закрила в България

Мерките, които са осъществени в подкрепа на децата и семействата, получили статут на временна закрила, са еднократни помощи за около 50 000 души, както и ваучери за осигуряване на храни и стоки от първа необходимост, с цел осигуряване на базова помощ – 40 000 ваучера за обезпечаване на първоначални нужди от храни и стоки от първа необходимост с номинал 100 лв.

ДСП предоставя и съпътстващи мерки за социална закрила съобразно нуждите на лицата, изразяващи се в провеждане на консултации за правата им по действащото законодателство, които биха подпомогнали успешната им интеграция, реализация на пазара на труда, насочване към медицинска експертиза за установяване на степен на трайни увреждания или временна неработоспособност, консултации с психолози, юрисконсулти и др. **От тази подкрепа са се възползвали 35 566 лица с предоставена временна закрила.**

Въпреки оповестените данни за мерки за подкрепа, рисковите категории лица с временна закрила, в т.ч. и деца, хора с увреждания, възрастни хора и жени с деца, често са в невъзможност да си осигурят подходяща храна, работа и да осигурят грижа за малките деца. За майките с временна закрила, родили в България, не се осигурява никаква подкрепа (нямат право на помощ преди раждане, както и на еднократни помощи за раждане и отглеждане на дете). **Остър остава проблемът с достъпа до личен лекар, до специализирано лечение и лекарства за деца с временна закрила, особено на настанените в бази, отдалечени от големите градове.**

50 000

души със статут на временна закрила са получили еднократни помощи

Европейската гаранция за детето

За изпълнение на Плана за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030) през 2023 г. **ПЕРГ разработи със закъснение първия двугодишен Оперативен план за периода 2023–2024 г.**, съдържащ конкретни дейности с индикатори, срокове, размер и източници на финансиране и отговорни институции във всички области на въздействие. **Дейностите по изпълнение на ЕГД бяха в процес на реализация през цялата 2023 г., още преди формалното приемане на двугодишния план.** Планът бе одобрен от НСВСВ към МС и утвърден от МРГ за управление и координация по изпълнение на Плана за действие.

Първата операция по изпълнение на Плана за действие за ЕГД – „Бъдеще за децата“, за която по Програма „Развитие на човешките ресурси“ (2021–2027 г.) е заложен бюджет от 81 281 936 лв., стартира още през ноември 2022 г. По Програмата се финансират мерки за осигуряване на подкрепа за подобряване на грижата за деца в ранна детска възраст, развитие на здравни и интегрирани здравно-социални услуги с цел превенция на усложненията при деца с увреждания, затруднения в развитието и хронични заболявания; мерки за превенция на ранните бракове и раждания и индивидуална подкрепа за непълнолетни майки / бременни и техните деца; подкрепа за младежите, напускащи алтернативна грижа, и др. Останалите програми, финансиращи мерки в изпълнение на Плана за действие за ЕГД, са Програма „Образование“ (2021–2027 г.), Програма „Развитие на регионите“ (2021–2027 г.), Програмата за храни и основно материално подпомагане (2021–2027 г.).

Изпълнението на Плана за действие за ЕГД и на двугодишния Оперативен план през 2023 г. показва **необходимостта от по-широко популяризиране на ЕГД, от прилагане на интегрирани мерки за подкрепа на деца и семейства и укрепване на междуйнституционалното сътрудничество, от засилване на ролята на местните власти в процеса на планиране и изпълнение на мерките по ЕГД.**

Правата на децата и околната среда

През август 2023 г. КПДООН издаде своя Общ коментар № 26 (2023) за правата на детето и околната среда, с фокус върху измененията на климата⁶⁵. В него Комитетът посочи, че **чистата, здравословна и устойчива околна среда сама по себе си е право на човека и е необходима за пълното упражняване на широк каталог от правата на децата**. И обратно, влошаването на околната среда, включително последиците от климатичната криза, влияят отрицателно върху упражняването на тези права, особено за деца в неравностойно положение или деца, живеещи в региони, които са силно подложени на изменението на климата. Упражняването от децата на техните права на свобода на изразяване, мирни събрания и сдружаване, на информация и образование, на участие и изслушване, както и на ефективни средства за правна защита, може да доведе до разработването на по-съобразени с правата, а следователно и на по-амбициозни и ефективни екологични политики.

Замърсяването на въздуха е сред най-значимите екологични рискове за живота и здравето на децата в България. Индексът на детския климатичен риск е висок – 3.9⁶⁶, а така също е налице и най-високият в ЕС индекс на преждевременна смърт (158 на 100 000 население), която се дължи на концентрацията на фини прахови частици.⁶⁷

ПРЕПОРЪКИ

- Да се приеме Национална стратегия и програма за жилищна политика, която да има за цел нито едно дете в България да не бъде оставено без дом и достойни жилищни условия. Да се въведе нов модел на жилищна система, предлагащ трайни решения за оптимизация на поддръжката на сградния фонд и за обезпечаване на висока енергийна ефективност, комфорт и здравословни условия на живот, както и за повишаване на броя на социалните жилища;
- Да се предоставят комплексни социални услуги, включващи диференцирани мерки за подобряване на икономическия и социалния статус на семействата в уязвимо положение: жилищно настаняване, повишаване на трудова и образователна квалификация, трудово посредничество, социална интеграция, жизнени умения и др.;
- Да се интегрират ефективно информационните системи и данни за деца, така че достъпът до социално подпомагане и социални услуги да са гарантирани и държавата да може да проследява и да осигурява минимален стандарт на живот за всяко дете в България;
- Да се предприемат мерки във връзка с Плана за действие за Европейската гаранция за детето за по-широко популяризиране на ЕГД и за прилагане на интегрирани мерки за подкрепа на деца и семейства и укрепване на междуинституционалното сътрудничество. Да се засили ролята на местните власти в процеса на планиране и изпълнение на мерките по ЕГД;
- Да се насърчи, с активното участие на училищата, съгласно Общ коментар № 26 (2023) и препоръките на КПДООН, осведомеността на децата относно тяхното право на чиста околна среда и подготовката им за изменения на климата и природни бедствия.
- Да се гарантира, както препоръчва КПДООН, че бедност, увреждане или мигрантски статут никога не са единственото основание за разделяне на семейството и че се прилагат подходящи правни гаранции и ясни критерии при определяне дали детето да бъде настанено в алтернативна грижа;
- Да се предвиди подходяща помощ и подкрепа за полагащите грижи за деца, чиито родители работят в чужбина (т.нар. оставени деца).

2.

**СЕМЕЙНА СРЕДА
И АЛТЕРНАТИВНИ ГРИЖИ**

СЕМЕЙНА СРЕДА И АЛТЕРНАТИВНИ ГРИЖИ

ДОБЪР 3,67

- Положителни промени в социалното подпомагане на семействата с деца и в системата на осиновяване;
- Нито един от четирите останали домове за медико-социални грижи ДМСГД не беше закрит;
- Липса на стабилно държавно финансиране на приемната грижа;
- Липса на адекватна интеграция на непридружените деца и парцелирани действия от страна на държавата в подхода към тях.

„Да има по-голяма информираност за начините за осиновяване на деца или процедурата за приемно семейство. Прекалено малко деца са осиновявани, а според мен част от политиката на държавата трябва да бъде насочена към осиновяването – информационните канали да се увеличат“

„Семейната среда е най-добра за живеене, отглеждане и възпитание на нашите деца, но много деца са лишени от родителски грижи или са изложени на риска да я загубят, затова животът им е изпълнен със значителни предизвикателства, и е най-добре за тях да се възползват от алтернативната грижа: приемна или осиновяване!“

Цитати на възрастни респонденти от Анкета „Бележник 2024“

Деинституционализация и резидентна грижа

Закриване на оставащите четири дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД)

През 2023 г. беше заявена категорична политическа воля за закриване на оставащите 4 дома за медико-социални грижи, в които се отглеждат около 200 деца. Създадох се работни групи към МЗ и МТСП с участие на граждански организации. Разработи се подробен план.

За съжаление не се стигна до закриване на нито един ДМСГД. Процесът бе компрометиран и от решението на МЗ да се откаже от изграждането с европейски средства на предвидената инфраструктура за постоянна медицинска грижа.

Текстове за закриване на последните ДМСГД и пререзглеждане на системата от центрове за настаняване от

семеен тип залегнаха в първия двугодишен оперативен план за изпълнение на **Плана за действие на Европейската гаранция за детето**. Предвидени са дейности за развиване на специализирана приемна грижа за деца с увреждания, оценка и адаптиране на съществуващите здравни услуги – центровете за майчино и детско здраве, центровете за комплексно обслужване на деца с увреждане и хронични заболявания, за да подкрепят по-адекватно биологичните, приемните и осиновителните семейства.

МЗ създаде две работни групи за закриването на ДМСГД в Кърджали и в Стара Загора. Планът на работните групи беше приет от новосформирания **Совет за подпомагане на процеса по извеждане на децата, настанени в последните четири дома за медико-социални грижи за деца и затваряне на входа към тях** като експертно консултативно звено към министъра на труда и социалната политика. Започнаха работа **пет тематични работни групи**, които анализираха проблемите и очертаха конкретни стъпки за преодоляването им: мерки за добре управлявано извеждане на децата и недопускане на грешките от 2020 г., когато бяха закрити 8 ДМСГД в спешен порядък, без достатъчно подготовка

на деца и приемаща алтернативна среда; мерки за недопускане на настаняване на нови деца; подготовка на местните общности; развитие на специализирана приемна грижа; развитие на заместваща грижа.

В подкрепа на изпълнението на плана за закриване **приоритетно на ДМСГД Кърджали (до края на 2023 г.) и ДМСГД Стара Загора (до средата на 2024 г.)**, участваща в Съвета неправителствена организация заедно с независими педиатри оцени отново всички деца и направи препоръки за извеждането на всяко едно от тях, което да доведе до закриването на двете институции. Успоредно бяха оценени и децата в съществуващите 8 центъра от семеен тип за деца и младежи с увреждания, с потребност от постоянна медицинска грижа. Препоръча се децата, които са преодолели медицинския риск, да бъдат изведени в семейна среда, за да се освободят места за деца от Кърджали и Стара Загора с потребност от постоянна медицинска грижа.

Въпреки ясната политическа воля и конкретните действия за катализиране на процеса по закриване на домовете се откриха два негативни фактора, които доведоха до неизпълнение на плана:

- Независимо от указанията на АСП и споделените планове и оценки, по места много ОЗД оказваха съпротива на извеждането на деца в „техни“ приемни семейства, въпреки заявеното желание от страна на приемните семейства. Съпротива имаше и от екипите по приемна грижа – нежелание да провеждат допълнителни обучения и да променят профили на съществуващи приемни семейства. Съпротива под различни форми имаше и от самите ДМСГД – оспорване на експертните оценки и „сплашване“ на ОЗД и приемни семейства. Извеждането на много деца от ДМСГД беше осуетено въпреки усилията на участващите в Съвета организации и редовните срещи за споделяне на проблемите от практиката;
- МЗ не можа да ускори обзавеждането, оборудването и наемането на персонал в 6 готови центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи (1 в Хасково, 1 в Кърджали, 2 в Стара Загора и 2 в Казанлък). Докато през юни 2023 обещаваха през първата половина на 2024 г. да бъдат готови още два центъра (от общо 20 планирани) в Ямбол и Бургас, то в края на годината МЗ се отказаха от строежа на оставащите 14 центъра. Това на практика прави невъзможно закриването на ДМСГД Плевен и ДМСГД Варна.

Анализът на ситуацията води до следните изводи: липсват ясни индикатори за брой и географско разпределение на приемни семейства за деца с увреждане, които да се изискват от ОЕПГ/ЕПГ/ДСП; на практика няма стимул да се създават нови приемни семейства или да се променя профилът на утвърдените и опитните сред тях с потенциал за грижа за деца с увреждане.

Това води да следните проблемни практики:

- нежелание от страна на ОЗД да извеждат деца с увреждане от ЦНСТ в приемни семейства, за да имат достатъчно свободни приемни семейства с такъв профил, ако се наложи извеждане на дете с увреждане от родното му семейство;
- нежелание на ОЗД (понякога и ОЕПГ/ЕПГ) да приемат деца с увреждане от други общини или области. Към

недостига на приемни семейства с профил за деца с увреждания се добавя и нежеланието да се носи отговорност за по-тежки случаи, особено от други населени места;

- нежелание от страна на ЦНСТ да се разделят с „полеките“ случаи и да приемат по-тежки.

Със заповед от 30.11.2024 г. на изп. дир. на АСП е преустановено настаняването на деца в ДМСГД в Кърджали. Към настоящия момент голяма част от децата са изведени от институцията и спрямо тях са предприети алтернативна форма на грижа.

По заявка на правителството две неправителствени организации проведоха индивидуални оценки на 133 деца и младежи в 11 центъра за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания⁶⁸. Индивидуалните оценки на децата бяха фокусирани върху възможностите за извеждане в приемна грижа, а за младежите – в подкрепен независим живот в общността.

От общия брой оценени, само 32 са деца, останалите 101 са пълнолетни; 20 са децата от 14 до 18 г.; 12 са децата от 3 до 14 г.; най-ниската възраст на дете е 9 г. Липсва тенденция за настаняване на малки деца (3–7г.) в ЦНСТДМУ⁶⁹.

От общия брой оценени 21 са настанени от биологични семейства, а 4 – от приемни семейства, предимно в юношеска възраст или след навършване на пълнолетие. Причините за настаняване най-често са влошаване на състоянието на децата, смърт или влошено здраве на основен грижещ се. Другата важна причина е навършването на пълнолетие на младежите с увреждания, след което финансовата помощ за приемните семейства спира. Младежите, навършващи пълнолетие в биологичните си семейства, отпадат от системите за услуги за деца, образование и психиатрична помощ, като в същото време услугите за възрастни не са добре развити. За семействата става изключително трудно да се справят с грижите за порасналите си деца.

Подкрепа за независим живот извън резидентната грижа като алтернатива за пълнолетни с интелектуални и други затруднения (напр. извеждане в т.нар. наблюдавано жилище) все още не съществува в България.

Необходим е изцяло нов подход на системата/държавата, за да водят пълнолетните с интелектуални и комплексни увреждания подкрепен независим живот (както тези от ЦНСТДМУ, така и тези от биологични и приемни семейства).

Развиването на успешна приемна грижа за деца с умерени и тежки интелектуални затруднения и множествени увреждания е пряко зависимо от състоянието на здравната система, условия за мобилност, достъпна среда и най-вече – хуманни перспективи след навършване на пълнолетие.

Настанените деца в ДМСГД (към 31.12.2023 г.)

4
Домове за медико-социални грижи с общ капацитет
418 места

219 настанени деца:
125 момчета
94 момичета

Общодостъпни и специализирани социални услуги

Социалните услуги в България преминаха през сериозна трансформация с влизането в сила на Закона за социалните услуги (ЗСУ). Законът профилира социалните услуги като **общодостъпни и специализирани**. **Общодостъпните услуги** са с превантивен характер и могат да бъдат ползвани от всички граждани. Това основно са информиране, консултиране и обучение за реализиране на социални права и за развиване на умения, както и мобилна работа в общността. **Специализираните социални услуги** са подкрепящи – предоставят се при настъпването на определен риск за живота, здравето, качеството на живот или развитието на човека или възстановителни, които се предоставят при необходимост да бъде удовлетворена специфична потребност на определена група лица.

През 2023 г. започна предвиденото в ЗСУ планиране на социалните услуги, финансирани от държавния бюджет, чрез разработване на Национална карта на социалните услуги (Картата). По този начин държавата изпълнява своя ангажимент за осигуряване на територията на цялата страна равен достъп до социални услуги, които да отговорят на потребностите на различните целеви групи за следващите 10 години.

Разработването на Националната карта, започнало в края на 2022 г., отне повече време от първоначал-

но планираното. Картата преминава през няколко обществени обсъждания – на общинско и областно ниво и едва през февруари 2024 г. е публикувана за обществено обсъждане на национално ниво. Причините за това са няколко – процесът е комплексен и се организира за първи път; в него са включени всички общини, областни администрации и отговорните държавни институции; трябва да се отговори на множество предизвикателства – как действащите през 2023 г. услуги да бъдат трансформирани в дейности с техния брой потребители в съответствие с изискванията на ЗСУ; откъде общините да намерят необходимите им данни по посочените демографски показатели; постигане на договореност между общините за социалните услуги, които се предоставят на областно ниво и др. Картата включва анализ в над 700 страници на потребностите от социални и интегрирани здравно-социални услуги на ниво община (за 265 общини) и област (в 28-те области) в страната. В Картата са изведени 28 вида различни социални услуги, като за всеки вид е определен максималният брой потребители.⁷⁰

Социалните услуги, касаещи подкрепата на децата и техните семейства, са над 10 вида. **Общият максимален брой потребители на тези услуги е 65 020 души.**

Национална карта на социалните и интегрираните здравно-социални услуги за деца, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет⁷⁵

Информиране, консултиране и обучение за реализиране на социални права и за развиване на умения, които се предоставят за срок не по-дълъг от два месеца (общодостъпна услуга)	2596
Мобилна превантивна общностна работа (общодостъпна услуга)	3259
Информиране и консултиране (специализирана услуга)	11 973
Застъпничество и посредничество	9169
Терапия и рехабилитация	16 400
Обучение за придобиване на умения за деца/пълнолетни лица	12 238
Дневна грижа за деца с трайни увреждания	5519
Резидентна грижа за деца/младежи от 3 до 18/20 г. без увреждания	2047
Резидентна грижа за младежи до 25 г.	130
Резидентна грижа за деца/младежи с трайни увреждания от 3 до 18/25 г.	1689
Общ капацитет на услугите за деца според Националната карта	65 020

Според Годишния отчет за дейността на АСП за 2022 г.⁷¹ на територията на страната функционират 654 социални услуги за деца и семейства, делегирана от държавата дейност. Общият капацитет на социалните услуги е 15 336 места, като заетите места са от 15 859 деца. Броят на социалните услуги за резидентна грижа е 303 с общ капацитет 3617 места и 2992 настанени деца или потребители.

От началото на 2023 г. стартира подготовката на общините за изпълнение на възложената им в ЗСУ нова функция, касаеща насочването на потенциалните потребители към социални услуги. Този процес е подкрепен чрез **дейностите по мярка „Укрепване на общинския капацитет“ по Програма „Развитие на човешките ресурси“ (2021-2027) на стойност от 25 млн. лв.** Тези дейности включват наемане, обучение и супервизия на персонал в общините, който ще има отговорности по ЗСУ, Закона за личната помощ и Закона за хората с увреждания, както и разкриване на фронт офиси.

Въпреки положените усилия от заинтересованите страни и през 2023 г., все още прилагането на ЗСУ остава предизвикателство за всички страни – както за насочващия орган в лицето на ДСП, така и за всички доставчици (общини и частни доставчици). **Заинтересованите страни нямат еднакво разбиране и тълкуват закона по различен начин; новото дефиниране и същност на социалните услуги, описана в стандартите за качество на всяка услуга, създава объркване и неточно посочване в насочващите документи към услугите (направление по ЗЗДет. и предварителна оценка на потребностите по ЗСУ), от които имат нужда потенциалните потребители.** Невинаги лицата получават достатъчно информация за различните форми на подкрепа, която могат да получат; не им се разяснява в достатъчна степен какво предлага дадена услуга, за да могат да направят информиран избор.

Особено предизвикателство е и партньорството между доставчиците при предоставяне на различни услуги за едно лице, дори в рамките на социалната система. Една от основните причини е трудността при определяне на сроковете за изработване на интегрираната индивидуална оценка на потребностите и плана за подкрепа, особено при разминаване на сроковете при насочване към отделните услуги.

За преодоляване на посочените трудности доставчици на социални услуги, вкл. членове на НМД, през пролетта

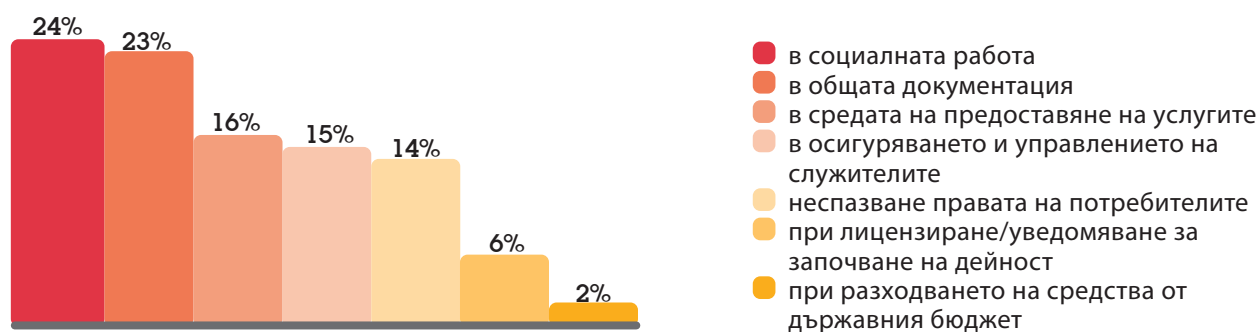
на 2023 г. започнаха провеждането на поредица от онлайн срещи с представители на МТСП и отговорните агенции АСП и АКСУ. В тях е търсен отговор на формулираните от различни услуги в страната въпроси по прилагането на ЗСУ. Във всяка от проведените срещи са се включвали между 300 и 500 души, което показва необходимостта от системно провеждане на дейности по информиране на доставчиците и обсъждане с тях на теми, касаещи прилагането на ЗСУ и другите подзаконовни актове към него.

От 1 юли 2023 г. изцяло влезе в сила Наредбата за качеството на социалните услуги, след 12-месечен подготвителен период. В тази връзка може да се отбележи, че през 2023 г. работата на АКСУ става все по-видима – основно чрез проверките на място за качеството на предоставяните услуги. За годината в АКСУ са постъпили общо 138 жалби и сигнали, като броят им се е увеличил минимално в сравнение с този през 2022 г., когато са били 129, според публикувания Анализ на постъпилите жалби и сигнали в областта на социалните услуги през 2023 г.⁷² В 81% от тях са осъществени проверки. Според Доклада на АКСУ за 2023 г.⁷³ общият брой на извършените от Агенцията проверки в социалните услуги в цялата страна е 951, което е с 18% повече в сравнение с 2022 г., когато са били 808. Броят на плановете проверки е 543, извънредните са 378, а последващите (контролни) – 30. От 843 извършени проверки (в този брой не се отчитат 108 проверки по сигнал) в 282 не са констатирани пропуски; в 561 проверки са констатирани от 1 до 18 пропуски. Те могат да се групират най-общо в седем категории (виж графиката по-долу).

Трябва да се посочи, че при разработване на важни за постигане на високо качество на социалните услуги документи АКСУ се стреми да въвлече в консултативния процес всички страни. В края на 2023 г. с участието на представители на отговорните държавни институции (МТСП, АСП, АКСУ), доставчици на различни по начин на финансиране социални услуги – общини и частни доставчици, са изработени критериите за оценяване на добри практики в социалните услуги.

Все още изостава цялостното прилагането на ЗСУ: не е въведена в практиката посочената в закона информационна система, министърът на труда и социалната политика не е утвърдил работното натоварване на служителите по предоставяне на социални услуги и на тези в ДСП и общините, които извършват дейността по насочване за ползване на социални услуги.

Пропуски на социалните услуги, групирани в 7 категории според доклад за дейността на Агенцията за качеството на социалните услуги през 2023 г.⁷⁶

Данни за социалните услуги⁷⁷

2023 г.

Брой на социални услуги за деца и семейства⁷⁴
по данни на МТСП към 31.08.2023 г.

2010 г.

241

675

Функциониращи социални услуги за деца в страната (към 31.08.2023 г.)

734 социални услуги за деца
15 009 места общ капацитет

БРОЙ	ВИД	КАПАЦИТЕТ
22	преходни жилища за деца	174
20	кризисни центъра за деца	212
143	центъра за настаняване от семеен тип за деца без увреждания	1676
1	център за настаняване от семеен тип за деца и младежи без увреждания	12
107	центъра за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	1436
7	центъра за настаняване от семеен тип за деца с увреждания	93
8	центъра за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания, с потребност от постоянни медицински грижи	64
162	центъра за обществена подкрепа	7446
9	центъра за обществена подкрепа/Общностен център за деца и семейства	538
28	центъра за работа с деца на улицата	624
91	дневни центъра за деца и/или младежи с увреждания; деца и младежи с тежки множествени увреждания	2540
10	дневни центъра за деца с увреждания; деца с тежки множествени увреждания; за деца с увреждания (с програма Ранна интервенция на уврежданията)	258
6	дневни центъра за деца и младежи с увреждания – седмична грижа	143
16	дневни центъра за подкрепа на деца с увреждания и техните семейства	480
1	дневен център за подкрепа на деца с тежки множествени увреждания и техните семейства	30
13	дневни центъра за деца и пълнолетни лица с увреждания; деца и/или пълнолетни лица с увреждания; деца и/или пълнолетни лица с тежки множествени увреждания	395
57	центъра за социална рехабилитация и интеграция за деца	2003
5	центъра за социална рехабилитация и интеграция за деца с увреждания (програма Ранна интервенция на уврежданията); за деца (програма Ранна интервенция на уврежданията)	265
1	център за социална рехабилитация и интеграция за деца от 0 до 7 години с интелектуални затруднения	30
1	център за социална рехабилитация и интеграция за деца и младежи	25
14	центъра за социална рехабилитация и интеграция; за деца и лица,	470
12	звена „Майка и бебе“	75

Приемна грижа

Приемна грижа в реанимация

2023 г. остави приемната грижа в състоянието на терминално болен пациент, който се нуждае от палиативни грижи.

Причината е в това, че 2023 г. беше последната година, в която след повече от десетилетие финансиране от поредица от европроекти беше време държавата да промени модела.

Това е и годината, която показва, че въпреки 40-те милиона лева, с които ЕС е финансирал приемната грижа, сериозна промяна по отношение на устойчивостта и качеството в областта на тази обществена грижа за деца няма. Напротив – данните на АСП показват, че се наблюдава **отлив на желаещите да станат приемни родители, задържа се броят на приемните семейства, при които няма настанени деца (около 400 годишно), заличаванията на приемни родители са повече от вписванията на нови.** И това не е необичайно – приемната грижа не беше припозната като социална услуга преди години и бе оставена от законодателя единствено като мярка за закрила именно с това обяснение – че се гарантира с евросредства на проектен принцип.

Така в последната година, в която трябваше да се осигури сигурност, устойчивост и предвидимост за приемната грижа, всички участници в нея останаха разочаровани от липсата на политическа динамика и решения, които да ги гарантират.

Това има своите обяснения – почти година никой не даде ясни послания за бъдещето на приемната грижа. Новото ръководство на МТСП, което встъпи в средата на годината, постави приемната грижа като приоритет в своята работа, но за краткото време, с което разполагаше, успя единствено да осигури поредното европейско финансиране, с което да се „спаси“ положението. Поради създалата се спешност, липсата на комуникация със заинтересованите страни, невъзможността им във вземането на решения, както и поради отсъствието на управленски и визионерски ентузиазъм в тогавашното ръководство в АСП се стигна до засилване на тревогата в областните екипи по приемната грижа за тяхното бъдеще, повиши се и неяснотата сред приемните родители за това при какви условия ще продължат да изпълняват професионалния си дълг.

Повече от 10-годишното управление на приемната грижа през европейски проекти създаде предпоставки за „капсулиране“ на тази обществена грижа на общинско ниво, а разговорът за качеството и професионализма бяха подменени с количествени индикатори. Управлението на местно ниво се сведе до формални обучения, формални

супервизии на приемните родители и социалните работници, често и формално проследяване на настаняванията. Опитът на АСП да структурира и натрупа информация послужи единствено за статистически цели, като тя не беше използвана пълноценно за създаване на политики и инструменти, които да повишат качеството на приемната грижа и по този начин приемното родителство да получи качествена институционална рамка.

В този контекст и през 2023 г. АСП и МТСП не положиха усилия за издигане на имиджа на приемните родители и за повишаване на обществената чувствителност към тази отговорна публична задача. Тази тенденция продължи да се вижда ясно и по начина, по който социалните работници от екипите по приемна грижа и отделите „Закрила на детето“ в много региони на страната управляваха случаи. Влошената комуникация между тях, съчетана с липсата на достатъчно умения и компетенции по социална работа, ефективни обучения и подкрепа, както и увеличаването на броя на приемните родители, които не са достатъчно подготвени и обучени, създаде предпоставки за влошаване на качеството и за отлив на кандидатите за приемни родители, както и за обществения гняв по темата. И през 2023 г. се наблюдава тенденция „добрите“ приемни родители да се отказват от тази задача, защото не успяват да се справят с това да са арбитър между социалните работници от общинските екипи и държавните отдели „Закрила на детето“.

През 2023 г. МТСП не положи усилия за подкрепа на независимостта на младежите, напускащи приемна грижа, нямаше и никакво движение по въпросите, свързани със социалната сигурност на приемните родители. Нещо повече – администрацията на служебния министър на труда и социалната политика направи промени в законодателството, свързано със социалните помощи, в които включи и младежите, напускащи институции, но не и тези от приемна грижа.

По отношение на грижата за деца, настанени при близки и роднини, като форма на закрила в семейна среда, също не се отчита позитивна тенденция. Близко 4000 деца живеят при свои близки и роднини, но тази мярка за закрила остава трайно една от най-неглижираните и подценявани у нас. Няма официални данни нито за качеството на тази грижа, нито за ефектите от нея.

Отлив на желаещите да станат приемни родители (по данните на АСП)

Приемната грижа в цифри
(01.01.2023 г. – 31.12.2023 г.)⁷⁸

671 деца

настанени в приемни семейства

1587

е общият брой на децата в приемни семейства към 31.12.2023 г.

505

до 3 г.

850

3 – 14 г.

232

14 – 20 г.

627 деца

настанени в семейства на роднини и близки

4097

е общият брой на децата настанени в семейства на роднини и близки към 31.12.2023 г.

136

до 3 г.

2095

3 – 14 г.

1866

14 – 20 г.

За 760 деца

е прекратено настаняването в приемно семейство

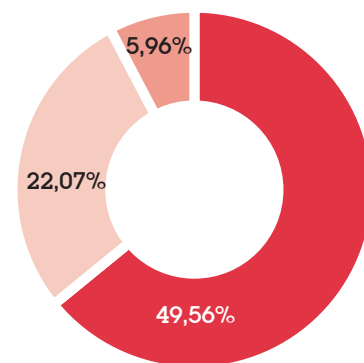
44 деца

настанени в приемни семейства с доставчик ДСП

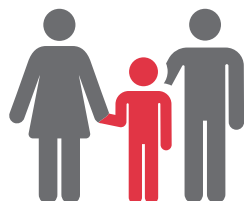
716

настанени в приемни семейства с доставчик община

Процент от общия брой на децата, пребивавали в приемни семейства с доставчик община, за които през 2023 г. е прекратено настаняването в приемно семейство (по проект „Приеми ме, средномесечно)

■ осиновени ■ СУРГ ■ реинтегрирани

52

потвърдени и вписани в регистъра професионални приемни семейства

Осиновяване

В последните дни на 2023 г. НС прие съществени промени в Семейния кодекс (СК) по отношение на осиновяването. Измененията касаят един от най-дискусионните въпроси по темата – достъпа до информация на осиновителите за биологичния им произход.

Промененият текст на чл. 105 от СК дава възможност на осиновените лица да получат информация за биологичния си произход без да се налага да доказват т.нар. „важни обстоятелства“, което водеше до разнопосочна практика на съдилищата и чести откази.

Разширен е и кръгът на лицата, които могат да получат тази информация: осиновените лица, техните родители-осиновители, наследници, съпруг/съпруга. Предстои да бъдат разработени подзаконовни актове, които да регламентират процеса по достъпа до информация за биологичния произход.

Друга важна промяна в СК е създаването на **Национална електронна информационна система за пълно осиновяване и Електронна платформа за кандидатстване за осиновяване на деца при условията на пълно осиновяване**. Целта е облекчаване на процеса както за кандидат-осиновителите, така и за административните органи и възможност за качествен анализ и мониторинг на системата за осиновяване.

С изменените текстове се внасят и някои промени и подобрения в процедурата по осиновяване по отношение на кандидат-осиновителите. Предвижда се при избор на подходящи осиновители на кандидатите да бъде предоставян доклад за детето, изготвен по образец. Това ще подпомогне бъдещите родители при вземане на информирано решение.

Приетите промени в СК въвеждат удължен 3-годишен период на следосиновително наблюдение и подкрепа на семейството по време на процедурата по осиновяване

не и след нея. Все още обаче мониторингът, извършван от ОЗД, в следосиновителния период продължава да бъде формален и често без реална подкрепа и чувствителност към миналото на децата и осиновителите и техните индивидуални травми. Липсват периодични обучения за поддържане и повишаване на квалификацията на социалните работници от отделите по отношение на работата им с кандидат-осиновителите. Липсва и супервизия в помощ на тяхната ежедневна работа „на терен“ с кандидат-осиновители, осиновителски семейства и осиновени. Това крие сериозен риск да не бъдат идентифицирани навреме проблеми в осиновителното семейство, които да доведат до повторно изоставяне на детето. Очакванията са промените в законодателството да намерят адекватно практическо приложение и реално подобряване на работата на социалната система в подкрепа на осиновените деца и техните родители.

Мнозинството от децата, лишени от родителски грижи, престояват дълго време в резидентна грижа, което намалява съществено възможността да бъдат осиновени и отглеждани в семейна и сигурна среда. Това се дължи на негативни фактори като недоверие на обществото в социалната работа, пропаганда и дезинформация срещу системата на закрила, липсата на капацитет на ОЗД и др.

Все още остава отворен въпросът и не са предприети законодателни промени за въвеждане на целеви отпуски по майчинство и бащинство (15 дни) при осиновяване на деца **над 5 г. възраст**, както и право на еднократна помощ при осиновяване в размер, еквивалентен на по-ранната на детето в семейството, а не на механизма, по който то е станало част от него въпреки решението Административен съд – София от 2020 г., че е налице дискриминация.

В края на 2022 г. бе приета промяна в ЗСПД, която даде право на самотните родители-осиновители да получават месечна помощ за отглеждане на деца, която влезе в сила от 2023 г. В края на 2023 г. Министерство на труда и социалната политика заяви готовност за сътрудничество с гражданските организации, работещи по темата осиновяване, и провеждане на периодични срещи дискусии с цел подобряване на практиките в областта.

Осиновяването в цифри (01.01.2023 – 31.12.2023 г.)⁷⁹

638

вписани деца през годината

377

осиновени деца

919

общ брой на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на пълно осиновяване

1697

общ брой на кандидат-осиновителите

518

вписани кандидат-осиновители по постоянен адрес

Закрила и приобщаване на деца бежанци и непридружени деца

2023 г. беше предизвикателна за работещите по темата с бежанците, за държавните институции и за гражданските организации. Военните конфликти и природните бедствия от 2023 г. увеличиха бежанската вълна към Европа. Страната ни е една от „вратите“ към ЕС и бежанският натиск е предизвикателство – от една страна е опазването на границата и сигурността в страната, а от друга – задължението за гарантирано спазване на правата на търсещите закрила и убежище – настаняване, подкрепа (медицинска, хуманитарна, психо-социална, юридическа) и интеграция на бежанците. Най-потърпевши и поставени под риск са децата, които идват в страната ни.

Въпреки че през 2023 г. се реализираха редица промени в националното законодателство в областта на миграцията, убежището и бежанците, които гарантираха правото на непридружените деца, чужди граждани и деца бежанци на достъп до мерки и дейности по ЗЗДет, все още има редица проблеми, будещи притеснение.

Необходима е еднаква, равнопоставена, пълноценна и качествена грижа както за бежанците от Украйна, така и за идващите от южната ни граница с Турция – търсещите закрила от Сирия, Ирак, Иран, Афганистан и Северна Африка.

По данни на Държавната агенция за бежанците (ДАБ)⁸⁰ в страната ни през 2023 г. са били регистрирани **3843 непридружени деца**, с което Агенцията отчита рекорд на броя на регистрираните деца, считано от 1993 г. насам.

Това е най-големият брой регистрирани непридружени деца досега изобщо. Броят им се равнява на 17% от общия брой молби за периода. Най-голям брой от регистрираните непридружени деца са от Сирия – 52% (1 995 молби) и Афганистан – 42% (1 607 молби). Над 400 от тях са малолетни деца. Тази тенденция се запазва и през 2023 г., като броят им продължава да расте.

Много голям брой производства в ДАБ на непридружени деца са прекратени – 3867⁸¹. От тях сирийските деца са 1931 деца, а децата от Афганистан – 1719, следвани от Ирак – 60 деца, Египет – 59 деца, Мароко – 56 деца. Значителен процент от тези деца не изчакват края на процедурата за предоставяне на международна закрила. В резултат на самоволното напускане на центровете на ДАБ при МС техните следи се губят. ДАБ не предоставя информация за действията, които предприема при установяване на липса на непридружено дете. Липсва информация колко от тези деца са обявени за общонационално издирване. Не се полагат достатъчно усилия от страна на нито един държавен орган за установяване на местонахождението на самоволно напусналите центрове. Не се полагат ефективни усилия за задържането им на територията на страната. Най-застрашената група са момчетата над 16 г., които не са включени в образователната система, а техният брой за миналата година приближава 4000. Съдбата на тези юноши остава неясна.

От предоставената информация става ясно, че през изминалата година не е имало нито едно непридружено дете, което да е подало молба за временна закрила, т.е. украинските деца влизат в страната винаги с възрастен придружител, което е голяма разлика с децата, пресичащи южната ни граница с Турция.

Записаните за учебната 2023/2024 г. непридружени деца са едва 68. От тях няма записани деца над 16 г. Като причини за ниския брой се посочват липса на мотивация у младежите, неграмотност, нежелание за установяване в страната.

За 2023 г. настанените в социални услуги непридружени деца са само 43. Те са между 9 и 17-годишна възраст, като едва 12 от тях са малолетни. В общо 7 населени места, в 11 социални услуги пребивават деца без придружители – ЦНСТ, Преходно жилище, Кризисен център. Няма настанени непридружени деца в приемни семейства в страната. Социалната система в страната, както и голяма част от доставчиците на социални услуги остават консервативни към приема на непридружени деца. Те останали нежелана целева група в резидентните услуги, приемната грижа, консултативните центрове. Основанията, които се посочват, са непознаване на културния контекст, от който идват децата, липсата на преводачи, на компетентност.

Не съществува работеща ефикасна система за оценка на качеството на предлаганите услуги на непридружените деца от самите деца. Няма механизъм за подаване на жалба от непридружено дете към органа, нарушил правата му.

Недостатъчен брой са планираните и изпълнени превантивни дейности с непридружените деца, с оглед тяхното развитие и предотвратяване на инциденти и злоупотреби. Целенасочени и системни дейности от страна на екипите на ДАБ не се отчитат. Посочваните периодични дейности се изпълняват предимно по инициатива и с ресурси на неправителствени организации по различни проектни инициативи.

Когато се установи, че в страната е влязло непридружено непълнолетно дете, служители от структурите на Дирекция „Миграция“, в това число и в специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ), са задължени веднага да уведомят с писмо териториално компетентната Дирекция „Социално подпомагане“. С копие се уведомява и председателят на ДАЗД. В кратки срокове се организира извеждането от СДВНЧ и се предават на органите на ДАБ.

По данни на МВР за 2023 г. в СДВНЧ са идентифицирани 887 непридружени (76 малолетни и 811 непълнолетни).

След постъпване на информация в ДСП се прави проучване и оценка на всеки отделен случай, като за всяко непридружено дете трябва да има определен социален работник, който да защитава правата и интересите му. Това следва да се съблюдава в **Координационния ме-**

Информация за непридружени деца за 2023 г.

3843

непридружени деца

3867

брой прекратени
производства
на непридружени деца

887⁸²

непридружени деца,
(76 малолетни и 811
непълнолетни)

ханизъм за взаимодействие между институциите и организациите при случай на непридружени или разделени от семействата си деца чужденци, намиращи се на територията на Република България, включително деца, търсещи и/или получили международно закрила.

Въпреки съществуващия Координационен механизъм обаче не са предоставени достатъчно данни за това дали и как той се прилага, както и колко случая са били разгледани през 2023 г.

Практиката през годината показва, че обичайно непридружените деца бързо се насочват и настаняват в някой от регистрационните центрове в страната, които са под управлението на ДАБ.

Заедно със социален работник от ДСП и социален работник от Регистрационния център се определя и особен представител на детето, който трябва да защитава неговите права пред българските институции.

Относно сигурността

Непридружените деца се настаняват предимно в някоя от двете Сигурни зони (в РПЦ „Военна рампа“ и в РПЦ „Овча купел“). Те са с капацитет 288 места. В ход е изграждането на Сигурна зона в РПЦ – Харманли в резултат от сътрудничеството между ДАБ при МС и УНИЦЕФ България, по проекта „Подобряване на подкрепата и интеграцията, системата за грижа и закрила на децата бежанци и мигранти в страните от ЕС“. Тя ще бъде с капацитет 98 легла, но ще позволява да се удвои при кризисна ситуация. Има предвидена и стая за деца с увреждания.

През 2023 г. ДАБ е изготвила и представила пред ЕК проектно предложение „Изграждане на алтернативни места за комплексна социална грижа на непридружени деца бежанци в България“. В проекта има предвидени три взаимосвързани фази – продължаване на подкрепата за трите изградени сигурни зони; подготовката на непридружените деца за настаняване в алтернативна грижа; изграждане на мрежа от места за алтернативни грижи за непридружени деца бежанци в 6 общини в страната.

По отношение предоставянето на сигурност за непридружените деца се осигурява настаняването им в социални услуги в общността. През изминалата година едва 43 деца са настанени в такива. От тях само две са били момичета. Повечето пъти, когато социални услуги са

отказвали настаняване, причините за това са свързани с липса на места, недостатъчно подготвен персонал и/или езикова бариера.

По данни на АСП за 2023 г.⁸³ нейните структури са работили по 116 случая на непридружени чужди граждани, в т.ч. деца бежанци. За тях са били предприети мерки за закрила. От тях преобладават децата от Сирия (66 деца), Афганистан (15 деца), Украйна (30 деца) и др. 98 от тях са били момчета, а само 18 – момичета. От украинските деца, едно е настанено в резидентна услуга.

Друга мярка за закрила е настаняването в приемни семейства. Няма данни непридружено дете да е било настанено за изминалата 2023 г.

Националната телефонна линия за деца 116 111 е достъпна за българските деца, но продължава и през 2023 г. да бъде недостъпна за децата, които не говорят български или английски език.

С помощта на неправителствени организации ДАБ се опитва да овладее агресивните импулси сред непридружените, като се организират спортни прояви и тренировки, тематични беседи, прожекции на филми, свързани с темата трафик на хора.

Няма информация колко средно и максимално едно дете престоява в някой от центровете на ДАБ. Няма и информация колко от регистрираните непридружени деца са загубили живота си вследствие на инцидент или нелегален опит да преминат в Западна Европа. По данни на неправителствени организации и общодостъпна информация в медиите, три деца са загубили живота си на територията на страната през 2023 г. Едно от тях – при инцидент в Харманли, удавило се е в река Марица; едно в София – при спречкване е било фатално ранено; едно – при опит за достигане на център за предоставяне на международна закрила, но загива в гориста местност, от изтощение и измръзване.

През изминалата година обществено достояние стана информация за многобройни случаи, сред които непридружени непълнолетни и малолетни деца, които са били отблъснати принудително към територията на Турция. Тези данни следва внимателно да се изследват, с оглед установяването на сериозни нарушения на правата на децата, потърсили международна закрила в страната. Същото касае и увеличението брой сигнали през 2023 г. за бедстващи, изчезнали или загинали хора, потърсили закрила, сред които и непридружени непълнолетни.

Относно добрите условия на живот

От анализ на ДАЗД на резултатите от извършена планова проверка относно спазване правата на детето, проведена в пет обекта, териториални поделения на ДАБ, където се настаняват непридружени деца, е установено, че минималният престой на дете е бил от 24 часа до 3 дни, а максималният до 1 година⁸⁴.

При направената проверка от страна на ДАЗД не са установени оплаквания от непридружените, с които е разговаряно, но са наблюдавани „някои нередности по отношение на материалната база“. В други ситуации много от тях са споделили с представители на неправителствени организации за неподходящи условия на живот, вкл. практики на изнудване и насилие.

Относно здравето

Неотложна или спешна медицинска помощ на непридружените деца, регистрирани в центровете на ДАБ, се предоставя чрез спешните звена на лечебните заведения.

От всички непридружени деца, регистрирани за 2023 г. (884), само 461 имат личен лекар. Основните причини за малкия брой записани са свързани с краткия престой на част от децата в центровете и липсата на места в лекарските лист, както и липса на желание за записването им от самите лични лекари⁸⁵

В част от регистрационно-приемателните центрове има здравни кабинети, които се обслужват от лекари и медицински сестри. От есента на 2023 г. в Харманли е разкрита мисия на международната организация „Лекари без граници“. Изградено е звено за медицинска помощ в бежанския център, което обслужва и настанените непридружени деца.

В направения от ДАЗД анализ е установено, че храната, която се предлага на децата, е съобразена с възрастта и религиозната принадлежност. Въпреки това част от непридружените деца са споделяли оплаквания от вкусовите качества на храната, предоставяна в центровете.

По данни на ДАБ през 2023 г. няма регистрирани непридружени непълнолетни деца, които да са били идентифицирани като преживели насилие⁸⁶. Само 54 деца са преминали през психолог в някои от центровете на ДАБ, като над 380 са децата, които са преминали през психолози, осигурени от неправителствени организации. Основните проблеми, които са изведени, са свързани с депресията, породена от самотата, раздялата с близките, неяснота за бъдещето, загуба на близки.

Относно достъпа до образование

На всички деца и ученици, търсеци или получили международна или временна закрила, се осигурява безплатно образование и обучение в държавните и общински градини и училища в страната.

По данни на МОН⁸⁷ през учебната 2023/2024 г. в детските градини има 882 деца, а в училищата – 2886 ученици от Украйна, за които се осигурява допълнително обучение по български език. Малкият брой постъпили в образователната система деца и ученици от Украйна, според МОН, се дължи и на това, че не мал-

ко ученици продължават да се обучават онлайн в училища в родината си.

Не по този начин стои въпросът с децата, които са търсеци международна закрила. По данни на ДАБ в регистрационните центрове се организират курсове по български език. По техни данни⁸⁸ едва 92 деца са записани в училище за учебната 2023/2024 година. От тях от 6 до 15 години са 68 деца. 91 от децата са от Сирия, едно е от Афганистан. Предизвикателство, което отбелязват от ДАБ, е неграмотността на част от непридружените деца, които не са посещавали училище и в родните си страни.

С помощта на граждански организации се осъществяват социално-културни и спортни дейности. В някои от центровете има и неформално образование (РПЦ – Харманли).

Относно възможността да бъде чул детският глас

Непридружените деца имат възможност да изразяват своето мнение или биват питани за по-важни за живота им въпроси при провеждане на изследвания от различни неправителствени организации. Няма практика в РПЦ да се търси мнението на децата относно важни за тях въпроси.

Всяко дете следва да получава по подходящ начин нужната информация за случващото се с него – за юридическите процедури, за процедурата за събирането със семейството му. Практиката показва, че през 2023 г. част от особените представители на децата продължават да не са запознати достатъчно с нуждите на детето, няма изградена доверителна връзка между тях, децата не са своевременно информирани за съществени въпроси, които ги касаят.

Относно интеграцията

ДАБ посочва, че служителите ѝ в регистрационните центрове информират непридружените деца относно възможностите да посещават училище. В част от центровете се споменава, че се организират курсове по български език. Не се посочва честотата на сесиите с тях.

През 2023 г. няма записани непридружени непълнолетни в български училища на възраст 16–18 години.⁸⁹

По-голямата част от децата имат за цел да се съберат със своите семейства, продължавайки към други страни от Европа. Не бива да има съмнения, че децата без придружители, търсеци международна или временна закрила, трябва да са в семейна среда. Регистрационно-приемателните центрове на ДАБ не са място, което може да осигури достатъчна качествена грижа за непридружените непълнолетни и малолетни деца. Ако не е налице друг вариант, това следва да е за възможно най-кратък период и само за непълнолетните юноши и девойки.

От МВР, в подкрепа на интеграцията на деца бежанци, през юни 2023 г. са провели обучителен лагер с деца от Иран, Украйна и Куба. Целта на обучението е била да се научат правилата за безопасност, което да помогне към по-лесна адаптация.

През 2023 г. е сформирана междуведомствена работна група, която да изследва възможността за разработване на методология за неинвазивна оценка на възрастта на деца, подали молби за международна закрила.

Деца бежанци от Украйна

Децата бежанци от Украйна в България. Проблеми на децата със СОП с временна закрила – с фокус върху децата с аутизъм

Според данни на Държавната агенция за бежанците 174 622 украински граждани са се регистрирали за временна закрила от началото на пълномащабната военна инвазия на Руската федерация в Украйна на 24 февруари 2022 г.⁹⁰ От тях над 52 780 са останали в България. Към края на 2023 г. лицата с временна закрила продължават ежедневно да срещат трудности, свързани с:

- достъпа до информация и информационни услуги;
- места в детските градини;
- достъпа до образование;
- отмяната на еднократните помощи;
- опасността от изселване от местата на временното настаняване за бежанци;
- достъпа до личен лекар и психичноздравни услуги;
- затруднения с адаптацията, получаването на социални и рехабилитационни услуги;
- затруднение с оформянето на заявления за получаване на разрешение за постоянно пребиваване;
- езикова бариера, културни и порядкови разлики и други затруднения пред пълноценната социална интеграция;
- случаи на дискриминация, език на омразата и тормоз;
- психически стрес поради травматизацията от внезапната емиграция и от продължаващите военни действия.

Общата ситуация с приобщаването и грижата за украинските бежанци в България продължава да е недостатъчно удовлетворителна. Обстоятелството, че децата и семействата, пребивавали в окупирани от Руската федерация територии и разрушени населени места в Украйна, не могат да се върнат у дома, усложнява психическото състояние на децата и родителите и пречатства процеса на тяхната пълноценна интеграция в България. В Програмата за хуманитарно подпомагане на разселени лица от Украйна с предоставена временна закрила в Република България, приета с Решение №317 на МС от 2022 г. и удължавана неколккратно, липсват достатъчно мерки и индикатори за прогрес за приобщаването

В началото на декември 2023 г. официално бе издадена инструкция от ДАБ при МС и ДАЗД за реда и условията за оценка на възрастта. Инструкцията ще започне да се прилага през 2024 г., като тя въвежда изискванията на чл. 5 от Директива на Европейския парламент относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани от трети страни и също така за борбата с трафика на хора и защита на жертвите от него, като България е една от малкото страни, която ще започне да работи с такава мултидисциплинарна оценка.

174 622

украински граждани са се регистрирали за временна закрила

и адаптацията на украинските бежанци. Все още остава налице острата нужда от курсове по български език, от здравна, психологическа и социална помощ. Повечето деца от Украйна в предучилищна възраст нямат възможност да посещават държавни ясли и детски градини и са принудени или да се записват в частни, или да остават целодневно у дома с родителите, което затруднява трудовата интеграция на техните майки. **Достъпът до социални услуги е ограничен, което следва от хроничните проблеми на системата на социални услуги в България, вкл. недостатъчния брой детски психиатри, липсата на дневни центрове за деца с инвалидност, на центрове за подкрепа на деца с проблеми в развитието, особено деца с аутизъм и др.** Все още е налице липса на места в специализирани училища и дневни центрове за децата, чието ниво на развитие или диагноза не им позволяват да учат в общообразователно училище. Горещите телефонни линии за сигнали, споделяне и подкрепа (НТЛД 116 111 и Горещата линия на ЦБИ 124 123) не предоставят помощ на украински или руски език, което пречатства възможността на повечето украински бежанци да ги използват.

Особено тревожно е положението на бежанците от Украйна в пенсионна възраст, както и на семействата, които отглеждат деца с инвалидност и СОП, вкл. деца с аутизъм. Според оценки на Мрежата за мониторинг на аутизма и развитието (ADDM) на Центъра за контрол и профилактика на заболяванията (CDC) приблизително

1 от 36 деца в света се диагностицира с разстройство от аутистичния спектър (АСР).⁹² В България не се води официална статистика за децата и възрастните с аутизъм, както посочват от Департамент „Когнитивна наука и психология“ към НБУ.⁹³

Според данни на Сдружение „Помощ за Украйна“, поддържащо интеграционно-образователен център „Український Вулик“ („Украински кошер“), само в София има около 50 украински семейства, които отглеждат деца със СОП.

Към края на 2023 г. около 30 деца със СОП редовно посещават индивидуални и групови занимания в София и областта благодарение на „Украински кошер“. Центърът предоставя непрекъсната психологическа, образователна и консултативна подкрепа за родителите на деца със СОП. Проектът на „Украински кошер“ предлага услуги на украински език за бежанците, включващи изучаване на български език, култура, традиции и история. Благодарение на този проект 20 деца бежанци от Украйна с временна закрила са започнали да учат в български детски градини и училища и са се адаптирали и социализирали успешно. Ежедневната работа с деца със СОП в интеграционно-образователния център

на Сдружение „Помощ за Украйна“ показва огромните предизвикателства пред пълноценната интеграция на децата бежанци със СОП и конкретно с аутизъм. Проблемът в тези случаи касае не нежелание да се научи езикът, а обстоятелството, че децата физически не могат да го постигнат бързо, поради особеностите на своето развитие и нарушенията във функционирането на нервната и другите системи, към които се наслагват травматизацията от напускането на родината и от продължаващата война.

Все пак общата тенденция по отношение на приобщаването на украинските деца и семейства през 2023 г. е обнадеждаваща – по данни на Сдружение „Помощ за Украйна“, **е повишен обхватът на трудовата заетост, все повече украинци са започнали активно да изучават българския език, култура и история, повече деца посещават български училища, възрастни и деца все по-често се обръщат към психолози за подкрепа.**

Също така през 2023 г. България предприе важна мярка по отношение на децата с увреждания, които са преминали или започнали процедура за предоставяне на статут на закрила. Техните родители вече получават информация за необходимите документи относно индивидуалната диагноза в регионалните картотеки на медицинската експертиза (РКМЕ) към РЗИ. Макар често да е налице езикова бариера и бюрократични спънки, тази промяна неминуемо се явява значимо облекчение за деца и родители от Украйна.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се извършва мониторинг на качеството на предоставяните грижи, вкл. като се използват минимални норми и стандарти; провеждат се редовни проверки в местата на настаняване; предвиждат се съобщаване, мониторинг, правни средства за защита и ефективно наказателно преследване на случаи на малтретиране на деца;
- Да се насърчи настаняването на деца с увреждания в приемни семейства чрез: допълнителни обучения на приемните родители, допълнителни финансови стимули, услуги за подкрепа на приемните семейства;
- Да се ускори подготовката от страна на МЗ на новите 6 центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи;
- Да се оптимизира функционирането на съществуващите центрове за майчино и детско здраве към МБАЛ/УМБАЛ и на центровете за комплексно обслужване на деца с увреждане и хронични заболява-

ния (ЦКОДУХЗ) на базата на анализ на тяхната ефективност по отношение на семейства, отглеждащи деца с тежки увреждания;

→ Да се гарантира, че ЦНСТ изцяло интегрират децата в общността и не поддържат тяхната социална изолация и сегрегация; да се подобрят мерките, насочени към осигуряването на образование, умения, настаняване и възможности за независим живот на децата, напускащи алтернативни грижи;

→ Да се разработи Ръководство/Указание за прилагането на ЗСУ и да се приеме система за периодично консултиране на доставчиците на социални услуги от представители на отговорните институции, за да се формира единно разбиране за отделните разпоредби на закона и за повишаване на ефективността при прилагането му;

→ Да се разработят насоки от АКСУ, чрез които да се осигури по-доброто разбиране и улесняване прилагането от всички доставчици на изискванията за качество, посочени в Наредбата за качеството на социалните услуги;

- Да се работи целенасочено за устойчивостта и качеството на приемната грижа и да се приеме единен финансов стандарт (вкл. повишаване на престажа на приемните родители, повишаване на обществената чувствителност по темата, подкрепа за приемните родители и др.);
- Да се повиши информираността на обществото и да се провеждат кампании за формиране на позитивни нагласи към осиновяването, вкл. чрез повече прозрачност на процедурите; както препоръчва КПДООН, да се гарантира, че децата с увреждания и ромските деца не са дискриминирани в процеса на осиновяване;
- Да се разработи методика за разкриване на информацията за биологичния произход, която да гарантира и зачита правата на всички страни в осиновяването и методика за подготовка и мониторинг на социалните работници за дейността им с кандидат-осиновители и с деца – преди и след осиновителния период;
- Да се подобри процедурата по проучване на кандидат-осиновителите и нагласите им в периода на „изчакване“ за осиновяване, качествена подкрепа след осиновяването и анализ на причините за „повторно“ изоставяне на дете;
- Да се прекратят практиките на насилствено отблъскване от страна на държавни органи спрямо непридружени деца, търсещи международна закрила; да се работи по-ефикасно за прекратяване на каналджийството на непридружени непълнолетни и малолетни и подвеждане под отговорност на лицата, осъществяващи тази дейност;
- Да се съблюдава изпълнението на мерките, предприемани от ДСП по местонахождение на непридруженото дете, съгласно спазването на приоритетите, описани в чл. 4 от ЗЗДет., а именно: търсенето на семейна или близка до семейството среда, последвано от настаняване в приемно семейство и едва накрая, при липса на други възможности, настаняване в резидентна услуга – ЦНСТ, кризисен център, преходно жилище и др.;
- Да се настаняват непълнолетните деца, за които не може да се намери подходяща социална услуга, в защитени сигурни зони с малък капацитет, където фокусът да бъде върху тяхното овластяване и развиване на умения за социално включване. Да се осигури и утвърди устойчив механизъм за получаване на неотложна медицинска помощ за непридружените деца в периода преди регистрацията им в Автоматизираната информационна система на ДАБ при МС. Да се разработи ефективен механизъм за подаване на жалби от страна на непридружените непълнолетни и малолетни деца в централните на ДАБ;
- Да се разработи спешно междуинституционален механизъм за предотвратяване на самоволното напускане на местата за настаняване на територията на страната.

3.

**ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО
ОТ ВСИЧКИ ФОРМИ НА НАСИЛИЕ**

ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО ОТ ВСИЧКИ ФОРМИ НА НАСИЛИЕ

ДОБЪР 3,54

- Липса на систематична и координирана работа за идентифициране и подкрепа на децата в риск от насилие и за превенция, съобщаване и реакция по случаите на насилие
- Все още не функционира законово регламентираната Национална информационна система към ДАЗД за унифицирано регистриране на данни за деца, в т.ч. и за деца в риск, вкл. и насилие
- Спешна необходимост от инвестиция в кадрите в социалната система и от реакция срещу продължаващия регрес в системата на закрила
- Липса на държавна подкрепа, която да гарантира работата на Националния център за безопасен интернет

„Децата, които са обект на насилие, се нуждаят от специална подкрепа и от човек, който може да ги разбере, да им съчувства. Могат да го намерят в лицето на родител, учител, съученик, приятел. Те трябва да споделят, защото тогава ще бъде по-лесно решаването на проблема, ще могат да се научат да се защитават. Достатъчен е един човек, за да върне усмивката на едно дете.“

„Фокусът над децата, упражняващи тормоз, трябва да бъде доста по-голям. Хората си мислят, че тези деца го правят от злоба, а това са деца с дълбоки травми и на тях трябва да бъде помогнато също толкова, колкото на децата, които биват тормозени.“
Цитати на деца от видео за Младежки форум „Voicelt 2023: Какво искат учениците“

„Нужно е цялостно преразглеждане на програмите за превенция на насилие – още от най-ранна възраст децата трябва да се възпитават в толерантност и приемане на другия, както и в нетърпимост към насилие; специалистите в детските, образователните и социалните заведения трябва да са обучавани и подкрепяни за недопускане на възпитателни мерки, базирани на насилие; нужно е да има бързи и недвусмислени законови мерки при насилие над деца.“

„Отговорност и грижа е на всяко общество да пази своите деца.“
Цитат на възрастен респондент от Анкета „Бележник 2024“

Данни за разпространението на насилието над деца в България

И през 2023 г. все още в България няма единна система за регистриране на случаи на насилие над деца. Различните институции продължават да водят свои отделни статистики, но част от данните се разминават. От 2023 г. НМД и Институтът по медиация и управление на спорове (ИМЕУС), при асоциирано партньорство с ДАЗД, изпълняват проект „Единен национален регистър на случаите на насилие над деца“ (NURVAC), в рамките на който бяха изготвени анализи⁹⁴ на събирането и управлението на данните за насилието над деца у нас, както и на чуждестранни добри практики в подкрепа на дейността на ДАЗД по изграждане на законо-

во регламентираната Национална информационна система към Агенцията за унифицирано регистриране на случаите на децата жертви на насилие и децата в риск.

През 2023 г. бяха приети важни промени в ППЗЗДет., прецизиращи функционирането на Националната информационна система (НИС) по чл. 17а, ал. 1, т. 9 от ЗЗДет. като интегрирана информационна инфраструктура, управлявана от ДАЗД. Органите по закрила и АСП ще предоставят на ДАЗД данни за насилие над деца, съдържащи се в информационните им системи и регистри, в съответствие с изискванията за защита

на личните данни. В ППЗДД беше изрично регламентирано, че интеграцията и обменът на информация за насилие над деца следва да осигурява актуални и достоверни данни по чл. 17, ал. 1, т. 9 от ЗЗДет от системите, регистрите и базите данни, необходими за реализиране и анализиране на програмите по закрила на детето.

В тази връзка, през 2023 г. започна дейност работната група, координирана от ДАЗД, която разработва методически насоки към всички органи по закрила относно използването на общи индикатори за единно събиране на данни за насилие над и от деца за целите на НИС.

Основната цел на методологическите насоки ще бъде те да подкрепят изграждането и функционирането на НИС, както и осъществяването на следните три ключови подцели: 1). подобряване на събираемостта на данните за насилие над и от деца на национално ниво; 2). подобряване на системата за регистриране на случаите на насилие над и от деца и 3). насоки за анализ и оценка въз основа на събраните данни. Към края на 2023 г. насоките с единни индикатори не бяха завършени, НИС все още не е изградена и не функционира.

През 2023 г. продължи също дейността на работната група „Превенция на насилието и злоупотребата с деца“ към ДАЗД, която отговаря за координацията за изпълнението на заложените мерки и дейности по Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023–2026 г.) и Плана за действие за изпълнение на национална програма.

Брой престъпления, извършени срещу деца през 2023 г.⁹⁵

1799
Брой регистрирани престъпления срещу деца

876
Брой разкрити престъпления, извършени срещу МН

1893	824	+	1069
потърпевши деца	малолетни		непълнолетни
3	Умишлени убийства (довършени) с обект МН		
1	Умишлени убийства (опити) с обект МН		
111	Грабежи		
294	Кражби		
3	Престъпления, свързани с наркотици		
129	Блудство (чл.149–150 НК)		
16	Изнасилване (чл.152 НК) (довършено)		
311	Телесна повреда (чл.128–135 НК)		
53	Хулиганство (чл.325 НК)		
485	Престъпления против брака, семейството и младежта (чл.176–179, 181–193 НК)		
45	Престъпления в условията на домашно насилие ▶ 1 убийство, 37 телесни повреди		

През 2023 г. към Центъра за безопасен интернет са постъпили над **46 300** сигнала.

95% от тях са за онлайн сексуална експлоатация на малолетни и непълнолетни деца⁹⁶.

Брой наложени възпитателни мерки на малолетни и непълнолетни лица за 2023 г.⁹⁷

3452
възпитателни дела по Закона за БППМН

1017
дела образувани по предложение на инспектор ДПС

3659
лица с наложени мерки по чл. 13 от ЗБППМН

37
лица настанени във ВУИ

10
лица настанени в СПИ

Малолетни и непълнолетни водени на отчет в ДПС за 2023 г.⁹⁸

8865

водени на отчет малолетни и непълнолетни лица

255 Малолетни
1024 Непълнолетни

1058 Малолетни
4016 Непълнолетни

Деца в домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни през 2023 г.⁹⁹

1057

деца в домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни през 2023 г.

64 Малолетни
275 Непълнолетни

135 Малолетни
583 Непълнолетни

Противоправни деяния за отчетния период

2908	Участвали в извършването на престъпления
3176	Брой извършени престъпления
386	В съучастие между малолетни и непълнолетни
107	В съучастие с пълнолетни
1408	Участвали в извършването на противообществени прояви

Брой и вид на извършените престъпления от деца за календарната 2023 г.¹⁰⁰

2	Умишлени убийства (довършени)
2	Умишлени убийства (опити)
2981	Грабежи
2264	Кражби ▼

160	Взломни
43	Джебчийски
290	Домови
919	От магазини
160	Взломни
85	Части и вещи от МПС
387	Селскостопанска продукция, домашни животни и птици
501	Престъпления, свързани с наркотици
14	Блудство (чл. 149–150 НК)
3	Изнасилване (чл. 152 НК) – довършено
219	Телесна повреда (чл. 128–135 НК)
141	Хулиганство (чл. 325 НК)

Защита от домашно насилие и наказателна политика в сферата на домашното насилие спрямо деца

Новата правна рамка на ЗЗДН и защитата на децата

През изминалата 2023 г. бяха приети дълго обсъжданите промени в Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН). С приемането им се оптимизира и усъвършенства съдебното производство за налагане на мерки за защита от домашното насилие в посока на бързина, ефективно правоприлагане и създаване на гаранции за защита на интереса на молителите, в т.ч. и на пострадалите деца. Най-общо промените на ЗЗДН трябва да гарантират:

- ефективна превенция на домашното насилие;
- подобряване на защитата на деца, пострадали или свидетели на домашно насилие;
- въвеждане на европейските и на международните стандарти за гарантиране на правата и най-добрите интереси на децата, пострадали от домашно насилие;
- синхронизиране на терминологията за формите на домашно насилие според европейските актове.

За първи път като цел на ЗЗДН се въведе: да даде бърза и ефективна защита и да осигури помощ и подкрепа на лицата, пострадали от домашно насилие или в риск, и да упражни превантивно и възпиращо действие върху извършителя на насилието.

Разширен бе предметният обхват на ЗЗДН, кръгът от лицата, които могат да търсят защита, като същевременно в дефиницията се допълва с това, че защита по закона може да търсят и лицата, които са били или са в т.нар. „интимна връзка“. Изрично беше посочено, че домашно насилие може да се извършва чрез действие или бездействие.

С цел по-ефективно правоприлагане и достъп до правосъдие на всички пострадали, в т.ч. и на пострадалите деца, приетите в ЗЗДН промени предвиждат:

- разширяване на кръга на лицата, които могат да инициират образуване на производство пред съда по издаване на заповед за защита и улесняване на достъпа до правосъдие, като е предвидено всяко пострадало лице, навършило 14-годишна възраст или поставено под ограничено или пълно запрещение, да има право да подава молба за защита;
- за пръв път се предвижда производството по този закон да може да се образува и по искане на прокурора, което представлява допълнителна гаранция за защита на правата на пострадалите, особено когато се касае за деца;
- засилено съдебно начало, като съдът по своя инициатива може да събира доказателства, в т.ч. да прави оценка на риска;
- широка възможност за предоставяне на безплатна правна помощ в производствата по ЗЗДН – в т.ч. когато молителят е дете съдът му назначава особен представител (служебен защитник), който да защитава правата и интересите на детето в хода на процеса;
- предвижда се задължение на съда, когато пострадалото лице и извършителят имат дете, да прави пре-

ценка относно временното определяне на местоживеенето на детето;

- за първи път се създава възможност да не се прекъсва контактът родител–дете по време на наложена мярка за защита, като той продължава да се осъществява в защитена среда под надзора на обучен професионалист;
- регламентират се програми за превенция и защита, както и специализирани услуги, осигуряващи защита, помощ и подкрепа на лица и деца, пострадали от домашното насилие или в риск, а именно: национална телефонна линия за помощ на лица и деца, пострадали от домашно насилие или в риск, консултативен център и защитено жилище;
- предвижда се в срок до 24 часа държавните, общинските органи, лечебните заведения, ЮЛ, които осъществяват дейност по превенция и защита от домашно насилие, по искане на пострадалия да препратят молба за образуване на производство по издаване на заповед за защита до съответния районен съд;
- разширен кръг на лицата, пострадали от домашно насилие, които могат да търсят защита, като към извършителите се добавят: лица, на които са възложени грижи за детето или на които детето е поверено; роднини по права или по сребрена линия до четвърта степен, лицето, което е или е било във фактическо съпружеско съжителство; съпруг или бивш съпруг на родителя;
- увеличават се мерките за защита, които могат да се налагат от компетентните органи, като се предвижда специалната мярка помощ и подкрепа на деца, които са жертви или свидетели на насилие.

През 2023 г. ЕСПЧ постанови решение по делото „А.С.Е. с/у България“ (жалба №53891/2020 г.), по което НМД участва като трета страна – помагач, а адв. Наташа Добрева представляваше жалбоподателката. **Пострадалата твърдеше, че българското право не ѝ е осигурило защита от претърпяно домашно насилие, тъй като актовете на насилие в нейния случай – душене и синини, нанесени с юмруци и ритници от 23-годишния ѝ приятел, не се квалифицират като средна или тежка телесна повреда по смисъла на закона (чл. 128, чл. 129 НК), а представляват лека телесна повреда (чл. 130) и съответно се квалифицират като престъпление от частен характер, което се преследва по тъжба на пострадалия.**

Случаят е сходен с този на 18-годишното момиче от Стара Загора, чието обезобразяване със стотици рани, нанесени с макетно ножче, беше прието от Окръжния съд за лека телесна повреда. ЕСПЧ уважи жалбата, установи нарушение на чл. 3 и чл. 14, във вр. с чл. 3 от ЕКЗПЧОС, и присъди на пострадалата обезщетение от 10 000 евро.

В мотивите на решението ЕСПЧ посочи, че „в контекста на домашното насилие възможността за завеждане на наказателно дело от частен характер не е достатъчна, тъй като такова производство очевидно изисква време и не може да послужи за предотвратяване на повторно случване на подобни инциденти“ (вж. *Bevacqua and*

S. и J.I. срещу Хърватия, №35898/16) и че „преценката на прокурора, че не може да бъде образувано наказателно разследване, освен ако нараняванията, причинени на жертвата, са с определена степен на тежест, също повдигна въпроси относно ефикасността на защитните мерки, като се имат предвид многото съществуващи видове домашно насилие, не всички от които водят до физически наранявания, напр. психологическо или икономическо насилие.“

През 2023 г., в условията на спешност и обществен натиск, 49-ото НС обсъди редица проекти за изменения на НК, свързани с насилието над личността (като напр. увеличаване на размера на глобата за причиняване на лека телесна повреда под формата на болка и страдание (чл. 130, ал. 2) от „сто до триста лева“ на „петстотин

до хиляда лева“), които обаче трудно биха послужили за целите на реалната превенция и реалното наказване на посегателствата против личността.

Същността беше приетата промяна на чл. 91, ал. 31 от НК, с която от дефиницията за домашно насилие отпадна изискването за системност и така домашното насилие като престъпление вече се преследва и наказва още при първи подаден сигнал, без да е нужно да са осъществени поне три деяния.

Насилие в училище

Училищен тормоз е фраза, намерила място в нашия ежедневен речник, но явлението зад нея нерядко остава неразбрано. В много случаи може да бъде неразпознат, да се приема и третира като просто „дразнене“ и „детинщини“. За съжаление става дума обаче за системен и опасен феномен, който приема разнообразни форми – физически, психически, отхвърляне и изолация, онлайн тормоз и т.н. За **училищен тормоз говорим, когато има повтораемост**, както и преднамереност, а не в случаи на закачки или дори случайно причиняване на болка. Той се базира на дисбаланс в силите – една страна утвърждава своето доминиране над другата, като насилието е инструментът в този процес.

Превенцията и справянето с училищния тормоз изисква неговото задълбочено разбиране и прилагането на системен подход. **Нагласите, за съжаление, често са към пренебрегване на проблемни ситуации и предупредителни знаци, а след ескалация – към налагане на крайни наказания с максимална строгост срещу т.нар. „лоши“ и „проблемни“ деца. Тяхното поведение обаче обикновено е резултат от проблеми в собствения им живот и социална среда, от травми, от психично страдание или просто от търсене на внимание и утвърждаване по начини, които са деструктивни и опасни.** Такива случаи, белязани от ескалация, достигат до медиите, където отразяването им продължава да включва елементи на търсене на сензационност и подхранва споменатите нагласи – че няма строгост и ред, че децата имат нужда от „твърда ръка“, а не от системен превенция, обучение на учителите и на родителите.

Особено уязвими към различни форми на тормоз са деца и младежи с увреждания, с обучителни затруднения, със специални потребности, деца бежанци и деца, възприемани като различни от връстниците си.

Това са допълнителни фактори за уязвимост, които заслужават специално внимание и отчитане, особено ко-

гато се планират дейности за превенция. Те могат да се приемат и като индикатори в каква посока има нужда да се вложат усилия – приемане на различието, умения за общуване, справяне със собствения гняв и фрустрация, себеутвърждаване по начини, които са позитивни. Всичко това е възможно чрез програми и подходи, които са холистични и с ранен старт. Развитието на емпатията, уменията за общуване и намирането на други начини за себеутвърждаване са дългосрочна превенция. Към настоящия момент това обаче се случва в рамките на отделни проекти и инициативи – тоест в ограничени времеви интервали и не навсякъде – например в няколко училища. Това се отнася както до проектите на граждански организации, така и до тези, финансирани от МОН – например по **модул „Училище без агресия за сигурна училищна среда“ от програмата „Подкрепа за личностно развитие на децата и учениците“ се финансират проекти на 32 училища.** Това е похвална начална стъпка, но подобни инициативи трябва да имат много по-широк обхват, за да произведат осезаем резултат.

Ефективните мерки за превенция и противодействие следва да са основани на доказателства, на емпирични данни. Събирането на данни за случаите на училищен тормоз обаче е също трудно и парциално. Подобни случаи често не се огласяват или не се разпознават. Няма цялостна система, която да комбинира данните от различни източници и институции. Но отвъд информацията за потенциалния обхват на проблема е важно да се анализират и причините за него, както и много други променливи – кога, къде, как най-често се случва, какви вариации има в различни райони, възрастови групи и т.н. Важна препоръка тук е събиране и обработка на информация по систематичен начин.

Според МОН, мерките за справяне с агресията между учениците включват по-голям брой психолози в училищата, активна **работа с родителите, както и въвличане на деца и родители в дейностите по превенция.** Това са положителни тенденции – възможността за ранна професионална помощ трябва да е достъпна за всички деца, а принципът на участието на целевите групи в процеса на разработване на политики е ключов, за да се гарантира по-голяма ефективност, както и отчитане на всички потенциални рискове и бариери. Пример тук е информационната кампания **„Училище без агресия“**, по която през 2022 г.

са събрани 196 истории, модели и добри практики от училищни психолози, директори и ученици. Три истории са използвани като основа за създаване на късометражни филми от НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, които са предназначени за разпространение до училищата и за ползване с деца и родители при работа по темата за агресията. Това е пример за включване и участие на младите хора в инициатива, насочена към

превенция, но следваща стъпка в това би било ефективното им разпространение и ползване, за което също може да се вземат предвид идеи на децата.

Средата, в която децата растат, се променя динамично и изисква и динамично адаптиране на подходите и инициативите, насочени към това да я правят по-безопасна.

Злоупотреба с деца в киберпространството

През 2023 г. Центърът за безопасен интернет (www.safenet.bg), управляван от Асоциация „Родители“, е обработил общо 46 359 сигнала – двойно увеличение в сравнение с 2022 г., когато сигналите са били 23 080. Тревожен е фактът, че 95% от сигналите са за онлайн сексуална експлоатация и злоупотреба над деца. Това е най-високият брой сигнали, обработени от началото на съществуването на Центъра в рамките на 1 календарна година. По данни на Евростат само 58% от младежите на възраст 16–24 г. в България имат основни или по-добри дигитални умения, което е значително под средната стойност за ЕС от 80%.

На 7 февруари 2023 г. традиционно беше отбелязан Денят за безопасен интернет, като България за пореден път беше сред 180-те държави, които се включват в инициативата, създадена преди 20 години. Честването беше посветено на новата Европейска стратегия за по-добър интернет за децата, приета през май 2022 г., която има за цел да осигури цифрово участие, овластяване и защита на младите потребители и поставя основите и визията за интернет пространство, в което децата и младите хора са защитени, овластени и уважавани. Заедно с наскоро приетия пакет от Закони за цифровите услуги и Декларацията за европейските цифрови права и принципи, целта е в бъдеще да се постигне по-безопасно, по-добро и по-пълноценно ползване на интернет за всички. Сред целите на ЕК е да допринесе за създаването на Кодекс на ЕС за подходящо за възрастта софтуерно проектиране. Комисията поиска до 2024 г. да бъде въведен европейски стандарт за проверка на възрастта онлайн, да бъде подкрепено бързото докладване на незаконно и вредно съдържание, както и да се гарантира, че единният унифициран телефонен номер 116 111 ще предоставя помощ за потърпевшите от кибертормоз още през 2023 г.

На 9–10 май 2023 г. в Банско се проведе двудневна работна среща, организирана от РУО Благоевград, на която взеха участие над 100 директори на училища от обл. Благоевград. Те преминаха през обучение по онлайн безопасност и дигитално-медийни компетентности, на което лектори бяха експерти на Центъра за безопасен интернет от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“. Обучителите представиха и налични инструменти за превенция на онлайн рисковете и развиване на дигитално-медийните компетентности на децата, разработени от Центъра, включително образователни видеа, викторини в Kahoot, методически наръчници като например Наръчник за критично мислене и толерантност и др. Училищните директори се запознаха с рамката за дигитално-медийна грамотност и с цялостния модел за изграждане на ключови компетентности в училище, разработен от Центъра за безопасен интер-

46 359 сигнала
за злоупотреба през 2023 г.

95%
от сигналите са за онлайн
сексуална експлоатация над деца

нет. Провеدهа се и дискусии по темите на превенцията на онлайн рисковете и развиването на дигитално-медийната грамотност на учениците.

По данни на УНИЦЕФ България всяко второ дете (47%) е претърпяло някаква форма на насилие. В раздела на проучването за емоционално насилие децата и младите хора са запитани за онлайн тормоз и злоупотреба. Поне 1 от всеки 10 деца и млади хора (10,9%) съобщава за предишни случаи на преживян онлайн тормоз. Деца – познати на жертвата, са най-често посочваните извършители на онлайн тормоз и злоупотреба. Най-често посочваното от децата и младите хора място за онлайн тормоз са уеб сайтовете на социалните медии – 60,7%, следвани от онлайн игри (17,12%) и приложения за съобщения (16,3%).

Данните от проучване на ЕСПАТ и NSPCC, проведено в навечерието на гласуването в Съвета на ЕС на Регламента за сексуалното насилие над деца показват, че общо 95% от европейците искат регулации, които гарантират безопасността на децата в интернет. Проучването е проведено сред 26 000 пълнолетни лица в 27-те държави членки. В България участниците са 1050. Според данните от „Евробарометър“ 71% от европейците са готови да направят известен компромис с личния си живот онлайн, ако това ще помогне за защитата на децата от потенциална сексуална злоупотреба и експлоатация онлайн. А над 70% подкрепят откриването и премахването на материали със сексуална злоупотреба с деца в криптирани от край докрай платформи.

По случай началото на учебната 2023/2024 г., КЗЛД (Комисия за защита на личните данни) издаде тематичен информационно-разяснителен материал относно защитата на неприкосновеността на личния живот и лич-

ните данни на децата, като материалът е публикуван в специализирания раздел на интернет страница на Комисията – „Децата и техните лични данни“.

На 9.11.2023 г. в София се проведе първата национална конференция, посветена на темата за децата в дигиталния свят – „Децата в цифровия свят: Заедно за безвреден интернет за децата в България ... Форумът беше организиран от УНИЦЕФ България, в партньорство с МВР, ДАЗД, Национална мрежа за децата, Асоциация „Родители“ и Център за безопасен интернет. Основна цел беше да се насърчи диалогът, да се споделят знания и опит, както и да се подобрят усилията на държавните институции за безопасен интернет за децата и младите хора в България. Сред обсъжданите теми бяха **дезинформация, кибертормоз, вредно и незаконно съдържание, сексуална злоупотреба и експлоатация на деца.**

Данните, получени от Центъра за безопасен интернет през 2023 г., са тревожни. **1 от всеки 7 деца у нас съобщава, че е било жертва на онлайн тормоз и преследване в социалните мрежи.** Председателят на ДАЗД потвърди, че обезпечаването на безвредна и сигурна онлайн среда за децата е една от водещите цели на Агенцията, която в партньорство с Черноморска академия за сигурност организира анкета с над 4000 ученици от Варна и София. Проучванията показваха, че във Варна над 50% от децата влизат в социални мрежи най-малко пет пъти дневно, 25% са в интернет пет и повече часа дневно, 66% са получавали предложения за приятелство от непознати, 22% споделят, че поканите от непознати са за срещи онлайн с тях. Сходни са и резултатите от анкетите в София – почти 40% от интервюираните имат познати, които употребяват подправена идентичност, 26% са получавали оферти за подаръци от непознати хора в мрежата, 32% от интервюираните деца не са споделили с никого, че са били жертва на кибертормоз.

Една от главните оперативни цели на Национална стратегия за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023–2026 г.) е гарантиране на правото на защита на децата от принуждение чрез осведомителните и информационните технологии. Стратегията включва дейности като насърчаване на дигитално-медийна грамотност на учениците в часовете и извънкласните занимания.

По време на форума бяха представени и редица примери за успешни политики, инициативи и проекти, които целят мрежата да стане по-безопасна за децата и да подобри уменията им. Отчетено беше, че **все още липсва устойчив механизъм за финансиране на дейността на Центъра за безопасен интернет, което затруднява работата му.** Резултатите от Националната конференция трябва да бъдат обобщени и изпратени на НС, на отговорните министерства и агенции, за да могат да бъдат използвани в процеса на разработване и подобряване на националното законодателство и политики, включително Националната стратегия за детето (2024–2030 г.) и Плана за действие за 2025–2026 г. за изпълнение на Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023–2026 г.)

Сред съвместните инициативи на различни институции е общата програма на ВСС и МОН за повишаване на правната култура на учениците и формирането им като отговорни и активни граждани. В инициативата

1 от 7 деца
през 2023 г. е било жертва
на онлайн тормоз и преследване
в социалните мрежи

се включи Окръжен съд – Велико Търново, който през учебната 2023/2024 г. за девети път участва в образователната програма „Съдебна власт – информиран избор и гражданско доверие. Отворени съдилища и прокуратури“. Първата лекция от новия цикъл, представена през ноември 2023 г., беше на тема „Децата и компютърните/кибер престъпления. Опасностите в интернет и социалните мрежи. Защита на личните данни в интернет пространството“.

Отново на МОН, като съвместен пилотен проект с УНИЦЕФ България, е и програмата „Стъпки заедно“ за превенция на насилието и тормоза в училищата. Като част от програмата на пилотния проект вече са разработени материали, вкл. психологически карти с кратки указания как да се реагира при тормоз в интернет пространството.

През последните три години, според доклада на Европол за тежката организирана киберпрестъпност, същата има увеличение с над 300% не само в България и Европа, но и в цял свят, а децата са сред най-уязвимите към киберпрестъпления. Именно поради това през 2023 г. социално-образователната кампания „Пази детето в интернет“ насочи усилията си в посока повишаване на дигиталната култура на родителите. За малко повече от една година екипът се е срещнал с над 120 000 деца в областните центрове, по-малките общини и села. Много от тях са ставали жертва или поне е имало опити за неправомерна комуникация.

През 2023 г. инспекторите към ДПС са подали към Прокуратурата общо 851 сигнала за престъпления, свързани с деца, от които за престъпления, свързани с киберпространството, подадените сигнали са били, както следва: София – 11, Бургас – 5, Варна и Кюстендил – по 3, в Разград и Плевен – по 2, в Добрич, Ловеч и Русе – по 1.¹⁰¹ В ГДБОП са водени 2 разследвания по досъдебни производства за престъпления в киберпространството, по които са събрани доказателства, че извършителите са две непълнолетни лица. Няма данни за предоставяне на полицейска закрила за деца, както и за деца, настанени в ДВНМН, свързани с такива престъпления. Ако съпоставим тези данни с броя на подадените сигнали дори само към Центъра за безопасен интернет, например, може да се направи изводът, че вероятно много малка част от реално извършените престъпления в киберпространството, свързани с деца, влизат в обсега на съдебната система у нас.

НАЦИОНАЛНА ТЕЛЕФОННА ЛИНИЯ ЗА ДЕЦА (116 111)

Националната телефонна линия за деца (НТЛД) при ДАЗД е с хармонизиран телефонен номер **116 111** и **денонощно осигурява информиране, консултиране и помощ на деца.**

2009

Създадена като резултат от дългогодишни усилия на ДАЗД и детските организации.

Изпълнението ѝ се възлага с прозрачен конкурс с публично обявени правила и изисквания за високи стандарти в работата.

2009
2019

ДАЗД взима решение да оперира линията, предшествано от широка дезинформационна кампания. Обявена е обществена поръчка за „осигуряване на специализиран персонал за 24-часово обслужване“ на линията, но без изискване към изпълнителя да бъде лицензиран за предоставяне на специализирана помощ на деца, а единствено да има регистрация за осигуряване на временна работа и опит в предоставянето на услуги тип „кол център“. Поръчката е спечелена в конкурс с двама кандидати, един от които е декласиран.

2020

Обявена е обществена поръчка с по-подробни изисквания, спечелена от същия изпълнител.¹⁰² **Последствията са красноречиви – обажданията през 2021 г. са с 35% по-малко от тези през 2019 г. Това говори за намаляване на доверието в линията, както и за неефективното ѝ управление.**¹⁰³

2021

2023

ДАЗД настоява пред МТСП за промяна на Устройствения правилник на Агенцията, с цел постигане на устойчивост в управлението и ефективността на НТЛД.¹⁰⁶ Извършен е анализ, който да служи при планирането на мерки за подобряване на ефективността на линията и гарантиране на стабилността ѝ.¹⁰⁷

Проектът на ПМС за ИД на Устройствения правилник на ДАЗД¹⁰⁸, съдържащ тези промени, е обявен за обществено обсъждане през декември 2023 г. и влиза в сила от февруари **2024 г.**¹⁰⁹

ДАЗД вече има нормативния ангажимент да реши проблемите, свързани с управлението и ефективността на Линията. Агенцията поддържа функционирането на Центъра за обаждания; управлява, мониторира, отчита и анализира цялостния процес на функционирането на телефонната линия; отговаря за качеството, развитието и промотирането на НТЛД.

2022

Подписан е Протокол за сътрудничество между АСП, МВР и ДАЗД, във връзка с функционирането на НТЛД като споделена услуга между АСП и ДАЗД. В АСП се създава отдел „Център за обаждания с хармонизиран телефонен номер 116 111“, обслужван от служители специалисти/консултанти¹⁰⁴. Продължават проблемите, свързани с управлението на линията и качеството на услугата – спад на обажданията, намален брой консултации с деца. В допълнение е забранен достъпът на ДАЗД до Центъра по прием на обажданията, което лишава служителите на Агенцията от поглед върху дейността на ангажираните от АСП консултанти.¹⁰⁵

Статистическа информация за НТЛД за 2023 г.¹¹⁰

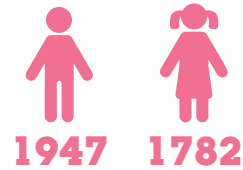

25 860

Общо обаждания
на НТЛД

7891 (31%)
проведени консултации
за оказване
на подкрепа

51,8%
(4090)
консултирани
деца

1191

Брой на **сигналите**
на НТЛД

462

Физическо и
психическо
насилие

418

Пренебрегване

328

Психическо
насилие

91%

от сигналите са от възрастни
(107 от деца и
1074 от възрастни)

Увеличение

на сигналите спрямо 2022 г.
с 2,5%, а спрямо 2021 г. –
с близо 17%.

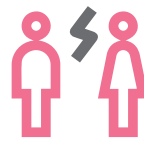
2671 (10%)

пропуснати
обаждания

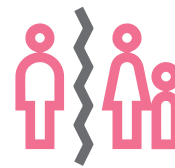
За повече

от 1 вид насилие
са най-често подадените
сигнали

63 обаждания,

при които е регистриран
риск за **дете, въвлечено в**
родителски конфликт

През ваканция

и празници постъпват повече
обаждания, най-често от
бащите за **неспазен режим**
на **лични контакти с детето**

563

сигнала за насилие в семейството.
Ръст на сигналите за насилие с 2%
спрямо 2022 г. и с 5,55% спрямо 2021 г.

17 проверки

по сигнали за нарушени права:
ЦНСТ за деца с увреждания,
ЦНСТ на деца без увреждания,
образователни институции и ВУИ

Закрила на живота и здравето на децата в пътното движение

За поредна година държавата не успява да приложи ефективни мерки за превенция и намаляване на инцидентите в пътното движение.

По статистика на МВР, изнесена от Държавна агенция „Безопасност на движението по пътищата“ (ДАБДП),¹¹¹ през 2023 г. има завишен брой загинали и пострадали на пътя деца. От януари до края на октомври 2023 г. по пътищата в страната живота си са изгубили 30 деца, а ранените са били 1136. За поредна година държавата не успява да приложи ефективни мерки за превенция и намаляване на инцидентите в пътното движение. Продължават хроничните проблеми в съдебната медицина, които рефлектират пряко върху качеството и бързината на наказателния процес срещу причинители на телесни повреди и смърт на пътя. И през 2023 г. в България, за разлика от всяка друга държава в ЕС, продължи да липсва самостоятелна, независима, централизирана държавна структура за съдебномедицинска и друга експертна дейност, която да принадлежи административно към Министерство на правосъдието и да обслужва органите на МВР и правораздаването. От десетилетия съдебномедицинската дейност в страната е в особено тежко състояние – Министерство на правосъдието не лицензира съдебните медици и не води специализиран регистър; липсват адекватни механизми за санкция и контрол в случаи на неверни и необективни експертизи; **съдебните лекари работят при**

крайна липса на ресурси, като броят им понастоящем е не повече от 65 за цялата страна, по данни на Българското дружество по съдебна медицина.¹¹²

Този възлов проблем за обективното разследване и качествено съдопроизводство е известен от години, но остава трайно negliжиран от държавата, задълбочаващ се и нередко пречатващ правораздаването в случаи на инциденти с деца в пътното движение.

30 деца

изгубили живота си
по пътищата в страната

1 136

е броят на ранени деца

Свобода на децата от всички форми на насилие – наблюдения на КПДООН

В началото на 2024 г. бяха разпространени публично заключителните наблюдения на КПДООН във връзка с консолидирания VI-VII периодичен доклад по КПД на България. В тях Комитетът отбелязва, че остава дълбоко загрижен относно:

- широко разпространеното домашно насилие, сексуална експлоатация и насилие, основано на пола, срещу деца и недостатъчното съобщаване и разследване на подобни случаи;
- недостатъчния брой услуги и междуинституционално сътрудничество със съответните сектори за подкрепа на децата жертви на насилие;
- недостатъчния капацитет на професионалистите, работещи със и за деца за идентифициране на жертви и реакция в случаи на сексуална експлоатация и сексуално насилие;

- липсата на цялостна система за събиране и анализ на данни за насилие над деца.

В отговор на предходни препоръки на КПДООН през 2023 г. бяха приети промени в СК, с които отпадна досега съществуващата възможност за встъпване в брак на лица, навършили 16 г., при важни причини за това. Брак вече може да сключи само лице, навършило 18 г.

Остават обаче нерешени проблемите на т.нар. фактически ранни бракове.

Мерките за тяхната превенция и интервенция следва да бъдат адаптирани към спецификите на всяка от общностите, засегнати диспропорционално от проблема.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се подобри капацитетът на професионалистите, работещи със и за деца, вкл. социалните работници и правоохранителните органи, за идентифициране и подкрепа на деца в риск от насилие и за превенция, съобщаване и реакция по случаи на насилие;
- Да се гарантира, съгласно препоръките на КП-ДООН, че всички деца жертви или свидетели на насилие имат достъп до чувствителна към детето, мултисекторна и цялостна подкрепа, вкл. съдебни разпити, медицински прегледи, консултиране, рехабилитация и психосоциална подкрепа, с цел да се предотврати вторичното виктимизиране на тези деца;
- Да се подобрят мерките за превенция на браковете с деца, по-специално сред ромските момичета, и да се гарантира, че тези мерки ефективно отговарят на реалните проблеми във всяка от засегнатите от проблема общности;
- Да се прилага проследяване и анализ на мерките и ефектите на противодействието на училищния тормоз с фокус върху програми и подходи с ранен старт, насочени към цялостно развитие на умения за разпознаване, комуникация и справяне с конфликти в училище;
- Да се подкрепят програми за активна психологическа работа в училище, насочена към превенция и интервенция в случаи на училищен тормоз (работа с потърпевши, извършители и свидетели);
- Да се изготвят ясни политики за защита на децата в киберпространството и работещи механизми за осъществяването и наблюдението им;
- Да се осигури постоянна държавна подкрепа, която да обезпечи непрекъсната работа на Горещата линия и консултативната линия към Националния център за безопасен интернет;
- Да се разрешат системните проблеми, свързани с управлението и функционирането на НТЛД 116 111;
- Да се изгради и да започне да функционира НИС към ДАЗД – като държавна система с унифицирани данни за случаите на насилие над и от деца, които да позволяват възможност за анализ и оценка на тенденциите, политиките и мерките;
- Да се прилагат ефективни програми и мерки за закрила на живота и здравето на децата в пътното движение. Да се прекрати продължаващият регрес в съдебномедицинската дейност в България и да се изгради Институт по съдебна медицина като централизирана независима структура за съдебномедицинска и друга експертна дейност, която да принадлежи административно към МП и да обслужва органите на МВР и правораздаването.

4.
ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

ДОБЪР 3,77

- Важни промени от 2023 г. в НПК, ЗМВР, Инструкцията за реда за осъществяване на задържане и ЗПФКПП; нужда от повече усилия за осигуряване на дружелюбно и щадящо правосъдие за деца;
- Липса на визия и усилия за реформа в системата на борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните;
- Неспособност на държавата за превенция и ефективно адресиране на ескалиращи родителски конфликти.

„Извършването на престъпления от деца само по себе си е много сериозен проблем и симптом и изисква ангажирана, отговорна, професионална намеса, която да включва както ограничаване, така и подкрепа, защото ако има възможност да се спре криминализирането на един човек, то е във възрастта преди навършване на пълнолетие.“

проф. д-р Нели Петрова, правно-дискусионен форум на Мрежата за правна помощ на НМД „LexTalks 2023: Престъпление и наказание“

„Щадящата среда е най-важна. В местата за разпити децата трябва да се чувстват спокойни, да не усещат, че са на разпит.“

Цитат на дете от програмата „Деца изследователи“ на НМД

„Нужни са т.нар. възстановителни практики. При тях даваме възможност на децата да говорят за сложния си вътрешен свят и какво ги кара те да пристъпват към определени действия. Около една възстановителна практика има много хора, има голяма мрежа. В нея влизат най-близкият фамилен кръг, институциите, местната комисия, пробационната служба, експерти от ОЗД и др. И всички те участват във възстановяването.“

Елена Евстатиева, правно-дискусионен форум на Мрежата за правна помощ на НМД „LexTalks 2023: Престъпление и наказание“

Права на децата, пострадали от престъпления и/или свидетели на престъпления

През изминалата година се наблюдава **напредък в областта на защитата на правата на децата, пострадали от престъпления и/или свидетели на престъпления.**

В тази насока особена заслуга имат МП и редица граждански организации, сред които НМД. Бяха приети дългоочаквани нормативни промени, с които се въведе в по-голяма пълнота Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

С приетите от НС през 2023 г. промени се създаде нова Глава втора „а“ в Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (ЗПФКПП), чрез които **списъкът на процесуалните права на пострадали, в това число на децата, пострадали от престъпления и/или свидетели на престъпления, се разшири**. Към него бяха добавени допълнителни права, имащи за цел да гарантират по-ефективно правосъдие за децата жертви, както следва:

- **Пострадалите от престъпления имат право на индивидуална оценка.** Целта на оценката е да определи физическото и психическото състояние на пострадалия в резултат на извършеното престъпление и да установи наличието на специфични нужди от защита;
- **Когато пострадалият е дете, задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита,** като извършващият оценката орган незабавно уведомява отдел „Закрила на детето“ към дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия или постоянен адрес на детето;
- При извършването на индивидуалната оценка се вземат предвид: видът и характерът на престъплението и обстоятелствата, свързани с него; видът и степента на претърпените вреди; възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия, както и други негови личностни особености;
- Органите на МВР или следователите, установили първоначален контакт с пострадалия, **извършват без излишно забавяне индивидуалната оценка на основата на разговор с лицето.** Те могат да поискат съдействие от психолог, лекар или друг подходящ специалист по своя преценка, ако това няма да забави съществено извършването на оценката. Когато пострадалият се обърне към друго лице, орган или организация извън посочените в ал. 2, сигналът се препраща на органите на МВР за извършване на индивидуална оценка;
- При необходимост от извършването на разширена индивидуална оценка органите на МВР или следователите без излишно забавяне сформират екип с участието на представители на ДСП и на местната администрация;
- Индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се извършват при спазване на принципа на поверителност, като за резултатите от тях се попълва формуляр по образец. Ако възникнат нови обстоятелства, които могат да окажат съществено влияние върху личността на пострадалия, инди-

видуалната оценка и разширената индивидуална оценка се актуализират;

- Нормира се **правото на децата, пострадали и/или свидетели на престъпления, да бъдат придружавани от лице по техен избор по време на извършването на процесуално-следствените действия** с цел по-добро взаимодействие на пострадалия с органите на досъдебното производство;
- Налице е **специфичен ред за провеждане на разпит на децата свидетели със специфични нужди от защита – в присъствие на педагог или психолог, а при необходимост – и в присъствието на родителя, настойника или попечителя.** В случай на домашно насилие или престъпление против половата неприкосновеност по искане на пострадалия разпитът може да се извърши от лице от същия пол;
- Регламентира се възможност членовете на семейството на пострадалия, претърпели имуществени и неимуществени вреди от престъпления от общ характер, да получат подпомагане по реда на ЗПФКПП, като се прие легална дефиниция на понятието „членове на семейството“ на пострадалия.

С новата уредба се очаква постигане на по-ефективно наказателно производство с пълноценното участие на децата – пострадали и/или свидетели на престъпления. Не бяха направени обаче съответните промени, които да вменят на държавните органи задължението да предоставят адвокатска защита, независимо дали непълнолетното лице е упражнило своето право да поиска такава. Не бяха направени и законодателни промени в чл. 72, ал. 1, т. 1 ЗМВР, които да предвиждат изискване за информиране на лице по избор, а това стана с изменение на подзаконов акт. През 2023 г. не бе изготвен и приет образецът на формуляр по чл. 76, ал. 6 от ЗПФКПП, по който ще се извършват индивидуалните оценки.

Негативно се оценява липсата на възможност организациите за подкрепа на пострадали, установили първоначален контакт с жертвата, да извършват индивидуални оценки. Натоварването на органите на МВР с комплексната дейност по осъществяване на индивидуалната оценка на пострадалите деца предполага солидна специална подготовка на полицаи и следователи, каквато към момента не се осъществява. Предстои да бъде проследено дали и доколко новата уредба (конкретно чл.8 и чл.9 от ЗПФКПП) ще осигури на жертвите със специфични нужди от защита реален достъп до мерки за психологическа подкрепа, рехабилитация и социализация.

ТРЕВОЖНАТА РЕАЛНОСТ НА „ЩАДЯЩОТО“ ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦАТА ЖЕРТВИ – СЛУЧАЯТ ОТ КВ. НАДЕЖДА

В България продължава да няма единен стандарт за работа с деца в съдебни и извънсъдебни производства, по които да бъдат обучавани и да получават специализация експертите, работещи в сферата на детското правосъдие. Както свидетелства Мрежата за правна помощ на НМД,¹¹³ **реалността в съдебна зала по дела с деца жертви показва твърде много случаи на непознаване и неспазване от страна на съдебните състави на съдебно-следствените действия с деца и незачитане на процесуалните права и най-добри интереси на децата жертви.** Липсват специални знания за правата и потребностите на децата, демонстрира се неразбиране на необходимостта да се избегне повторната виктимизация и допълнителното травматизиране на пострадалите деца. **Твърде често продължават да се насрочват разпити на деца жертви в съдебна зала, а не в специализираните помещения за разпит или изслушване на деца** (през 2023 г. в България вече има изградени около 70 сини стаи).¹¹⁴ Вече 8 години остава неприет проектът на ЗИД на НПК, изготвен от МП, който предвижда: **разпит на малолетен и непълнолетен свидетел да се провежда пред съдия и в специално оборудвано помещение, непосредствено след установяване на деянието, да се записва с аудио-визуално техническо средство, като броят на разпитите бъде ограничен до минимум.** На децата жертви често не се предоставят психологическа подкрепа и услуги по рехабилитация и социализация.

Особено показателно за проблемите на правосъдието за децата жертви на насилие и престъпни посегателства е **наказателното дело, образувано през 2023 г. пред РС – Сливен срещу британския „пастор“ Даниел Хъл по обвинение в сексуални посегателства над 14 момчета от квартал Надежда в Сливен.**¹¹⁵

2016

Макар да е получил присъда за педофилия във Великобритания, Даниел Хъл преодолява ограниченията за напускане на страната и се заселва в един от най-бедните квартали на България – кв. Надежда в Сливен.

2019

Телевизия БиБиСи излъчва репортаж за укрилия се в България Хъл, който се подвизава като пастор и е спечелил значително влияние в общността.

2021

След пропуснати процесуални възможности в досъдебното производство и оттегляне на показанията на децата жертви Хъл е освободен и се завръща в квартала.

2022

Продължават сигналите за системно блудство с десетки момчета. Нов арест през август 2022 г. Нито едно от децата жертви не е разпитано пред съдия в досъдебното производство. По данни на Фондация „За Надежда“,¹¹⁶ разпитите на децата пред дознавател, макар и проведени в синя стая, са продължили цяла нощ – до 6 ч. сутринта.

!

2023
2024

Непрестанните отводи на съдии по делото срещу Хъл създават обоснован риск от **прекомерно забавяне на процеса, повторна виктимизация на децата жертви, продължаване на посегателствата срещу деца в кв. Надежда, загуба на доверие в системите на правосъдие и закрила и в правовата държава изобщо.** Към 2024 г. наказателното дело продължава, налице е опасност от следващи отводи и евентуалното преместване на производството в друг съдебен район, макар пътуване на децата жертви за разпити в друг град да би довело до неоснователна финансова и психическа тежест върху децата и техните семейства.

Срещу Хъл е образувано наказателно дело пред РС – Сливен, по обвинение в системно блудство с 14 момчета от кв. Надежда. Всички съдии от наказателните състави на РС – Сливен се отвеждат по делото с доводи, чиято основателност буди съмнение. Преди последния отвод съдията решава децата жертви да бъдат разпитани в съдебна зала, а не в синя стая.

Права на децата, заподозрени или обвинени в извършване на престъпления

След дългогодишно застъпничество на водещи граждански организации, вкл. Национална мрежа за децата и Мрежата за правна помощ на НМД, през 2023 г.

49-ото НС най-сетне прие промени в Наказателно-процесуалния кодекс („НПК“), с които транспонира в пълнота Директива (ЕС) 2016/800 относно процесуалните гаранции за децата – заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство.

С промените в НПК, в сила от 1 септември 2023 г., каталогът от процесуални права на обвиняемите непълнолетни се разшири, като към него се добавиха:

- правото на родител, попечител или лице, което по закон полага грижи за него, да получи пълна информация за правата му в наказателния процес;
- право да бъде придружаван в съдебните заседания, в които участва, а когато това е в неговия най-добър интерес и няма да възпрепятства наказателното производство – и в действия по разследването в хода на досъдебното производство;
- **право на медицински преглед** при задържане;
- след предявяване на постановлението за привличането на непълнолетен като обвиняем органът на досъдебното производство изисква от инспектор при ДСП по местоживеене на лицето **изготвянето на характеристика за установяване на личностните особености на обвиняемия**, която се представя по делото в 14-дневен срок;
- характеристиката се основава на данни за личността, достигнатата степен на емоционална и социална зрялост на непълнолетния, за неговото икономическо положение, социалната и семейната му среда, предпоставки за уязвимост, предходни противоправни прояви и мерките, взети по тях, както и всички рискови фактори, свързани с обстоятелствата по делото;
- **защита на правото на личен и семеен живот на непълнолетния**; прилагане на задържането като изключителна мярка;
- на досъдебното производство при разпит на непълнолетния обвиняем, който е задържан или е обвинен за престъпление, за което се предвижда наказание не по-малко от десет години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание, **се изготвят звукозапис и видеозапис.**

След промените тези наказателни производства се разследват, разглеждат и решават с предимство пред останалите. Също така бяха поставени изисквания към съдиите и съдебните заседатели да притежават **специализирани познания в сферата на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение.**

Макар НМД, при сътрудничество с БХК, да се застъпваше за много по-широк каталог от разпоредби (като напр. медицинският преглед да е задължителен и да бъде уреден също за квазинаказателните производства по УБДХ и ЗООРПСМ), считаме постигнатото за значителен напредък. Оттук насетне ключово е как ще се реализира правоприлагането по тези производства.

Благодарение на активната застъпническа работа на Мрежата за правна помощ на НМД беше постигнато и приемането на изменения в Закона за МВР, гласящи, че:

- Когато лицето, независимо от основанията за задържането му, е непълнолетно, му се назначава за **защитник адвокат от момента на задържането**;
- Задържаните непълнолетни имат **право на медицински преглед** за общото им физическо и психическо състояние без неоправдано забавяне след задържане, но не по-късно от 24 часа, считано от момента на задържане;
- Когато задържаното по чл. 72 от ЗМВР лице е непълнолетно, препис от заповедта по чл. 74, ал. 1 се предоставя на родител, попечител или на друго лице, което по закон полага грижи за него;
- Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от съответния полицейски служител, се информира дирекция „Социално подпомагане“ за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията за задържането.

През април 2023 г. влязоха в сила и **промените в Инструкция №8121з-78/24.01.2015 г. за реда за осъществяване на задържане**, които бяха изготвени от работна група под ръководството на Главна дирекция „Национална полиция“. Измененията на Инструкцията включват следното:

- Съдържанието на декларацията за правата по чл. 15, ал. 1 и 2 от Инструкцията е допълнено, като то вече включва информация за правото на писмен превод и правото да се запази мълчание; правото на лицето, което първоначално се е отказало от адвокат, да заяви адвокатска защита на по-късен етап, както и информация за максималния срок на задържането;
- В чл. 15 от Инструкцията е нормирано задължение за уведомяване на родител, попечител или друго лице, което полага грижи за непълнолетния;
- Предвидено е и задължителното участие на защитник, когато задържаното лице е непълнолетно.

Права на децата в системата на борба срещу противообществените прояви

Макар през 2023 г. да бяха приети редица положителни изменения в НПК, ЗМВР, Инструкцията за реда за осъществяване на задържане и ЗПКПП, целяща по-добро и щадящо правосъдие за деца, отново **изцяло липсваше политическа воля за реформа в системата на борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и за осъществяване на по-добра превенция на детската криминализация.**

Въпреки че България се ангажира да осъществи пълна реформа в наказателното правосъдие за деца още с приемането на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за деца през 2011 г. и на Пътната карта за нейното изпълнение през 2013 г., десетилетие по-късно реформа няма.

Т.нар. система на борба срещу противообществените прояви остава неспособна да осъществи ефективно адресиране на детската криминализация.

По данни на НСИ,¹¹⁷ в 20% от случаите на противообществени прояви децата извършители са поставяни под надзора на обществени възпитатели – т.е. на общински служители без нужното обучение, специализация, ресурси и мониторинг. Отново по данни на НСИ, в близо 45% от случаите противообществените прояви са адресирани единствено с неефективната мярка предупреждение. Същевременно в България продължават да действат 3 институции със строг ограничен режим

за малолетни и непълнолетни извършители на противообществени прояви и престъпления, в които се интернират деца на различна възраст и с разнородни противоправни деяния. Това са социално-педагогическият интернат (СПИ) за момчета в с. Варненци, област Силистра и двете възпитателни училища интернати (ВУИ) – за момчета в Ракитово, област Пазарджик и за момичета в с. Подем, област Плевен. По данни на МОН,¹¹⁸ актуални към 1 ноември 2023 г., в СПИ в с. Варненци са настанени 20 момчета, 10 от които – под 14-годишна възраст, като 13 от децата в СПИ са с престой от 2 до 3 години, а 7 деца – с престой над 3 години. Общият брой на настанените във ВУИ деца възлиза на 73, 14 от които – малолетни. Децата във ВУИ с престой от 2 до 3 години са 39, а тези с престой над 3 години – 2. Както бе посочено, особено тревожно е, че в СПИ и ВУИ се интернират малолетни и непълнолетни с разнородни прояви – както деца, извършители на кражби (4 деца в СПИ и 22 във ВУИ за 2022 г., НСИ) и грабежи (4 деца във ВУИ за 2022 г., НСИ), така и деца – санкционирани за бягство от дом/институция/услуга (2 деца във ВУИ за 2022 г., НСИ), за шофиране на МПС без свидетелство за управление (2 деца във ВУИ за 2022 г., НСИ), за употреба на психоактивни вещества (1 дете във ВУИ за 2022 г., НСИ), за проституция (2 деца за 2022 г., НСИ), просия (1 дете във ВУИ за 2022 г., НСИ) и др. Подобно настаняване в институция от затворен тип на деца извършители на престъпления, наред с деца, които са избягали от вкъщи, жертви на наркотична зависимост, сексуална експлоатация или страдащи от неразпознато психично страдание, се явява рисков фактор за криминализация.

На много места в страната не се използват (достатъчно) възстановителни практики, липсва хармонизация и оперативен синхрон между правосъдната, социалната, здравната и образователната система.

Институции за малолетни и непълнолетни извършители на противообществени прояви и престъпления (към 1 ноември 2023 г.)

СПИ → 20

10 под 14-годишна

ВУИ → 73

14 малолетни

Тревожно интерниране на малолетни и непълнолетни с разнородни прояви

- 26** кражби (4 във СПИ и 22 във ВУИ)
- 4** грабежи
- 2** бягство от дома
- 2** шофиране без свидетелство за управление
- 1** употреба на психоактивни вещества
- 2** проституция
- 1** просия

Настаняване в институция от затворен тип на деца, извършители на престъпления, наред с деца – избягали от вкъщи или жертви на наркотична зависимост и сексуална експлоатация е **рисков фактор за криминализация.**

По данни на ИСДП,¹¹⁹ през 2022 г. непълнолетните извършители на престъпления (14–17 г.) са 3343, като осъдените са 868. Броят на осъдените младежи от 18 до 24 години обаче рязко нараства – до 5394.

Тази статистика показва, че в много случаи криминализирането на децата до 18-годишна възраст не е регистрирано и спряно успешно, а едва след пълнолетието им държавата за първи път ги „вижда“, вече обаче третирайки ги като обект на наказателна репресия.

Гарантиране най-добрите интереси на деца, участващи в правни процедури. Правни процедури по Семейния кодекс – родителски конфликти

През 2023 г. бяха приети промени в Закона за медиацията (ЗМ) и в Гражданския процесуален кодекс (ГПК), които предвиждат **задължителна медиация в редица граждански производства**. По семейните дела съдиите са оправомощени с индивидуална преценка дали да задължат страните да вземат участие в първа среща с медиатор с времетраене от един до три часа.

Оценяваме частичното въвеждане на задължителна семейна медиация като **напредък в развитието на семейното право, с оглед охраняването на най-добрите интереси на децата**.

Въпреки това приетото е твърде плах опит за стимулиране на извънсъдебното решаване на семейни спорове.

Остават нерешени сериозните проблеми, свързани с неизпълнението на режима на лични отношения с детето, както и с неефективните превенция и адресиране на родителското отчуждение и на силно ескалирали родителски конфликти.

И през 2023 г. НМД редовно беше сезирана с казуси, при които **деца биват предметявани и употребява-**

На 30.11.2023 г. Мрежата за правна помощ на НМД проведе в Аулата на СУ „Св. Климент Охридски“ правно-дискуссионния форум „LexTalks 2023: Престъпление и наказание“¹²⁰ посветен на децата в конфликт със закона и превенцията на детската криминализация в България. Форумът обедини над 140 участници и предизвика широко обществено внимание. Той показва както високите очаквания на различни обществени и професионални общности към реформа в системата, така и това, че инициатор на дискурса за реформа към момента остава единствено гражданският сектор.

В края на декември 2023 г. беше сформирана работна група за изготвяне на ЗИД на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН) към министъра на правосъдието, чието задание обаче е ограничено строго до предложения за промени, свързани с изпълнение на решения на ЕСПЧ по групата дела „А. и други срещу България“ (жалба №51776/08).¹²¹

ни от родители и близки в нескончаеми родителски войни и грозна надпревара за доказване на по-висок родителски капацитет и отчуждаване от своите майки и бащи. Една от големите каузи на Мрежата за правна помощ на НМД е широкото използване на медиация по семейни дела, така че родителите в конфликт да бъдат овластени заедно да опитват да намерят най-добрите решения на своя спор, с фокус върху интересите и потребностите на детето.

В последните дни от своята работа 48-ото Народно събрание прие изменения в Закона за медиацията, обнародвани в бр. 11 на Държавен вестник от 02.02.2023 г., с които от 01.07.2024 г. влизат в сила някои от предложенията на ВСС за въвеждане на задължителна медиация по част от гражданските дела. По отношение на семейните спорове съдът получи правомощията да задължи участието на страните в първа информационна медиационна сесия. Задължителната медиация ще се извършва в съдебните центрове по медиация от допълнително обучени медиатори юристи. Мандатът на медиаторите към съдебните центрове е три години, с възможност за удължаване с още три след оценка за дейността им, като разходите за заплатите на медиаторите ще се поемат от съдебния бюджет. Това беше уредено в Наредба №10 от 30 октомври 2023 г. за подбора, статута и дейността на медиаторите в съдебните центрове по медиация, издадена от ВСС и обнародвана в Държавен вестник, бр. №94 от 10 ноември 2023 г.

Делата, по които съдът да може да задължи страните да участват в първа среща с медиатор обхващат т.нар. семейни конфликти и по-конкретно следните производства: развод по чл. 49 от Семейния кодекс; решаване на спорове относно упражняването на родителските права, местоживеенето на детето, личните отношения с детето и издръжката му; изменение на мерките, свързани с упражняването на родителските права; решаване на разногласия по повод упражняване

на родителските права; личните отношения на детето с бабата и дядото и др.

На практика съдиите ще преценяват, в зависимост от спецификите на конкретния семеен конфликт, дали да насочат страните към задължителна първа медиационна среща. Липсва визия по какъв начин да се интегрира участието на детето в медиационната сесия (когато това е подходящо) с цел по-добро зачитане на възгледите му. Приетата задължителна медиация се явява по-скоро задължителна първа информационна среща на страните с медиатор. Тя ще следва да съдържа единствено подробно разясняване на естеството и принципите на процедурата. Това не включва задължение на страните да коментират спора по същество, а още по-малко им възлага в тежест постигането на едно или друго решение.

Друг пробив в сферата на медиацията беше приетият в края на 2023 г. изцяло нов чл. 105а от СК, уреждащ посредничеството, което ЮЛНЦ, учредени в обществена полза и получили разрешение от министъра на труда и социалната политика, да осъществяват между осиновените и техните биологични родители по случаи за разкриване на тайната на осиновяването. Въпросните граждански организации ще осъществяват медиационни сесии и ще консултират родителите по произход и осиновените лица с цел да се намери щадящ начин за установяване на диалог и връзка помежду ми.

Въпреки положителните промени, свързани със съдебната медиация и медиацията при разкриване на тайната на осиновяването, **през 2023 г. останаха нерешени сериозните проблеми, свързани с неизпълнението на режима на лични отношения с детето.** Отново бяха налице твърде много случаи на

ескалиращи родителски конфликти, при които родителите не проявяват родителския капацитет да се справят със ситуацията по най-безболезнения за децата начин и да ги въвлечат в многобройни съдебни и извънсъдебни процедури, като същевременно нерядко опитват да провокират у децата трайно негативно отношение спрямо другия родител. Т.нар. родителско отчуждение, нормирано в чл.59, ал.6 от СК, е все по-широко застъпено като феномен в съдебната практика, вкл. разглеждано като състояние и юридически последици в десетки решения на ВКС.¹²² Законодателните промени в ЗЗДН от 2023 г. обаче пропуснаха да включат квалифицирането на родителското отчуждение като форма на насилие.

Същевременно, макар неизпълнението или осуетяването на изпълнението на съдебно решение за упражняване на родителски права или лични контакти на родител с дете да е възведено в престъпление, преследвано по тълба на пострадалия (чл. 182, ал. 2 НК), това не успява да противодейства ефективно на големия брой злоупотреби с режима на лични отношения.

И през 2023 г. държавата продължи да показва неспособност за превенция и ефективно адресиране на силно ескалирали родителски конфликти. Ключова е ролята на системата на социални услуги за повишаване на родителския капацитет, стимулиране на позитивното родителство и превенция на родителските конфликти.

Положително, но далеч недостатъчно усилие за промяна в тази връзка е приетият през 2023 г. от ДАЗД и институциите, осъществяващи държавната политика в областта на закрилата на детето, Механизъм за работа и сътрудничество между институциите по случаи на деца, въвлечени в родителски конфликти.¹²³

ПРЕПОРЪКИ

→ Да се осигури въвеждането в пълнота на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления. Да бъдат приети допълнителни промени в законодателството, които да отговарят на международните стандарти за гарантиране на правата и най-добрите интереси на децата свидетели и пострадали от насилие. Конкретно – да се приеме промяна в чл. 140 НПК, съгласно която разпит на малолетен и непълнолетен свидетел да се провежда пред съдия, в специално оборудвано помещение и непосредствено след установяване на деянието, да се записва с аудио-визуално техническо средство, като броят на разпитите бъде ограничен до минимум;

→ Да се въведат строги професионални стандарти за подбор, поддържане на квалификацията, кон-

курентно кариерно развитие и атестация за всички групи държавни служители от системата на правосъдие за деца, в т.ч. обществени възпитатели, служители в затворените институции, социални работници, психолози. Да бъде приет единен стандарт за работа с деца в съдебни и извънсъдебни производства, съобразно който да получават специализация експертите, работещи в сферата;

→ Да се хармонизират НПК и ЗПФКПП със ЗСУ. Да се синхронизира системата на борба срещу противообществените прояви с действащите по места социални услуги по ЗСУ;

→ Да се регламентира задължителен медицински преглед по НПК и ЗМВР, както и в квазинаказателните производства по Указа за борба с дребното хулиганство и Закона за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия;

- Да се гарантира, съгласно препоръките на КП-ДООН, достъп на всички деца до: 1. поверителни, съобразени с децата и независими механизми за подаване на оплаквания в училище, в системата на приемна грижа, заведенията за алтернативни грижи и местата за задържане и за съобщаване за всички форми на насилие, злоупотреба, дискриминация и др. нарушения на техните права; 2. правна подкрепа и информация, съобразена с възрастта на детето, относно достъп до консултиране и правни средства за защита, вкл. обезщетение и рехабилитация;
- Да се въведе обучение на магистрати, разследващи органи, съдебни заседатели върху специфични предизвикателства на работата с деца жертви и деца извършители на престъпления;
- Да се обособят в цялата страна съдебни състави, специализирани в разглеждането на дела с деца в контакт или конфликт със закона;
- Да се възстанови от страна на МП, при сътрудничество с МТСП, работата по изготвянето на нов Закон за отклоняване от наказателно производство, който да замени ЗБППМН. Да се приеме в новата нормативна уредба широк каталог от възстановителни практики за деца в конфликт със закона, които да обединяват усилията и ресурсите на правосъдната, социалната, здравната и образователната система;
- Да се закрият СПИ и ВУИ и да се създадат центрове за възпитателен надзор, в които настаняването да се осъществява като крайна мярка. Капацитетът на новите центрове да не надвишава повече от 10 деца, а настанените деца да бъдат със сходни прояви. Центровете да са осигурени с достатъчен на брой и компетентен персонал;
- Да се укрепи системата на закрила, така че тя да бъде способна да осигурява на малолетните извършители ефективна превенция, закрила и корективно-възпитателна подкрепа;
- Да се приеме задължение на страните да участват в първа медиационна сесия по семейни дела без преценка на съда, така както беше уредена задължителната съдебна медиация по редица граждански спорове; да се регламентират санкции за недобросъвестното участие/неучастие в задължителната съдебна медиация по семейни дела;
- Да се популяризират сред родителските общности в страната медиацията по семейни спорове и възможността за споразумение между родителите за съвместно и едновременно упражняване на родителските права;
- Да се изработи и приеме единна методология, съдържаща способности за включване на детето в рамките на медиационната среща между родителите му, с цел извеждане на най-добрите интереси на детето в центъра на решаването на родителския конфликт;
- Да се приемат мерки за превенция и ефективно адресиране на родителското отчуждение и на силно ескалирани родителски конфликти. Да се квалифицира родителското отчуждение като форма на насилие (последното вече е факт в съдебната практика, вкл. практиката на ВКС);
- Да се измени чл. 526 и сл. от ГПК, наред със Закона за частните съдебни изпълнители и вътрешните правила на професията, с цел ефективно ангажиране на съдебните изпълнители с принудителното изпълнение на съдебните решения относно режима на лични отношения между родителите и детето, когато липсва доброволно изпълнение.

5.

РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ

РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ

СРЕДЕН 3,44

- Заявен държавен ангажимент, предвиждащ поетапно разширяване на обема и обхвата на пакета от здравни дейности за бременни и деца
- Липса на ясен статут на Националната рамка за качеството в ОГРДВ, оповестена още през 2022 г.
- Липса на достатъчно на брой и достатъчно качествени и разнообразни услуги за ранно обучение и грижа
- Липса на единни стандарти за услугите по ранна детска интервенция с цел проследяване на резултатите и качество на услугите

„Всеки личен лекар на дете в ранна възраст и педиатър да правят скрининги на децата, да се проследяват недоносените деца от достъпни медицински специалисти. В родилни отделения да има консултанти по кърмене, в яслите задължително да има взаимодействие между родители и специалисти, в групите в яслите да има задължително един педагог и др.“

„Продължава да се поставя акцент върху биологичните аспекти на ранното детско развитие и да се пренебрегва значимостта и влиянието на психологичните и социални аспекти върху всички сфери на развитие. Наблюдават се все повече психичноздравни и социални проблеми в ранна детска възраст, които трябва да бъдат изследвани и интервенирани както чрез семейството, така и чрез свързаните институции.“

Цитати на възрастни респонденти от Анкета „Бележник 2024“

Майчино здраве и майчина смъртност

През 2023 г. майчиното здравеопазване, наред с детското, попадна като приоритет в няколко стратегически документа за развитие на здравната система.

Отчетените данни обаче засега не показват значимо подобрене в практиките и здравните резултати.

Майчина смъртност

Според официалната статистика на НСИ¹²⁴, публикувана през юни 2023 г., умиралията по причини от „Клас XV. Бременност, раждане и послеродов период (O00-O99)“ **през цялата 2022 г. са 7**. Данните от предходни години показват, че значима част от реалните смъртни случаи на родилки не се отчитат от официалната статистика поради неправилно кодиране на причините за смъртта или поради специфики на отчитането към НЗОК на лечението на определени усложнения, настъпили в послеродовия период.

Разминаванията в данните за майчина смъртност, които могат да бъдат събрани от масивите на НЗОК и болниците, и това, което страната ни отчита официално, са

обект на мониторинг и активно застъпничество от 2021 г., но до момента не е известно да са взети мерки за решаване на проблема. През 2024 г. НЗОК отказа да предостави на НМД данни за смъртността сред родилките. Отказът беше обжалван. По данни на МЗ, Националната здравно информационна система не разполага с функционалност, позволяваща ѝ да извършва справки относно броя на жените, починали по време на раждането или до 42 дни след него.

Майчино здраве – нормативна рамка

През 2023 г. в сферата на здравеопазването в България бяха приети няколко ключови стратегически документи, заложили като ангажимент на държавата по Плана за възстановяване и устойчивост. Майчиното и детското здраве бяха заложили като приоритети както в Националната здравна стратегия 2030¹²⁵, така и в Националната стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030¹²⁶ – и двете гласувани през септември от Министерския съвет. И двата документа предвиждат поетапно разширяване на обема и обхвата

на пакета от здравни дейности за бременни и деца, гарантиран от бюджета на НЗОК.

Малко по-рано същия месец в анекса на Националния рамков договор¹²⁷ бяха заложени по-високи цени на прегледите по програма „Майчино здравеопазване“ на НЗОК.

При сформирването на новото правителство в средата на 2023 г. беше анонсирано създаването на отдел „Майчино и детско здраве“ към дирекция „Лечебни дейности“ във ведомството. До края на годината обаче няма данни отделът да е сформирани и натоварен с конкретни задачи.

Изпълнение на програма „Майчино здравеопазване“, НППМДЗ и Наредба 26 през 2022 г.

През 2023 г. институциите предоставиха данни относно работата на системата за майчино здравеопазване през 2022 г. По данни на МЗ¹²⁸ е отчетен ръст на профилактичните прегледи по програма „Майчино здравеопазване“, по която се проследяват здравноосигурените бременни жени.

През 2022 г. по програма „Майчино здравеопазване“ за наблюдение на бременни жени с нормална и рисковата бременност от лекар специалист по акушерство и гинекология са отчетени **общо 301 007 профилактични прегледа на 64 639 бременни (36 941 първични и 264 066 вторични)**. Тези данни показват намаляване на средния брой прегледи, които се извършват на една бременна жена от 5,5 (отчетени през предходната година) на 4,7 през 2022 г. Запазва се устойчивият дял на бременните жени, които преминават първичен преглед в рамките на програма „Майчино здравеопазване“ – около 2/3 от общия брой жени, родили през дадената календарна година. Над 20 000 бременни жени всяка година не преминават първичен преглед при акушер-гинеколог по програма „Майчино здравеопазване“. В това число попадат между 5000 и 7000 здравно неосигурени бременни жени. **Все още обаче броят на необхванатите от първичен преглед по линия на НЗОК остава висок и изисква допълнителен анализ.**

По данни на НЗОК през 2023 г. по реда на Наредба 26/2007 г. преглед, медико-диагностична дейност или хоспитализация са получили **3170 здравно неосигу-**

рени бременни жени, на които са извършени общо 4067 прегледа. На 1848 от тях е назначена медико-диагностична дейност (изследвания). От НЗОК отчитат, че броят хоспитализации на здравно неосигурени бременни жени е идентичен с броя раждания – 4967. Ако тези данни са коректни, това означава, че през 2023 г. не е ползвана въведената с промяна в Наредба 26 възможност здравно неосигурените жени да получат болнично лечение в хода на бременността при установена патология или риск за бременността.

Липсват данни и за броя на бременните жени, получили консултация по линия на НППМДЗ във функциониращите 31 ЗКЦ на територията на страната, както липсва и публикуван цялостен отчет на програмата за изпълнението на плана за прилагането ѝ за 2022 г.

Планът за действие и бюджетът към него на НППМДЗ за 2023 г. предвижда извършването на 12 000 медицински прегледа. От предоставената от МЗ информация за напредъка на работата по програмата е видно, че от началото на 2023 г. до 30 септември в ЗКЦ са извършени 4068 медицински консултации, 158 домашни посещения, 4770 консултации от психолог и 4391 консултации от социален работник, което е около половината от заложените по план консултации за периода. Няма данни колко от тях са на бременни жени и колко – на деца до 1 год.

В ЗКЦ към 5-те лечебни заведения, които разполагат с генетични лаборатории, и за 2023 г. е осигурено финансиране за извършване на лабораторни изследвания и консултации в рамките на биохимичен скрининг за бременни за оценка на риска от раждане на дете с хромозомни аномалии (болест на Даун, други анеуплоидии, спина бифида, аненцефалия и тежък дефект на коремната стена). По програмата се финансира извършването на изследването и консултирането на резултатите, а необходимите реактиви и консумативи за изследванията са осигурени от Министерство на здравеопазването по реда на Наредба №26/2007 г. За деветте месеца на 2023 г. са извършени 11 488 изследвания в рамките на биохимичен скрининг за бременни, при заложен 22 500 за периода (30 000 годишно). Устойчива е тенденцията дейностите по НППМДЗ да се изпълняват на не повече от 50% от заложеното, като този дял не се променя с годините. Липсва анализ на причините за неизпълнението, както и фокусирани мерки за подобряване на тези показатели.

Прегледи по програма „Майчино здравеопазване“

301 007
профилактични прегледа
(36 941 първични и 264 066
вторични) на
64 639
бременни жени

Над **20 000** бременни жени
всяка година **не преминават**
първичен преглед при
акушер-гинеколог

3170
здравно неосигурени бременни
жени са получили преглед,
медико-диагностична дейност или
хоспитализация

На **1848** от тях е назначена
медико-диагностична дейност
(изследвания).

Качество на родилните грижи

По данни на НЗОК, предоставени на сайта за здравна информация clinica.bg¹²⁹, през 2023 г. към фонда са отчетени 49 610 раждания. От тях 51,32% са оперативни, което затвърждава устойчивата повече от десетилетие тенденция за плавно, но необратимо нарастване на дела на оперативните раждания.

Според публикуваните данни в държавата практически липсва лечебно заведение, в което делът на оперативните раждания да е балансиран според утвърденото в препоръките в международните консенсуси и препоръките на СЗО. В масовия случай ражданията чрез цезарово сечение надхвърлят значимо медицински оправдания дял от 15–20%, като има болници с над 80% оперативни раждания. В същото време в някои малки болници с доказан недостиг на кадри делът на оперативните раждания е значително по-нисък: 15%, което налага последващ анализ доколко тези лечебни заведения са в състояние да откликнат при възникване на спешност по време на раждане.

От друга страна в справка¹³⁰, предоставена на НМД, е посочено, че през 2022 г. от 6824 раждания на здравно неосигурени жени, 5011 са отчетени като нормални раждания и 1813 – като раждания чрез цезарово сечение. Това прави дял на оперативните раждания в тази група 26,56% или почти двойно по-ниско от общия, който през 2022 г. е около 50%. Тези данни очертават много тревожни тенденции за майчиното здраве и здравето в ранна детска възраст и изискват анализ и фокусирани мерки.

49 610

раждания към фонда

51,32% са оперативни.

Ранно учене (образование и грижи в ранна детска възраст)

За ранното учене 2023 бе година на нови надежди, съчетани с липса на реален напредък по редица наболели теми – **от въвеждането на Национална рамка за качество (НРК) до обединяването на детските градини и детските ясли.** Встъпилият през юни 2023 Кабинет декларира образованието и грижите в ранна детска възраст (ОГРДВ) за свой политически приоритет и даде начало на нова инициатива – постоянна междуведомствена работна група, – на която се възлага задачата да създаде визия и механизми за функциониране на единна стратегия за сектора.

Вложените в тази група усилия се очаква да започнат да дават резултат през 2024 г.

От друга страна, забави се развитието по теми в ход преди създаването на новата работна група – като НРК. Краткият хоризонт на политическо мислене ясно личи в отчетливата липса на държавно говорене по темата за обединяването на управлението на ясли и детските градини, както и в изготвянето на оперативни планове, преди да има приета стратегия.

В средата на годината приключи Проект BG05M2OP001-3.005-0004 „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ (АПСПО) по ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“. В рамките на АПСПО е разработена специализирана методика за допълнително обучение по български език за деца от предучилищна възраст. **Близо 40 000 деца в 1126 детски градини са обхванати в допълнителни обучения по български език за периода 2020–2022 г., а през 2023 г. в новата специализирана методика са обучени над 2000 специалисти.**

На участващите в АПСПО детски градини бе дадена възможност да продължат част от дейностите и през втората половина на годината, по Проект BG05M2OP001-5.001-0001 „Равен достъп до училищно образование в условия на кризи“. Същевременно, изменението на Наредбата за финансиране на институциите в системата на предучилищното и училищното образование обхвана и детските градини, като им даде възможност наравно с училищата да получават целево финансиране за образователни медиатори при наличие на концентрация на деца от уязвими общности.

През 2023 г. приключи действието на „Програма за изграждане, пристрояване, надстрояване и реконструкция на детски ясли, детски градини и училища 2020–2022“, 58% от средствата по която, или 117 млн. лв., бяха одобрени за детски градини и ясли.¹³¹ С приключването на тази програма бе одобрена нова такава с хоризонт

Основните цели на тази ПМРГ са:

- Изработване на годишен план за насърчаване на РДР;
- Изработване на стратегически документ за РДР с хоризонт до 2030 г.;
- Изработване на предложения за изменения на нормативната уредба във връзка с РДР;
- Обсъждане на предложения за създаване на национална система за проследяване и своевременно подкрепа на РДР в ясли и детските градини;
- Регламентиране на изискванията за подготовка на специалистите в сферата на образованието и грижите в ранна детска възраст (ОГРДВ);
- Изработване на предложения за изменения на нормативната уредба за оптимизиране на строежа на нови ясли и детски градини;
- Изработване на предложения за нормативно регламентиране на изискванията към детски центрове и кооперативи за отглеждане на деца.

2024–2027 г. и бюджет от 96 млн. лв. за детски градини и ясли, което представлява 40% от общата стойност на програмата.¹³²

В началото на годината Законът за здравето бе изменен¹³³ с цел да определи задължението на държавата да изплаща компенсации за деца на възраст от 3 месеца до започване на детска градина, които не са приети в общинска или държавна ясла или яслена група в детска градина. Условието и редът за това бяха приети в отделна наредба на Министерски съвет през октомври 2023 г. В държавния бюджет за 2023 г. бяха заделени 10 млн. лв. за компенсации за деца, неприети в детска градина или ясла. Тази сума, която многократно надвишава разхода за предходната година, изглежда едва стига да задоволи търсенето. Вероятно можем да очакваме увеличения и в бъдеще, тъй като средният месечен брой на компенсирани деца е значително по-нисък дори от останалите само извън класациите за детска градина и ясла в София.

Описаните положителни развития в ОГРДВ отстъпват пред няколко значими предизвикателства. **Политиките за ОГРДВ през 2023 г. са белязани от непоследователност, към която допринася краткият политически хоризонт на всяко правителство в страната през последните три години.** Като пример тук можем да посочим факта, че Постоянната междуведомствена работна група се зае (както следваше по задание) да състави „Годишен план за насърчаване на ранното детско развитие през 2024 г.“ преди да изработи и представи за публично обсъждане цялостна стратегия за сектора. В този годишен план е предвиден анализ и оценка на необходимия брой персонал в детските градини и ясли – преди да бъде приета цялостна концепция за качеството на услугите и процесите, които съставляват това качество.

Предложението за Национална рамка за качество (НРК) в ОГРДВ, което бе публично представено в края на 2022 г., остава с неясен статут.

По въвеждането на НРК не бе отбелязан напредък през 2023 г. МОН се надява с финансиране на втори пилотен проект от страна на Европейската комисия да възобнови процеса през 2024 г., но 2023 г. остана като една пропусната възможност МОН да вложи вътрешноинституционални усилия и да отключи други възможни източници на подкрепа за въвеждане на НРК. Например – в утвърдения още през март 2023 г. „План за действие до 2024 г. към Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030)“ е заложено създаването на междуинституционален механизъм за мониторинг на качеството на ОГРДВ в контекста на въвеждане на НРК. Тази цел така и не се реализира до края на годината, но по-важното е, че наравно с другите нереализирани цели, тя остана извън обхвата на Годишния план за насърчаване на ранното детско развитие през 2024 г., изготвен само 11 месеца по-късно. Така мониторингът

на качеството чрез измерване и оценяване остана приоритет за неопределени следващи години.

В Плана за действие до 2024 г. към Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето не бяха заложени мерки за преодоляване на дефицитите, описани в аналитичния доклад, изготвен при разработването на предложението за НРК на услугите за ОГРДВ, като например изкуствените ограничения върху ученето, което се осъществява чрез кратки учебни занимания по предметни области, или липсата на механизъм за планиране на услугите на местно ниво. Междувременно в Годишния план за насърчаване на ранното детско развитие през 2024 г., който бе финализиран през първите седмици на 2024 г., се въвеждат две паралелни концепции за качество – национална рамка и стандарти за качество – без обяснения относно разликите и взаимодействията между двете.

Непоследователността в политиките е съчетана с недостатъчна комуникация и недобре обосновани решения, както илюстрира горният пример.

Както през 2018 г., така и сега основно предизвикателство при изготвянето на стратегия за РДР е обединяването на яслите и детските градини под единни ценности, принципи и стандарти.

След неуспешния законодателен опит за това в края на 2022 г. темата изцяло отсъстваше от обществения дневен ред през следващата година, а ключови заинтересовани страни по отношение на яслите не бяха поканени да участват в ПМРГ. Темата за яслите продължи да присъства в дневния ред на ПМРГ по индиректен начин, чрез цели като „засилване на ролята на образователните политики и практики в РДР при съхраняване на гаранциите за здравето на децата“. По този начин 2023 г. се превърна в пропусната възможност да бъдат успокоени възможни обществени притеснения и приобщени всички гледни точки към целта.

Пълното отпадане на таксите за общински и държавни детски ясли и детски градини през 2022 г. бе един безспорен успех за достъпността на услугите за ОГРДВ за деца, живеещи в риск от бедност и изолация. **Въпреки това остават предизвикателства пред повишаване на обхващането в услуги за ОГРДВ и особено за деца до 3 г.** Резултатите от приключилата през 2023 г. „Програма за изграждане, пристрояване, надстройкаване и реконструкция на детски ясли, детски градини и училища 2020–2022“ показват, че за този период са одобрени проектите само за три детски ясли, при това нито един от тях за ново строителство. Столична община, която за периода 2021–2023 г. е усвоила 95 млн. лв., както чрез допълнителни на горната програма целеви субсидии от централния бюджет, така и от собствени средства, е насочила само 18% от проектите към детски ясли.¹³⁶

В същото време над 16 000 деца живеят в села без детски градини¹³⁷, което силно затруднява достъпа им до услуги за ОГРДВ. За тези деца, средно по 11 за село,

сегашните планове за опростяване на нормативните изисквания към физическата среда в детските градини няма да са от голяма помощ. Липсва национално приет механизъм за дългосрочно планиране от общините на нуждите от услуги за ОГРДВ. Подобно планиране би следвало да започне с дефиниране на понятието „достъп“ в Закона за предучилищното и училищното образование чрез въвеждане на максимални пешеходни отстояния от най-близката налична услуга за ОГРДВ и да завърши с регламентиране и обезпечаване от централния бюджет на приемливи алтернативни форми на ОГРДВ.

Алтернативните форми на ОГРДВ вълнуват и родители от големите градове, които предпочитат неформалната домашна обстановка на родителските кооперативи. **Въпреки наболелите нужди въпросът с алтернативните форми на грижа не получи развитие през 2023 г.**

Предучилищното образование бе обявено като политически приоритет, но на практика продължава да бъде подценявано в националните програми и политики на МОН. Например, делът от средствата за строеж и ремонт на детски градини и детски ясли за 2024–2026 г. е с десет процентни пункта по-нисък, отколкото целевия дял за 2020–2022 г. В същото време обявената през септември „Програма за изграждане и основен ремонт на спортни площадки и физкултурни салони в държавни-

те и общинските училища за периода 2024–2026 г.“ не включва детски градини и детски ясли. Подобни решения затрудняват разбирането на държавната политика, ако такава има, за постигане на целите от Барселона за обхват в услуги за ОГРДВ на деца до 3-годишна възраст (актуализираната цел е 45% , докато обхватът в България е 18%, а обезпечеността с места в ясли никъде в страната не надвишава 30%).

Детските градини не са включени и в обученията за директори в лидерски умения, предвидени по Национална програма „Квалификация на педагогическите специалисти“. Също така за постигане на равно отношение към детски градини и училища при последните промени в Наредбата за финансиране на институциите в системата на предучилищното и училищното образование бе необходимо изрично координирано усилие на гражданския сектор.

Подценява се и нуждата от инвестиция в експертност по ОГРДВ в МОН. Докато през последните няколко години регионалните управления по образованието започнаха едно по едно да наемат експерти по предучилищно образование, то в МОН за последното десетилетие няма разширяване на човешкия капацитет по ОГРДВ. Този трупан с годините дефицит дава своя принос към гореописаните предизвикателства и е особено критичен в момент, в който МОН се подготвя да поеме управлението на яслиите.

През 2023 г. е обявена процедура „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в предучилищното образование“ по Програма „Образование“ 2021–2027 г. Планираните средства за Европейската гаранция за детето са в размер на 47 769 318 лв. (ЕСФ+ и национално съфинансирани). Дейностите по процедурата включват допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца със специални образователни потребности (СОП), в риск, с хронични заболявания и изявени дарби; обща подкрепа за личностно развитие за достъп и трайно приобщаване на децата в предучилищното образование чрез превенция на учителните затруднения и програми за психомоторно, познавателно и езиково развитие на деца в детските градини; психологическа подкрепа и допълнително обучение по български език за деца в детските градини, които не владеят български език; индивидуална и груповата работа при установени езикови и/или емоционално-поведенчески затруднения; прилагане на ефективни програми за здравно образование и физическа култура, др.; интензивна работа с родители и за повишаване квалификацията на педагогическите специалисти и непдагогически персонал. Премества се 37 000 деца да получат подкрепа.

37 000 деца

ще получат подкрепа по Програма „Образование“ 2021–2027 г.

422 000 деца

са обхванати по схема за предлагане на плодове, зеленчуци, мляко и млечни продукти в детските градини, училищата

През 2023 г. е приета Национална стратегия за прилагането на схема за предлагане на плодове, зеленчуци, мляко и млечни продукти в детските градини, училищата и центрове за специална образователна подкрепа в Република България с период на прилагане от 2023/2024 до 2028/2029 учебни години. По схемата за учебната 2022/2023 г. са обхванати 422 000 деца с размер на финансиране 47 972 000 лв. (от държавния бюджет) и 7 648 158 лв. (от Европейския фонд за гарантиране на земеделието).

Обучение за родители

Актуалното разбиране за родителска подкрепа в Европа е: „набор от (услуги и други) дейности, насочени към подобряване на начина, по който родителите възприемат и изпълняват ролята си на родители, както и към разширяване на набора от ресурси и компетенции за отглеждане на деца (включително информация, знания, умения и социална подкрепа)“¹⁴⁰.

При родителската подкрепа родителите са в центъра на услугите и се набляга на усещането за увереност в собствения им капацитет като цел, както и на укрепването на неформалните мрежи за подкрепа и овластяването на общността като най-ефективни интервенции¹⁴¹.

Родителската роля е ключова за развитието на детето, особено в най-критичния и основополагащ период до третата година. За да се насочи вниманието към този период, натрупаното знание за „оформянето“ на детското развитие е обобщено под водещата концепция за пълноценна грижа¹⁴², утвърдена на 71-вата сесия на Световната здравна асамблея (СЗА) през 2018 г. като Глобална рамка за пълноценна грижа.

Рамката е отправна точка както за привличане на мулти-секторни инвестиции в периода 0–3 години на детето и формулиране на националните стандарти и препоръки относно родителските практики. Тя се основава на разбирането, че за да достигнат пълния си потенциал, децата имат нужда от 5-те елемента на пълноценна грижа (за здравето, храненето, отзивчивите грижи, сигурността и безопасността и ранното учене). През първите години от живота родителите, най-близките и грижещите се, са най-близко до детето и затова те са и най-добрите доставчици на тази грижа. Гарантирането на сигурно семейно обкръжение е важно, но то се нуждае от време и ресурси – за осигуряването на които са нужни политики, услуги и обществена подкрепа.

През 2020 г. Глобалната рамка за пълноценна грижа е адаптирана за европейския контекст като Рамка за ран-

но детско развитие за Европейския регион на СЗО. Сред нейните водещи принципи е овластяването на семействата: „на родителите и грижещите се трябва да бъде осигурена информация, ресурси, услуги и овластяващи политики, започвайки от периода пред зачеването. Здравето и развитието на малките деца са резултат от подкрепата и промоцията на родителите и грижещите се, наблюдението на детското благосъстояние“.

Водещите принципи на Рамката за ранно детско развитие за Европейския регион на СЗО са:

- Всички деца имат равни права: правителствата трябва да осигурят политики и услуги за РДР за всички деца и особено за най-уязвимите;
- Овластяване на семействата: на родителите и грижещите се трябва да бъде осигурена информация, ресурси, услуги и овластяващи политики, започвайки от периода пред зачеването;
- Да работим заедно за децата – правителства и общество: промоцията на РДР е споделена отговорност, включваща всички правителствени сектори, академичните общности, гражданското общество, частния сектор и грижещите се;
- Развитие на стратегии, базирани на доказателства: здравните практики, подкрепящи ранното детско здраве и развитие, изискват подход, базиран на силни доказателства.

Темата за универсалната родителска подкрепа не е приоритет на България от години. Съгласно заключенията на доклада на Световната банка от 2019 г., които са валидни и към момента, развитието на политиката за родителство в България може да бъде оценена в диапазона от ниска до умерена, със силен акцент върху специфично за секторите консултиране на родители, което се предоставя чрез комбинация от универсални и целенасочени услуги, опити за подобряване на координацията и нисък интерес прямо резултатите за родителите и родителската подкрепа.

Континуум на прилагането на родителски политики¹⁴³

Степен на развитие на политиката

Политики

Структури

Висока	Всеобхватна политика, формулирана от правителството, подкрепена с набор от конкретни политики и програми, насочени към всички родители и уязвими групи. Налице е ясен дневен ред по отношение на политиката за подкрепа на родителите, документиран от правителството.	Цялостен подход на правителството, управляван от централни агенции и ръководен от един отдел. Формални споразумения между националните власти и провинциите
Средна	Налице са някои финансирани от правителството политики и програми, насочени към родителството или групи родители. Разработените инициативи разчитат на универсални подходи, инициират се пилотни проекти. Въпреки това, политиката в подкрепа на родителството не е самостоятелно формулирана и се разглежда като част от по широки политики за семейството и децата.	Един правителствен отдел или агенция поема ръководната роля и ангажира всички други заинтересовани отделни.
Ниска	Съществуват някои политики на централно/ федерално ниво като напр. отпуск за отглеждане на дете, бонус при раждане на дете, и финансиране на местни политики, но липсва цялостна политика.	Политиката е фрагментирана и не е ясно формулирана, наблюдават се размити граници между националното и местното ниво
Липса	Липсват съгласувани политики за подкрепа на родителството – налице са единствено някои краткосрочни местни програми.	Липсват политики за подкрепа на родителството на централно ниво/ ниво федерално правителство

За съществуването на родителска подкрепа от държавата е необходимо да има съгласувани политики за ранно детско развитие. Както е отбелязано и по-горе в Бележника, през 2023 г. бяха направени няколко важни стъпки в тази посока:

- **Приемането на Националната стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа – 2030 г.**, в която обучението на специалисти е приоритетна област, признава се значимостта на бременността и ранното детско развитие за цялостното развитие на индивида, както и водещата роля на родителите в този период. Насочват се усилия към повишаване на знанията и улесняване на достъпа до информация по проблемите, свързани със зачеването, бременността и раждането, здравословното хранене и начин на живот, отглеждането и грижите за децата с оглед на пълноценното им и хармонично физическо и психическо развитие, насърчаването и подкрепата на кърменето (вкл. изключителното кърмене до 6-ия месец) и здравословното хранене, ангажираността и компетентността на семействата и полагащите грижи за децата, в т.ч. медицинските и други специалисти.
- Приемането на **Плана за засилване на ролята на здравно образование в българското училище.**
- Създаването на **постоянна междуведомствена работна група за планиране и координиране на политиките за ранно детско развитие**, чиято дейност е свързана с изработването на стратегически документ за ранно детско развитие с хоризонт до 2030 година (посоченият в заповедта срок е 30 април 2024 г.), изработване на годишен план за насърчаване на ранното детско развитие чрез осигуряване на достъп до социални, здравни, образователни и интегрирани услуги, изработване на предложения за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование във връзка с ранното детско развитие и др.

Универсалната подкрепа към родителите в България

Системата на здравеопазването е входна точка към услугите за родителска подкрепа и ранно детско развитие. През здравно-профилактичните прегледи се осигурява и универсалната подкрепа за родителите у нас. **В програмата формално са предвидени общо четири взаимодействия, включващи родителска подкрепа чрез предоставяне на съвети и консултиране: две домашни посещения от личния лекар или педиатъра на детето до 28-ия ден от изписването му от родилния дом и 2 домашни посещения от здравен специалист – срокът на второто от които през 2023 г. беше удължен до 6 месеца от изписването от родилен дом.** Неформално много лични лекари и педиатри реализират телефонни консултации и обучение към родителите, както самите те се изразяват „между два профилактични прегледа“. Осъществяването на качествена родителска подкрепа чрез програмата е под въпрос, като се вземат под внимание ограниченото време на прегледите, малкият брой изрично предвидени за родителска подкрепа контакти, недостигът на кадри и неравномерното им разпределение и достъп до тях, нормативните ограни-

- **Възобновяването на работата на Междуведомствената експертна работна група към Националния съвет за закрила на детето** със задача да се актуализира визията и да се предложи план и нов проект на Национална стратегия за детето.

На ниво държавна политика обаче липсва единен стандарт или насоки за съвременните родителски знания и практики, основани на пълноценната грижа за ранното детско развитие. Липсва и координиращо обществено звено, свързано с родителската подкрепа, включително в периода преди раждането.

Въпросите на родителите често намират отговор в социалните мрежи, в училищата за родители и в телефоните на специалистите, т.е. секторът на неформална родителска подкрепа продължи да се развива, за да отговори на неотложните и непосредствени нужди на българските родители.

Благодарение на интернет и технологиите на разположение на родителите са безплатно съдържание, онлайн училища, приложения и др., много от които с качествено и научно-обосновано съдържание.

Приобщаването на така съществуващия от години неформален сектор на родителската подкрепа е важно за цялостното функциониране на тази система, още повече защото след толкова много валсови стъпки в държавните политики, той продължава да помага на десетки хиляди родители всяка година.

чения за адекватно включване на педиатри и здравни специалисти към програмата, липсата на методически указания и задължително продължаващо медицинско обучение за тях. Според самите специалисти „медицинската подготовка и продължаващото обучение по профилактика, комуникация и подкрепа на семействата, здравословен начин на живот, макар и налични в професионалния компетентностен профил на специалистите, са по-скоро пожелателни“¹⁴⁴.

През 2023 г. в НЦОЗА са проведени два курса – за педагогически, медицински специалисти и за детегледачки по утвърдените програми и са изготвени методични, информационни и образователни материали за повишаване квалификацията на персонала.

От НЦОЗА са изработени 4 информационни материала: „10 съвета за здравословна бременност“; „Електронни устройства и малкото дете (0–5 г.). Препоръки за екранно време“; „Пътеводител по кърмене“; „Пълноценна грижа за малкото дете (от раждането до 3 години)“. Информационни и други дейности, насочени към родители, са реализирани и от РЗИ.

В системата на образованието сътрудничеството и взаимодействието на детската градина с родителите е предвидено в Закона за предучилищното и училищното образование чрез индивидуални консултации, родителски срещи, обучения, както и всеки път, когато конкретна ситуация или поведение на детето го прави необходимо. В отговор на нуждите за родителите в някои детски заведения се организират форми на взаимодействие, целящи повишаване на педагогическата култура на родителите, но на доброволни начала. В повечето детски заведения моделът се свежда до срещи за запознаването им с вътрешния ред на заведението. С това един от актуалните въпроси – за осигуряването на адаптация и приемственост в грижите и възпитанието в семейна и в средата на детските заведения – не намира решение. Осигуряването на качествено взаимодействие между детското заведение и семейството би могло да осигури единност и последователност в принципите и подходите на възпитание и грижа. Инициативи могат да се осъществяват и на ниво община или област чрез предварително обучени специалисти от детските заведения и външни специалисти. Предвижданата промяна в Закона за училищното образование предвижда детските ясли да преминат от Министерството на здравеопазването към Министерството на образованието и науката не беше осъществена през 2023 г.

В сферата на социалните услуги се предоставят основно специализирани услуги, а организирането на насочени към всички родители дейности е по-скоро

Ранна детска интервенция

Ранната детска интервенция (РДИ) се определя като систематични и планирани усилия за подпомагане на детското развитие и функциониране в ранна възраст (0 до 5 г.). Тя е насочена към деца в риск от или с установени затруднения в развитието и може да обхваща широк спектър от услуги, включително диагностични, терапевтични и превантивни.

Целта е да се насърчи детското развитие и да се подобряват функционалните умения на децата със затруднения в развитието. Усилията са насочени към развитие на компетентности и знания на родителите и другите грижещи се лица, за да се осигурят на децата възможности за развитие, необходими за пълноценно участие във всички сфери на живота според възрастта им. **Ранната интервенция по същество е услуга за подкрепа на родителите, като потребностите на семейството са поставени в центъра при предоставяне на подкрепата; реализира се в естествената среда на детето; има междусекторен и интердисциплинарен характер (всички са ангажирани със случая).**

Текуща ситуация и предизвикателства за РДИ в България

Нормативно ранната детска интервенция е залегнала в ЗСУ (дефинирана там като „ранна интервенция на

спорадично, въпреки че е регламентирано. Законът за социалните услуги регламентира безплатния достъп до услуги за подкрепа за формиране на родителски умения, консултиране и подкрепа на родители по въпросите на ранното детско развитие и отглеждането на деца, превенция на изоставянето на деца и др. Като част от предоставяните в рамките на проект „Услуги за ранно детско развитие“ по ОПРЧР 52 594 деца на възраст 0–7 г. са получили подкрепа чрез комплекс от дейности по ранна детска интервенция, в центъра на които са потребностите на децата и семействата им, насочени към по-добро родителстване, социални дейности, консултиране, образование, социално включване и др. Чрез ОПРЧР са предвидени инвестиции, свързани с разширяване на дейностите на социалните услуги, налични в общността, подкрепата за семействата и ранното детско развитие.

От казаното дотук е ясно, че е необходимо свързващо звено, което да осигури условия за осъществяването на междусекторно сътрудничество, целенасочена програмна ориентация и устойчивост на родителската подкрепа у нас.

уврежданията за деца“) като специализирана подкрепа за деца с увреждания и деца в риск от забавяне на развитието до 7-годишна възраст и техните семейства. Освен горепосоченото определение обаче в закона тя не се разглежда като отделна услуга. РДИ не фигурира в списъка с основните социални услуги, изброени в чл. 15 на ЗСУ.

Поради този пропуск липсва стандарт за качество и отделен финансов стандарт, така че да бъде регламентирано предоставянето ѝ от доставчиците на социални услуги. Така липсва и възможност тази услуга да бъде включена при анализа на потребностите на общините от социални услуги на общинско и областно ниво и съответно при разработване на Националната карта на социалните услуги.

Ситуацията в страната с предоставяне на услуги по ранна интервенция в сравнение с 2023 г. не се е променила много. Наличните към момента услуги функционират в част от 66-те Общностни центрове, създадени по проект „Социално включване“. Има общини, където функционират услуги по ранна интервенция като част от други социални услуги, но те са малко на брой. Направените констатации в миналогодишния бележник са валидни и за 2023 г. – **в много случаи услугите имат малък обхват и не успяват да обхванат най-критичната детска възраст за ранна интервенция, а именно от 0 до 3 години. Липсват един-**

ни стандарти, правила и процедури, изисквания за квалификацията и продължаващото обучение на специалистите, работещи в тези услуги, както и други компоненти на система по РДИ. Липсата на системен подход към ранната интервенция води до разнородни услуги, където няма възможност за проследяване на качеството и резултатите от тези услуги.

Какво казва статистиката?

Принципно е много трудно да се ориентира човек, ако иска да получи детайлна информация за броя на децата с увреждания и трудности в развитието. Изглежда АСП и НСИ имат различен подход при обобщаване на данните. Според данните от преброяването през 2021 г. **призната трайно намалена работоспособност или степен на увреждане имат 654 547 лица – близо 10% от цялото население. От тях 22 248 са деца, а 632 299 са лицата на възраст 16 и повече навършени години. Със степен на увреждане над 50% са 578 517 лица, от които 19 907 са под 16-годишна възраст**¹⁴⁵. Тук е важно, че децата след 16-годишна възраст са причислени към възрастните (дадената статистика ни води към такъв извод), докато АСП отчита, че на 26 669 деца до 18 годишна възраст с трайни увреждания са отпуснати месечни помощи през 2022 г.¹⁴⁶, т.е. включват се децата до 18 години. Във всеки случай проблемът с данните е сериозен, тъй като не се знае колко реално са децата с увреждания или трудности в развитието, които не са регистрирани официално (с ТЕЛК решение). А за броя на децата с увреждания и затруднения в развитието в ранна възраст въобще липсват систематични данни.

Има ли напредък през 2023 г.?

С конституиране на новото правителство през юни 2023 г. се възобновиха процесите по изработване на важни стратегически документи, свързани с детските и семейни политики. По отношение на ранното детско развитие бяха определени две направления за действие – да се изработи План за РДР за 2024 г. и дългосрочна визия или стратегия за ранно детско развитие до 2030 г.

В споменатите документи **ранната детска интервенция** присъства като тема и е залегнала с конкретни цели, мерки и дейности. Това е голяма стъпка напред към създаване на действаща система за ранна детска интервенция в България. В плана за 2024 г. са заложени следните мерки:

19 907 деца
под 16-годишна възраст
са със степен на увреждане
над **50%**

- Въвеждане на национална скринингова програма за проследяване на здравето и развитието на всяко дете и при необходимост насочване към подходящи услуги: въвеждане на скрининг чрез стандартизиран инструмент на всички деца поне веднъж през първата и веднъж през втората година;
- Въвеждане на система за ранна детска интервенция чрез национална програма „Социални услуги за ранна детска интервенция“ и прилагане на между-институционален механизъм за взаимодействие, за ефективно функционираща система за ранна интервенция;
- Развитие на компетентностите на работната сила в секторите здравеопазване, образование и социални дейности, във връзка с ранната детска интервенция.
- В Националната стратегия за детето до 2030 г. (все още работен документ) в областта ранно детско развитие е заложена следната цел за РДИ: въвеждане на национална система за ранна детска интервенция за всички деца със затруднения в развитието или увреждания.

Включването на РДИ в описаните стратегически документи е гаранция, че на национално ниво се обръща сериозно внимание на тази тема и това дава надежда, че децата, които имат потребност от подкрепа от ранна възраст, ще получат по-равен шанс за развитие и реализация.

Друг обнадеждаващ факт е сключеният през ноември 2023 г. **Меморандум между МТСП, МОН и МЗ за въвеждане на междусекторен подход в процеса на предоставяне на подкрепа за деца и ученици със СОП и хронични заболявания**. В бюджета за 2024 г. е предвидено увеличение с 26,5% на средствата за социални и интегрирани услуги, където ранната детска интервенция на уврежданията е включена.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се осъвременят спешно практиките в системата за родилна грижа в България и да се въведат такива, които са базирани на научни доказателства и са в съзвучие с препоръките на международните професионални организации;
- Да бъдат увеличени като брой и диференцирани спрямо нуждите патронажните посещения в рамките на профилактичните детски прегледи;
- Да бъдат приети стандарти за акушерки и да се осигури самостоятелно упражняване на услуги към програма „Детско здравеопазване“ на НЗОК от акушерки, както и финансирането им по бюджета на Касата;
- Да бъде въведено задължително продължаващо обучение на медицински и здравни специалисти, работещи с деца в ранна възраст;
- Да се приеме Стратегия за ранно детско развитие с хоризонт до 2030 г. и да се изготви цялостен план за постигането на заложените в нея цели, които в най-голяма степен да отговарят на нуждите на семействата с деца в ранна възраст;
- Да се въведе Националната рамка за качество на ОГРДВ и да се изградят системи за мониторинг на всеки от индикаторите в НРК;
- Да бъде създадена национална карта за родителска подкрепа, която да обхване всички участници в процеса, вкл. неформалната такава, идваща от граждански и частни организации и мрежи. Да бъдат приети и популяризирани единни национални препоръки, насоки и методически указания относно предоставянето на подкрепа на родители, в т.ч. за РДР;
- Да се изработи и въведе структурирана национална система за събиране и анализ на данни за ранното детство, вкл. за децата с трудности в развитието, въз основа на която да се планират, изпълняват и проследяват ефективни политики за децата и семействата;
- Да се обособи РДИ като отделна услуга с качествен и финансов стандарт така че да бъде регламентирано предоставянето ѝ от доставчиците на социални услуги. Това ще позволи РДИ да бъде включена в Националната карта на социалните услуги;
- Да се изгради механизъм за насочване към услугите по РДИ от страна на здравните и образователните специалисти;
- Да се въведат единни стандарти за услугите по РДИ с цел проследяване на резултатите и качество на услугите; това е свързано и с въвеждане на ефективен подход за развитие на компетентностите на специалисти в сферата на РДИ;
- Да се очертае механизъм и структура, по които да се осъществява междусекторно сътрудничество на всички ангажирани в подкрепа на детето и семейството – лекари, педагози, консултанти по ранно детско развитие и терапевти на всички етапи – по насочване, разработване на план за подкрепа и предоставяне на услугата и преход към детска ясла и детска градина;
- Да се определи кой е отговорен и гарантира качеството на РДИ, както и какво ще бъде финансирането за услугата.

6.

ДЕТСКО ЗДРАВЕ

ДЕТСКО ЗДРАВЕ

СРЕДЕН 3,49

- Напредък в изграждането на Национална многопрофилна педиатрична болница
- НЗОК прие два кода, чрез които разходите за медицински храни за домашно лечение да бъдат възстановявани
- Липса на адекватно и оптимално разпределение на човешките ресурси в системата – задълбочаване на системни проблеми с липсата на медицински сестри, акушерки и психиатри
- Липса на систематизирани данни, касаещи употребата на ПАВ, както и лечението на деца и юноши с психично страдание

„Личните лекари да имат по-категорична позиция и ангажираност по отношение на проследяване на детското здраве, в това число и психичното здраве на децата. Да бъдат обучени да познават и дори да прилагат съвременни батерии, тестове, методи за диагностика и терапия.“

„Детското здраве да се превърне в реален приоритет с отделянето на необходимите ресурси за това, а не само като част от национални политически документи, които в голямата си част остават само на хартия.“

Цитати на възрастни респонденти от Анкета „Бележник 2024“

Кадрова обезпеченост

Наличието на адекватното и оптимално разпределение на човешките ресурси в здравеопазването е ключово за поддържането на качествена медицинска помощ.

За поредна година като сериозен проблем се отчита недостатъчният брой медицински сестри, както и небалансираното териториално разпределение на лекарите и намаляването на специалисти в определени медицински направления.

През последните 30 години броят на медицинските сестри в страната е намалял почти 2 пъти – от 53 810 през 1990 г. на 28 827 през 2022 г. Проблематично стои и въпросът с намаляващия брой на акушерките в страната.

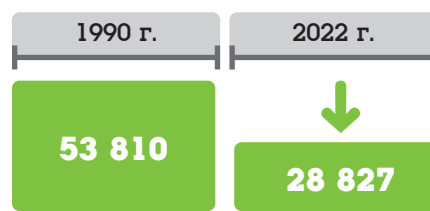
По данни на МЗ¹⁴⁷ лекарите и останалите медицински специалисти са неравномерно разпределени в страната, а усилията на министерството са съсредоточени върху задържането на човешки ресурс в по-слабо населените и развитите райони на България чрез допълнително финансиране на заведенията в тези райони.

По данни на МЗ са извършени нормативни промени в чл.55, ал.2, т.3в от Закона за здравето осигуряване, в сила от 7.02.2023 г., гласящи, че „**националните рам-**

кови договори съдържат методика за финансиране осигуряването на медицински персонал в лечебни заведения, които извършват медицински дейности в отдалечени, труднодостъпни райони или единствени изпълняват съответната дейност в общината, както и в лечебни заведения за болнична помощ по чл.45, ал.2а от същия закон, а именно приоритетни многопрофилни лечебни заведения за болнична помощ, които осигуряват достъп до дейности от пакета, гарантиран от бюджета на Националната здравноосигурителна каса“.

По данни на НЦОЗА и НСИ броят на медицинските сестри и акушерки намалява: ¹⁴⁹

Брой на медицинските сестри в страната

	1990	2000	2010	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Акушерки	7554	4131	3247	3254	3207	3155	3269	3251	3264	3285
Медицински сестри	53 810	31 479	31 786	30 976	30 955	30 589	30 546	29 160	28 816	28 827

**Медицинските специалисти в страната,
упражняващи придобита специалност в областта на детското здраве,
по данни на НЦОЗА¹⁵⁰**

1626	Педиатрия
141	Неонатология
15	Детска гастроентерология
32	Детска ендокринология и болести на обмяната
53	Детска кардиология
23	Детска клинична хематология и онкология
21	Детска неврология
9	Детска нефрология и хемодиализа
35	Детска пневмология и фтизиатрия
22	Детска психиатрия
22	Детска ревматология
62	Детска хирургия
281	Детска дентална медицина
—	Акушерки
—	Първични здравни грижи (за медицински сестри, фелдшери и акушерки)*
—	Консултант по проблемите на майчинството и развитието на новороденото (за медицински сестри и акушерки)*
—	Педиатрични здравни грижи (за медицински сестри и фелдшери)*

*Към момента НЦОЗА не разполага с актуална информация.

110

детски отделения в страната
към 31.12.2023 г.¹⁵¹

816

лекари с активен договор с НЗОК¹⁵² за
извънболнична медицинска помощ със
специалност Педиатрия към 28.02.2024 г.

Ваксинопрофилактика

Ваксините и децата 2023 г.

И през 2023 г., подобно на предходната година, **обхватът на ваксинопрофилактиката в детската възраст бележи тенденция към леко повишаване в сравнение с наблюдавания спад в периода на пандемията от COVID-19 (2020–2021 г.)**. По данни на Националния център по обществено здраве и анализи (НЦОЗА) процентът на имунизирани срещу туберкулоза новородени се запазва почти същия за последните три години – около 96,5. Обяснението за това е, че тази ваксина се поставя още в родилното отделение, до 48 часа след раждането. Ваксинационното покритие срещу дифтерия, тетанус и коклюш през 2023 г. бележи напредък с един процент: 92,4 за 2023 и 91,4 за 2022 г. Същата тенденция се наблюдава и при останалите ваксини от задължителния имунизационен календар – срещу полиомиелит през 2023 г. са обхванати 92,4% (91,4% за 2022 г.), срещу хемофилус инфлуенце тип Б – 92,4% за 2023 г. (91,5% за 2022 г.). При ваксините срещу хепатит Б и пневмококови инфекции през 2023 г. резултатите са почти сходни с предишната година. (данни на Националния център по обществено здраве и анализи за 2023 г.)

При ваксината срещу морбили, паротит и рубеола, която се прави след тринадесетмесечна възраст на детето, прави впечатление, че през първата половина на годината обхватът е драстично спаднал до критичните 83,6%. В края на годината обхватът достига до 91,6%. Въпреки това резултатите са все още далеч от желаните минимум 95%, които да гарантират защита на населението от епидемично разпространение на морбили.

Въпреки Националната програма за първична профилактика на рака на маточната шийка 2021–2024 г., която осигурява напълно безплатна защита срещу човешки папилома вирус на момичетата на 10–13-годишна възраст, традиционно не се отбелязва напредък. България продължава да е на едно от последните места по ваксинация срещу HPV – едва 1% от всички подлежащи на ваксиниране с HPV ваксина момичета¹⁵³.

Имунизационен обхват с основни имунизации при деца до 2 годишна възраст (2019–2023 г.)¹⁵⁴

	2019	2020	2021	2022	2023
Срещу ТУБЕРКУЛОЗА					
имунизирани новородени	95,5	97,0	96,7	96,5	96,5
Срещу ДИФТЕРИЯ, ТЕТАНУС И КОКЛЮШ					
получили трети прием	92,8	91,2	89,5	91,4	92,4
Срещу ПОЛИОМИЕЛИТ					
получили трети прием	92,8	91,2	89,5	91,4	92,4
Срещу ХЕМОФИЛУС ИНФЛУЕНЦЕ ТИП Б					
получили трети прием	92,8	91,4	91,4	91,5	92,4
Срещу ХЕПАТИТ Б					
имунизирани новородени, получили трети прием	93,3	91,5	89,4	91,5	92,3
Срещу МОРБИЛИ, ПАРОТИТ И РУБЕОЛА					
имунизирани на 13 месеца	95,1	88,3	88,8	91,2	91,6
Срещу ПНЕВМОКОКОВИ ИНФЕКЦИИ					
получили втори прием	89,6	90,3	86,1	91,2	91,7

Все още страната ни не е достигнала препоръчителните от СЗО над 95% обхват на задължителните ваксини.

Основните препятствия за покачване на ваксиналното покритие продължават да бъдат дезинформацията, фалшивите новини, липсата на национална информационна програма и др.

По отношение на доставките на ваксини за обезпечаване на националния имунизационен календар не се отчитат отклонения в графика или недостиг от даден вид ваксина както на национално, така и на регионално ниво.

През март 2023 г. Българската педиатрична асоциация проведе Деветата експертна среща по ваксинопрофилактика, по време на която бяха обсъдени ключови въпроси относно имунопрофилактиката в България. Освен това бе финализирано методическото ръководство за ваксинацията на специфични групи пациенти, което МЗ утвърди със заповед РД-01-71 от 16.02.2024 г. Методическото указание ще бъде в помощ на лекарите при имунизацията на тези пациенти.

През 2023 г. МЗ предложи проект за изменение и допълнение на Наредба 15 за имунизациите в България. В проекта са прецизирани противопоказанията, които трябва да се имат предвид при имунизация, като целта е да има ясни правила за отлагане на имунизация, с което да се намали броят на необхванатите лица. Предвижда се също при недоносените деца да отпадне изискването за навършване на коригирана двумесечна възраст като условие за провеждане на имунизация и се въвежда условието за достигане на тегло от 2000 грама и стабилно клинично състояние. Измененията и допълненията в Наредба 15 за имунизациите в България бяха обнародвани в ДВ, брой 11 от 06.02.2024 г.

През 2023 г. отчетеното покритие с основни имунизации според Националния имунизационен календар е 93%.¹⁵⁵

НАЦИОНАЛНА МНОГОПРОФИЛНА ПЕДИАТРИЧНА БОЛНИЦА

Началото на 2023 г. беше белязано от последните месеци на управлението на второто служебно правителство с министър-председател Гълъб Донев. В двете последователни служебни правителства в рамките на десет месеца, пет от които през 2023 г., министър на здравеопазването беше д-р Асен Меджидиев. От юни 2023 г. (в рамките на редовното правителство) министър на здравеопазването беше проф. Христо Хинков.

При тази политическа обстановка обществените очаквания са за приемственост на работата по изграждане на национална детската болница (НДБ), устойчивост при управлението на проекта и следването на ясно структуриран план, в съответствие с най-добрите професионални практики – архитектурни, медицински, академични и управленски.

Задачите, които стояха и пред предходната година пред правителствата, бяха актуални и пред правителствата на 2023 г.:

- конституирането на Обществен съвет (ОС) като гарант за прозрачност на процесите и приемственост при неясната политическа обстановка в страната;
- изготвянето на професионален анализ на нуждите на детското здравеопазване;
- дефиниране на нуждите от педиатрична грижа, включително и нуждата от НДБ – нейната роля и място в контекста на системата на здравеопазването и педиатричната грижа;
- планиране на мащабите и етапите за изграждане на НДБ;
- изготвяне на задание с изискванията към терена, сградата и оборудването, отчитайки функциите и ролята на НДБ;
- създаване на стратегия за развитие на кадровата политика (педиатри и медицински специалисти) в детското здравеопазване.

Освен изброените по-горе приоритети, свързани пряко с НДБ, сред нужните предпоставки за изграждането ѝ са:

- Политически консенсус за реформа в системата за детско здравеопазване:
- базирана на надеждни данни и анализи, включително анализ на нуждите на детското здравеопазване;
- включваща измерими цели, със съответните отговорни за постигането им институции, както и ясни критерии за оценка на успеха/неуспеха;
- планираща нов подход към финансирането на детското здравеопазване.
- Политика по обучение, развитие, мотивиране на кадрите в системата на здравеопазването като цяло. Тази политика трябва да покрива няколко основни приоритета:
- качество на образованието в сферата на медицината и общественото здраве;
- финансиране на кадрите – заплащане, обучение, развитие;

- работна среда, вкл. добра битова среда;
- политика за технологично развитие и оборудване – системно, не кампанийно;
- въвеждане на правила за добра медицинска практика, основани на доказателства.

Какво се случи през 2023 г.:

През февруари 2023 г. НМД съвместно с Националната педиатрична асоциация проведе дискусия с представители на различни политически партии на тема „Спешна помощ за детското здравеопазване“. Излъчените от партиите участници бяха политици, които през годините са имали отношение към изграждането на НДБ. В резултат на дискусията участниците оформиха няколко консенсусни приоритета:

- Кадровата политика;
- Нуждата от реформа във финансирането на детското здравеопазване;
- Изграждането на НДБ;
- Написване на стратегия за детско здравеопазване, базирана на измерими цели;
- Ефективното използване на ресурсите да е приоритет – финансови и кадрови.

Остава въпросът как този консенсус би прекрачил границите на декларативните лозунги и би работил ефективно за децата на България.

В края на 2022 г. служебното правителство с премиер Г. Донев обяви намерението си да възложи изготвяне на Анализ за нуждите на детското здравеопазване с подкрепата на Европейска инвестиционна банка.

В края на 2023 г. анализът е вече факт. Постигната е последователност и приемственост в работата по проекта, независимо от смяната на две правителства.

Анализът покрива следните области:

- Структурен анализ – национално законодателство и структура на системата на здравеопазването в България;
- Демографски анализ;
- Системен анализ:
- Анализ на системата на детското здравеопазване;
- Анализ на работната сила в детското здравеопазване;
- Регионален анализ по населени места;
- Анализ на заинтересованите страни

На базата на анализа са изведени основни принципи, по които да се води проектирането на болницата, възможните варианти за реализация, както и рисковете, които стоят пред проекта.

Предложена е структура на болницата и оптимални варианти за реформа на системата за детско здраве в България, като се цели ефективното използване на ресурсите и правилното позициониране на НДБ в общата структура на детското здравеопазване.

В края на 2023 г. стана ясно, че екипът на Европейската инвестиционна банка, ангажиран за изготвяне на анализ на нуждите за целите на създаването на болницата, ще подкрепя процеса до изготвянето на пълно техническо задание за строеж и оборудване.

В рамките на споразумението с Европейската инвестиционна банка за срок от 7 месеца през 2024 г. се предвижда изработването на три стратегически документа, които ще се изработват паралелно:

- Структура, обхват и капацитет на болницата – 2 месеца
- Функционален доклад – техническо задание за проектиране – 7 месеца
- Обхват на оборудване и обзавеждане – 7 месеца

През юли 2023 беше създаден Обществен съвет (ОС) за изграждане на НДБ към МЗ. Министърът на здравеопазването Христо Хинков подписа заповедта за назначаване на съвета след публична кампания на Ани Стоянова – майка, загубила 15-годишната си дъщеря след поредица притеснителни събития в УМБАЛСМ „Пирогов“.

В състава на ОС са включени представители на:

- Граждански организации – Мария Брестничка от Национална мрежа за децата, Надежда Рангелова от фондация „За доброто“, Весела Банова от Сдружение „Дете и пространство“, Надежда Цекулова, представител на НГИ „ЗА истинска детска болница“, Ани Стоянова – родител, която напусна съвета малко повече от месец след създаването му, поради ограничените възможности на ОС да осъществява адекватно контролни и надзорни функции върху проекта за изграждане на НДБ.
- Професионалната общност – проф. Иван Литвиненко, председател на Българската педиатрична асоциация, проф. Анна Кънева, началник на Клиника по детска кардиология в Национална кардиологична болница, доц. Боряна Аврамова, началник на Хематологичното отделение в Клиниката по детска клинична хематология и онкология към УМБАЛ „Царица Йоанна“, д-р Благомир Здравков, директор на специализираната болница по детски болести „Проф. Ив. Митев“ и адв. Мария Гинева, член на борда на директорите на същата болница.
- По-късно по предложение на съвета към него се присъединиха проф. Христо Шивачев, началник на клиниката по детска хирургия в УМБАЛСМ „Пирогов“ и адв. Мария Шаркова, експерт по медицинско право.
- В така създадения формат липсват представители на специалистите в сферата на проектирането и строителството.

Очакванията към работата на ОС са много големи по отношение на:

Прозрачност

През първата половина на 2023 г. НМД и Националната гражданска инициатива „За истинска детска болница“ отправиха две запитвания към МЗ по ЗДОИ – за детайли по напредъка на проекта за НДБ. Служебното му ръководство не отговори нито веднъж, дори и след като ведомството беше осъдено за отказа си да даде информация по същество.

В първите три месеца от мандата на редовното правителство, дори след създаването на съвета, (не)отзивчивостта на МЗ по отношение на прозрачното управление на проекта за детска болница не се промени.

ОС все пак успя да изиска информация за случващото се с проекта досега. След повече от 10 месеца тъмнина по темата сега членове на съвета редовно оповестяват пред обществеността статуса на проекта. Съветът получи достъп до:

- Отчета на Изпълнителния директор на Здравната инвестиционна компания, проф. Елена Пенева, която беше сменена неаргументирано от министър Хинков през септември 2023 г.;
- Анализ за нуждите на детското здравеопазване с подкрепата на Европейската инвестиционна банка.

Към края на октомври 2023 г. членовете на ОС все още докладват за затруднения в оперативната комуникация с МЗ.

Защита на обществения интерес

През декември 2023 г. ОС постигна провеждането на среща в Парламента, на която беше договорено НС да приеме решение за ускорено изграждане на НПБ, отговаряща на европейските стандарти в сферата на педиатричната грижа. По силата на това решение министърът на здравеопазването трябва да внесе ежемесечни доклади за напредъка на проекта, както и да разработи цялостна стратегия за функционирането на болницата. Депутатите задължиха МЗ също да създаде интернет сайт, на който да публикува цялата относима към проекта за НДБ документация. Решението беше прието без нито един глас против през февруари. През септември 2023 г. министър Хинков взе решение да смени Изпълнителния директор на **Здравна инвестиционна компания за детска болница (ЗИКДБ)** проф. Елена Пенева. Решението изненада обществеността и гражданските организации, които следят процесите, както и членовете на ОС за създаване на НДБ.

ОС изиска отчета на бившия директор, защото сред оповестените от министър Хинков мотиви се споменава, че под нейно ръководство работата на ЗИКДБ не е задоволителна. Отчетът съдържа над 100 стр. и приложения, от които става ясно, че компанията е работила доста интензивно и не става ясно защо министърът е взел своето решение.

Според представения отчет в периода от средата на 2022 г. до септември 2023 г. ЗИКДБ ЕАД е подготвила предварително проучване на 5 терена, собственост на МЗ, като нито един от тях не е отговорен напълно на изискванията за строеж на бъдещата НДБ. Въпреки това служебният кабинет избира терена в столичния квартал Горна баня, в съседство с болницата по ортопедия. След това ЗИКДБ е ангажирана с цялата дейност по анализ и отстраняване на рисковете, свързани с имота.

Така през май бяха представени подробен устройствен план на бъдещата болница, както и индикативна структура, предложена от работна група от педиатри, работила към ЗИКДБ. Междувременно са били придвижени дейности относно транспортната свързаност и достъпността на бъдещата болница, както и предложение за откупуване и присъединяване на съседен имот с над 2/3 държавна собственост, съдържащ допълни-

телна сграда, каптаж за минерални води и възможност за пряк транспортен достъп към Околовръстен път.

Вземайки предвид така отчетената дейност, **ОС** покани новия изпълнителен директор на ЗИК Николай Борисов и той изрази желанието си за по-ефективно и оптимално взаимодействие на ЗИКДБ с административните звена, ангажирани пряко в процеса по създаване на НДБ. Наложил се обаче ОС да се обърне лично към министър Хинков и Комисията по здравеопазване в НС, за да представи новият директор своя вариант на времеви график на проекта. Освен това до края на 2023 г. МЗ и ЗИКДБ ЕООД отказаха да предоставят съдържателни мотиви за избора на Николай Борисов за поста директор на компанията, както и професионалната му биография, вкл. и след запитване по реда на ЗДОИ. Към началото на 2024 г. беше внесена жалба срещу този отказ.

През 2023 г. ЗИКДБ ЕООД пушна първата обществена поръчка, свързана със създаването на бъдещата НДБ на избрания през 2022 г. терен в Горна баня. Беше избрана компания, която срещу 4 млн. лв. без ДДС и в рамките на 7 месеца следва да събори съществуващия на терена изоставен строеж. Беше обявена и готовност за втора обществена поръчка за провеждане на инженерно-геоложко и хидрогеоложко проучване на терена в кв. Горна баня, която беше публикувана в първите дни на 2024 г.

Можем да обобщим, че през 2023 г. има значителен напредък по отношение на някои области от изграждането на НДБ:

- ПУП, индикативна структура и примерен обхват на НДБ;
- Възложен и изготвен анализ на нуждите на детското здравеопазване;
- Сформиран обществен съвет;
- Прието решение на НС за ускорено изграждане на НДБ съобразно действащите европейски стандарти в сферата на педиатричната грижа.

Какво НЕ се случи през 2023 г.?

Макар Анализът на нуждите на детското здравеопазване да излезе в края на 2023 г., едва ли някой е бил изненадан от частта относно кадровото обезпечаване, защото колапсът на кадри в системата на здравеопазването вече ни е връхлетял. В България през 2023 г. не са предприети никакви ефективни мерки. Нещо повече – по време на изслушване в Комисията по здравеопазване на НС министър Христо Хинков призна, че екипът му не е направил нищо за преодоляване недостига на медицински сестри с аргумента, че този ангажимент не е само на ръководеното от него министерство. Косвени решения като разрешаването на медицинските университети да отворят филиали за медицински сестри не са стратегически решения, не се базират на обективната необходимост и анализ на проблемите в здравеопазването. Според Анализ за нуждите на детското здравеопазване **съществуващата понастоящем организация на детското здравеопазване заедно с липсата на квалифициран персонал излагат на риск живота и здравето на децата.**

Липсата на интегриран подход към диагностика и лечението на децата оказва влияние върху качеството на образованието на студентите и специалистите в областта на педиатрията.

Финансирането в детското здравеопазване и реформата в него не бяха на дневен ред през 2023 г., а това е ключов момент в краткосрочен (петгодишен – за колкото се очаква да се построи НДБ) план, както и в дългосрочен – в контекста на целта българското здравеопазване за деца да е на високо ниво, а в НДБ да се прилагат най-добрите световни практики и технологии.

В заключение може да се обобщи, че НДБ не е самоцел, а ключов елемент от системата на здравеопазването на децата в България. Отговорното отношение към него е отговорно отношение към бъдещите поколения и мерило за професионализъм както на политиците, така е на експертния състав на институциите.

Лечение на деца в чужбина

Постъпилите заявления за заплащане на медицински и други услуги по реда на Наредбата за лица до 18-годишна възраст за периода 01.01.2023 г.¹⁵⁶ – 31.12.2023 г. са с 5,93% повече спрямо същия период за 2022 г. и с 33,41% повече спрямо 2021г. (1634 бр. за 2021г., 2058 бр. за 2022 г. и 2180 бр. за 2023 г.). Увеличението изцяло се дължи на кандидатстващите за финансиране на лечение в България, като кандидатстващите за лечение в чужбина през четирите години, в които НЗОК извършва тази дейност, са относително стабилен брой – около 300 с отклонение от под 10% годишно.

За периода 01.01.2023 г. – 31.12.2023 г. са издадени 2482 заповеди от управителя на НЗОК, от които 2180 са за лечение в България и 302 за лечение в чужбина. 75 от заповедите за България са за отказ

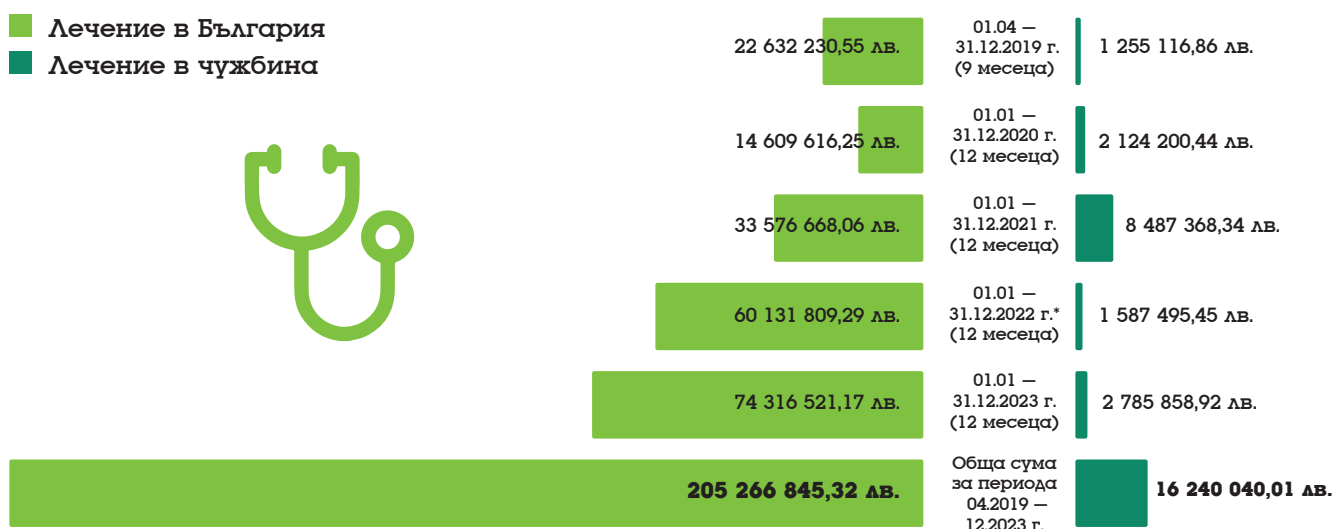
от подпомагане. 32 процедури са прекратени. 88% от всички заповеди за подпомагане в България се отнасят до заплащане на лекарства и медицински изделия, които не се покриват от НЗОК по реда за 330 и свързаната подзаконова нормативна уредба.

Заплащането им по реда на Наредба 2 и Закона за здравето осигурява достъп до нерегистрирани или „оф-лейбъл“ терапии, които иначе биха били недостъпни за българските деца. В същото време обаче стимулира преминаването на все повече медикаменти към този ред, който позволява заплащане на лекарства на по-високи цени. Това води до неконтролируем ръст на разходите за подпомагане в България и липса на яснота какво се случва с децата, нуждаещи се от лечение в чужбина.

Дисбалансът ясно се вижда в таблицата по-долу:

Суми за лечение на деца до 18 г.

- Лечение в България
- Лечение в чужбина

* Одобренията за заплащане на лекарствени продукти на посочените по-горе заболявания са в размер до 55 744 954,64 лв., но реално отчетените и заплатените средства през 2022 г. не съответстват на издадените заповеди за същия период (заплатените лекарствени продукти са по заповеди издадени през 2021 г. и отчетени от лечебните заведения през 2022 г., както има и незаплатени средства за лекарствени продукти по издадени заповеди през 2022 г. но отчетането на лечебните заведения е през 2023 г.).

Обобщение на финансовите отчети на НЗОК по реда на Наредба 2 от 27 март 2019 г. за деца до 18 г. в България и в чужбина

Междувременно от частната дарителска платформа pavelandreev.bg съобщават публично¹⁵⁷, че през 2023 г. само за лечение в чужбина на деца с онкологични заболявания през платформата им са дарени най-малко 10 млн. лв.

В настоящия момент дейността на НЗОК по Наредба 2/27.03.2019 г. е непрозрачна и въпреки редовното и коректно тримесечно отчитане не може да се проследи до каква степен нуждаещите се от лечение в чужбина деца го получават и до каква степен това става навременно. Стръмният ръст в разходите за лечение у нас – най-вече за лекарства – е съпътстван от допълнително административно натоварване за лекуващите лекари, лечебните заведения и семействата, от риск от неравнопоставеност в достъпа, като в същото време остава неадресиран, без анализ и обяснение.

Детска смъртност

През 2022 г. детската смъртност намаля значимо спрямо предходната 2021 г. и се върна в устойчивата тенденция (отпреди пандемията) за плавно намаляване от последните години. Това за пореден път налага сериозно изследване на причините за резкия ръст на този показател през 2021 г., когато страната ни зае първо място по детска смъртност в Европейския съюз с почти двойни нива спрямо средните за страните от съюза. Установяването на рисковите фактори е ключова първа стъпка към фокусирани интервенции.

През 2023 г. бяха отчетени процесите в детската смъртност, протекли през предходната година. **Данните за 2022 г. сочат, че тенденцията за намаляване на нивата на детската смъртност в страната се възстановява с коефициент от 4,8‰, дори следва логичната тенденция надолу спрямо отчетената през 2020 г. стойност от 5,1‰.** Това за пореден път обръща внимание, че показателите от 2021 г. – 56 на 10 000 живородени деца (5,6‰) – следва да бъдат добре анализирани, с което може да се дадат важни отговори за причините за устойчиво високата като за страна от ЕС детска смъртност у нас. **В абсолютни стойности това означава 274 починали деца на възраст до 1 година¹⁵⁸, при 326 през 2021 г. и 301 през 2020 г.** Страната ни продължава да изостава спрямо средното ниво на детска смъртност в Европейския съюз, което е 3,2 ‰ за 2021 г.

Тенденцията коефициентът на детска смъртност да е значително по-висок в селата, отколкото в градовете е трайна и за пореден път е видно, че именно показателят в селата дава по-голяма тежест върху националните данни. През 2022 г. коефициентът на смъртност в селата е намалял двойно повече от този в градовете, което се отразява и в значимо подобрение на националните данни. В градовете той е 4‰ (при 4,5 през 2021 г.), а в селата – 7,4‰ (при 8,7 през 2021). Устойчива е и тенденцията разликата в двата показателя да е почти два пъти.¹⁵⁹

Перинаталната детска смъртност през 2022 г. пада значимо, включително под нивата от 2019–2020 г., когато е съответно 7,8–7,9‰.

Значимо понижение е постигнато и при показателя неонатална смъртност, който достига 2,4‰ – най-ниската си стойност изобщо. Постнеонаталната детска смъртност през 2022 г. има същия показател – 2,4‰. В този сегмент обаче този дял е в относителен застой от 2015 г., което за пореден път сочи, че причините и съответно интервенциите по показателя трябва да са насочени основно в подобряване на грижата за бременните и раждащите жени.

Мъртвораждаемостта следва общата тенденция и пада до 5,67‰ – под нивото от 5,9‰ през 2020 г. и над един пункт под стойностите от 2021 г., когато се покачва до 6,7‰¹⁶⁰. В абсолютни стойности това се равнява на 321 мъртвородени.

В регионален аспект през 2022 г. в общо десет области коефициентът на детска смъртност е по-нисък от средния за страната, като най-нисък е в областите Кърджали – 0,9‰, Перник – 1,3‰, и София – 1,5‰. Най-висока стойност на коефициента на детска смъртност е регистрирана в областите Ямбол (11,6‰), Добрич (10,2‰) и Враца (9,7‰).

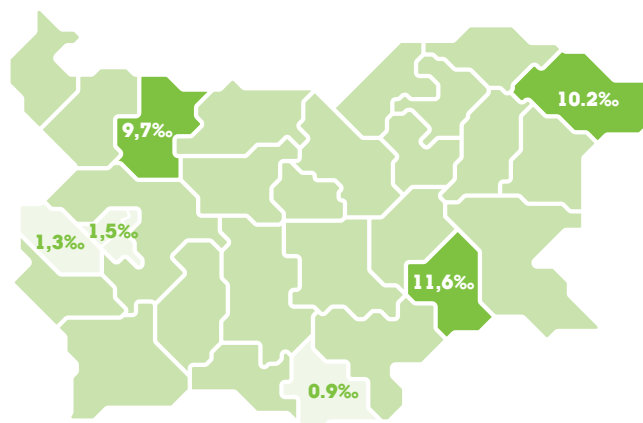
Тенденцията при причините за смъртността при децата до 1 година през 2022 г. остава непроменена. Почти 90% от смъртните случаи в тази възрастова група се дължат на 6 класа болести. Преобладават починалите поради състояния, установими по време на бременността – 45,6% са починалите деца поради „състояния, възникващи през перинаталния период“, при други 17,5% са посочени „вродени аномалии, деформации и хромозомни аберации“. Сред другите значими причини остават болестите на дихателната система (13,5%) и болестите на органите на кръвообращението (5,8%). При тези класове връщането на дела на починалите от болести на кръвообращението в порядъка от 2020 г. и предходни години отново откроява резкия скок в този дял (двойно) през 2021 г.

През 2022 г. отново без изменение остава нивото на смъртността при децата по възрастови групи, съответно 0,2‰ за възрастта 1–9 г. и 0,3‰ за възрастта 10–19 г. Тези показатели трайно не се изменят в последните години.

Данните за детската смъртност през 2022 г. затвърждават отдавна известните изводи, че основните причини страната ни да е с едни от най-лошите показатели в ЕС се дължат основно на два фактора – акушерска грижа и регионални различия. Приетите в края на 2022 г. и през 2023 г. стратегически документи Национална здравна стратегия 2030¹⁶¹ и Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрични грижи¹⁶² отчитат тези проблеми и заявяват нуждата те да бъдат решени, но планираните в тази посока мерки не са достатъчно убедителни. Без анализ остават данните от 2021 г., които показват драстично отклонение от общите процеси на намаляване на всички показатели за смъртност в перинаталния и неонаталния период. Това за пореден път остава усещането, че намаляването на детската смъртност е оставено на инерцията и следствията от цялостното подобряване на благосъстоянието, без да се полагат усилия за адресиране на специфичните рискове в тази сфера.

Остава непроменена необходимостта от подобряване на достъпа до базирана на доказателства перинатална и перинатална грижа за превенция на предотвратимите заболявания и състояния, възникващи по време на бременността и водещи до ранна смърт или инвалидизация.

Най-висок и най-нисък коефициент на детска смъртност по областите

Употреба от деца на наркотични вещества и мерки за ограничаване на достъпа до тях

От 2021 г. са въведени две национални програми за универсална превенция на употребата на наркотични вещества в училищна среда, които се реализират в 27 общини. До 2023 г. превантивно-информационните центрове са осъществили дейности по тези програми, като съществуват налични данни за броя на обхванатите лица за тригодишния период и се очаква през следващата година да се направи оценка на ефективността на прилаганите програми – доколко те са съобразени с нуждите, възможностите и нивото на психо-емоционално развитие на децата, към които са насочени.

Продължава прилагането на програми за селективна и индикативна превенция, но прави впечатление, че такива съществуват само в няколко града в страната и броят на обхванатите от програмите деца е крайно недостатъчен. Също така липсват данни по какъв начин се идентифицират деца в риск от употреба на наркотични вещества, както и в кои точно социално изключени общности са били реализирани дейностите. При тези програми също липсват данни за оценка на ефективност и проследяване на случайте.

В днешното високотехнологично общество, в което децата имат лесен достъп до интернет, социални мрежи и различни електронни платформи, няма информация за разработени и въведени мобилни приложения или интернет базирани инструменти за превенция на употребата на наркотични вещества и алкохол.

Официалните данни за употреба на наркотични вещества от деца продължават да се основават само на данните на НЦОЗА¹⁶³, свързани с преминалите през болниците в страната деца заради остри интоксикации, свързани с употребата на наркотици и алкохол. Съгласно този източник на информация през 2023 година 83

деца на възраст до 15 г. са приети във връзка с интоксикация от наркотици, 432 за интоксикация с алкохол и 126 с комбинирана употреба на алкохол и наркотици. При възрастовата група 16–18 г. 113 деца са с интоксикация от наркотици, 412 с алкохол и 55 във връзка с комбинирана употреба. Най-ниска възраст на лице, попаднало в болнична помощ във връзка с интоксикация е 8 години.

Данните за употреба на незаконни вещества сред учениците (8–12 клас) в страната се основават на проучване, публикувано през 2022 г. от НФЦ¹⁶⁴, според което:

„14,7% от учениците в страната посочват, че са употребявали някога в живота си някакво наркотично вещество. Най-голям дял от тях са употребявали марихуана (11,9%), също амфетамини (5,5%), кокаин (4,9%), хашиш (4,8%), екстази (3,9%), метамфетамини (3,4%), халюциногени (2,0%). Употреба на комбинация на две и повече наркотични вещества е характерна за 2,6% от анкетираните.

10% от учениците (или 68,2% от употребявалите поне веднъж някога наркотици) отбелязват, че са употребявали някакво наркотично вещество 12 месеца преди провеждането, като най-голям дял са употребявали марихуана (8,2%), амфетамини (2,7%), кокаин (2,5%), хашиш (2,2%), екстази (2,1%), метамфетамини (1,6%) и халюциногени (1,2%).

През последните 30 дни преди провеждане на проучването делът на употребявалите някакво наркотично вещество е 6,3% (или 42,7% от употребявалите поне веднъж някога наркотици), като най-голям дял от учениците отбелязват употреба на марихуана (5,2%), както и хашиш (1,2%), амфетамини и кокаин (по 1%) и екстази (0,9%).

Употреба на незаконни вещества сред учениците (8-12 клас) в страната (по данни на НФЦ)

14,7%
от учениците
са употребявали
наркотично вещество

68,2%
употребявали някакво наркотично вещество
12 месеца преди провеждане на проучването

42,7%
употребявали наркотично вещество
през последните **30 дни** преди проучването

11,9%
марихуана

5,5%
амфетамини

4,9%
кокаин

4,8%
хашиш

3,9%
екстази

3,4%
метамфетамини

2,0%
халюциногени

2,6% от анкетираните употребяват комбинация на **две и повече** наркотични вещества.

През последните 24 часа преди провеждане на проучването делът на употребявалите марихуана е 2%.

Най-висок процент от отговорилите посочват, че през последните 30 дни ежедневно или почти ежедневно са употребявали канабис (0,9%), както и халюциногени и метамфетамини (по 0,3%).

Най-ранна средна възраст на първа употреба сред учениците в страната се наблюдава по отношение на употреба на опиоиди и инхаланти (14 г.) и канабис, синтетични канабиноиди и халюциногени (15 г.). Първата употреба на стимуланти (кокаин, амфетамини, метамфетамини и екстази) започва средно на 16 г.¹⁶⁵

Притеснение буди фактът, че 1,1% от анкетираните общо 4109 ученици на възраст 14–19 години от 285 паралелки от училища на различни области в България заявяват, че някога в живота си са инжектирали наркотици, което говори за наличие на висок здравен риск не само за развиване на зависимост към наркотични вещества, но и за заразяване с кръвно преносими инфекции като ХИВ и хепатит С.

Друго съществено притеснение е фактът, че **11,2% от анкетираните ученици смятат, че редовното пушене на канабис не представлява риск за здравето, а 3,4% от тях смятат за нерискова редовната употреба на кокаин.**

За 2022 г. МЗ отчита осъществяването на две национални програми за универсална превенция на употребата на наркотични вещества в училищна среда, одобрени от МЗ и МОН: първата е Национална превантивна програма „Кодово име „Живот“, насочена към ученици от 5 до 7 клас, с достигнати за трите години на реализиране на програмата 9271 лица на възраст 15–18 г. Програмата се осъществява в 93 училища на територията на страната. Втората Национална превантивна програма е „От връстници за връстници“, насочена към ученици от 8 до 11 клас, която е достигнала за трите години на реализирането й до 7331 лица от 84 училища в страната.

Програмите се осъществяват в 27 общини, центрове на области. Според данните, по програмите за универсална превенция, за периода 2021–2023 г., са обхванати 16 602 деца, което е крайно недостатъчно предвид данните на НСИ, че само през учебната 2022/2023 г. в общообразователни програми са записани 549 900 ученика.¹⁶⁶

Програмите за универсална превенция са насочени към усвояване на личностови и групови умения за превенция на употребата на психоактивни вещества, като тези, които се осъществяват в училищна са съобразени с възрастовите особености на децата и в тях преобладава интерактивната предлекционна форма, стимулираща утвърждаването на здравословния начин на живот като избор на поведение. Участието в програмите е доброволно и работата по тях се изпълнява от специалисти на Превантивно-информационните центрове в съответната община, съвместно с училищните психолози или педагогически съветници.¹⁶⁷

В края на 2022 г. двете национални програми са възприемани като безусловна възможност да се провежда универсална превенция на училищно ниво и все повече да се ангажират местните ресурси за нейното осъществяване.

В Годишния доклад на България по проблемите, свързани с наркотиците и наркомафията, е отбелязано, че Превантивно-информационните центрове продължават да отчитат дейности, които имат много повече характер на кампании и обучения – най-вече за видовете психоактивни вещества, отколкото на превантивни програми.

Анализът показва, че промяната на тази тенденция ще бъде трудна и ще отнеме години, но е важно да има категорична нагласа за реализиране на дългосрочни и устойчиви програми, които имат и оценка на ефективност. Такива програми обикновено са с по-малък обхват, основават се на трайни партньорства с училища, неправителствени организации и др. по места и изискват добре сработени екипи.¹⁶⁸

Положителен е и фактът, че през 2022 г. са продължили да се осъществяват дейности по програми за селективна превенция, като такива се осъществяват само в два града в страната – София и Плевен. Програмата, реализирана в София, е „Аутрич работа и превантивни дейности срещу употребата на наркотични вещества в рискови общности и деца от малцинствени групи“, а тази в Плевен – „Подай ръка – развитие на социални и жизнено умения на деца, в потенциален риск или експериментиращи с психоактивни вещества в центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) от област Плевен“. По двете програми са обхванати общо 873 лица на възраст 12–18 г.¹⁶⁹

Отново, съгласно публикуваните данни в Годишния доклад на България за 2022 г., информацията от отчетите на програмите показва увеличаване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи през 2022 г. При обхванатите млади хора увеличението е близо 5 пъти спрямо предишната година. Важно е да се отбележи, че с програмите по селективна превенция в много по-малка степен от програмите по универсална превенция може да се цели и очаква масовост на дейностите¹⁷⁰. Обезпокоително е, че в цялата страна има само две програми по селективна превенция, което прави достъпа на уязвимите групи до специализирани дейности и интервенции изключително затруднен.

През годината са се осъществявали и дейности по програми за индикативна превенция в София, Варна и Кърджали. „Програма за индикативна превенция на употребата на наркотични вещества сред деца в риск“ на община Варна е насочена към деца (6–17 г.), при които са налице индикатори, показващи висока степен на индивидуален риск от развитие на проблемна употреба на наркотични вещества (в т.ч. зависимост) на по-късен етап от живота им.¹⁷¹

„Индикативна превенция за юноши и младежи, експериментиращи или злоупотребяващи с психоактивни вещества“ на ПИЦ София е насочена към юноши и младежи на възраст 14–29 години, които употребяват психоактивни вещества, както и към техните родители, а програмата за индикативна превенция на употребата на психоактивни вещества за тийнейджъри, младежи

и техните родители и близки „Ценните връзки“ на ПИЦ София е към юноши и младежи от 14 до 25 години, които употребяват психоактивни вещества.¹⁷²

Програмата „Индикативна превенция на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества на осъдени лица на възпитателна работа въз основа на чл. 381, ал. 3, т. 4 от Наказателно-процесуалния кодекс“ на ПИЦ Кърджали цели повишаването на личната мотивация за предотвратяване на бъдещо рисково (противооб- ществено) поведение.¹⁷³

Общо обхванати лица на възраст 15–18 от програмите за индикативна превенция за 2022 г. са 117.

През 2023 г. за Националният фокусен център за наркотици и наркомании е провел проучване относно реализираните превантивни дейности на местно ниво във връзка с превенция на употребата на психоактивни вещества сред партньорите от общинските съвети по наркотичните вещества (ОСНВ), превантивно-информационните центрове (ПИЦ) и неправителствени организации, работещи в областта на наркоманиите. Получени са отговори от 25 ОСНВ и ПИЦ. Според данните през 2022 г. като място на реализиране на превантивните дейности най-често е посочено: в училище (70%), в по-малка степен – извън училище (29%) и в клуб (1%)¹⁷⁴.

Данните от отчетите на програмите за 2022 г. показват намаляване на броя на обхванатите участници от различните целеви групи спрямо предишната година. Само в три града в страната има програми по индикативна превенция, като достъпът на деца и семейства до специализирани интервенции е силно ограничен. Липсата на програми за индикативна превенция в съчетание с липсата на програми за лечение и рехабилитация на деца и младежи, е основен проблем в системата за осигуряване на услуги и грижи за младите хора и следва да стане приоритет в развитието на политиките в областта на зависимостите.

По данни от МОН през учебната 2022/2023 г. всички 28 регионални управления на образованието (РУО) са отчетели осъществени превантивни дейности, свързани с употребата на психоактивни вещества.

Друга голяма сфера, която остава непокрита, е въвеждането на превантивни дейности в местата за забавление – там, където младежите под 18 г. се събират най-често в свободното си време и където рискът от употреба на наркотици, както и от остра интоксикация вследствие на употребата на наркотици или комбинираната употреба на наркотици и алкохол е най-голям и може да има фатален изход.

Отсъствието на актуална информация е пречка за адекватен и бърз отговор на проблема и представлява спънка за развитието на нови, отговарящи на нуждите и променящите се нагласи на младежите, превантивни стратегии.

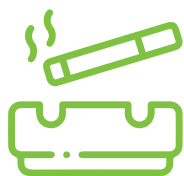
Бързите технологични иновации, съчетани с гъвкавостта и адаптивността на децата и младите хора, водят до по-голяма достъпност на наркотичните вещества. Това от своя страна предизвиква ускорени промени в моделите на употреба на наркотици и води до последици от здравно и социално естество за подрастващите.

Съществуват само две програми за психо-социална рехабилитация на лица под 18 г., които са били зависими или са злоупотребявали с наркотични вещества – една в София и една във Варна, като и двете не се финансират от държавния бюджет и ползващите ги трябва да заплащат месечна такса.

За деца, нуждаещи се от лечение по повод употребата на психоактивни вещества, има само три отделения към лечебни заведения в страната – в София, Русе и Врана.

22% от учениците в България пушат цигари – ниво, което е над 2 пъти по-високо от средното за Европа (10%). Над една четвърт от учениците признават, че употребяват алкохол.

22%

от учениците в България пушат цигари

Над 25%

от учениците признават, че употребяват алкохол¹⁷⁵

Хазартна и игрова зависимост

Хазартна зависимост

Хазартната зависимост е международно признато болестно състояние, описано в МКБ-10. Проучвания на агенция „Галъп интернешънъл“¹⁷⁶ показват, че **хазарт в България играят около 3 милиона души, като около 300 000 от тях играят редовно, макар че 86% от хората никога не са печелили нещо**. Въпреки изричната законова забрана за реклама през 2023 г. рекламодатели от хазартния бизнес продължиха агресивно да промотират своята търговска марка и дейност в рекламни спотове в телевизиите, радиото и интернет в часове, които са напълно достъпни за лица под 18 години. В рекламите участват известни лица, които привличат младата аудитория и водят децата директно към платформите за онлайн залагания, онлайн казина и други хазартни игри. Продължиха абсурдните ситуации, при които спортуващи деца носят екипи с реклама на платформи за онлайн залози.

Всичко това е категорично нарушение на чл.10, ал.1 от Закона за хазарта, който забранява пряката реклама на хазартни игри, насочена към малолетни и непълнолетни лица, както и изпращането на непотърсени електронни съобщения на неограничен брой лица, в които се съдържа информация за хазартна игра. Нарушават се и разпоредбите на Закона за радиото и телевизията и Кодекса за поведение относно мерките за оценка, означаване и ограничаване на достъпа до предавания, които са неблагоприятни или създават опасност от увреждане на физическото, психическото, нравственото и/или социалното развитие на децата.

В този контекст опитите от 2023 г. на хазартните оператори за саморегулация чрез включване в част от рекламите на призови за „отговорна игра“, категорично не успяха и не са способни да доведат до превенция и защита на децата от хазартна зависимост. Разписаните през 2023 г. в ЗДБРБ 2024 г. по-високи такси за хазартните оператори също не дават решение на проблема с рекламата на хазарт и хазартната зависимост сред децата.

През 2023 г. НМД, Асоциация „Родители“ и други граждански организации, активисти и родители продължиха своето активно застъпничество пред отговорните институции относно необходимостта от спешни мерки за регулация на медийното съдържание, свързано с хазартни игри и насърчаващо хазарт сред деца. НМД и Асоциация „Родители“ предлагат законодателни изменения, сред които е и забраната на всякаква форма на реклама на хазартна дейност, когато в съответното време и на съответното място на излъчване или разполагане на рекламата, както и в аудиторията, е вероятно или допустимо да има деца и лица до 21 г.; забраната да предвижда и санкции, като те да бъдат в по-големи размери, когато нарушението е пряко свързано с деца, напр. на територията на училища и спортни обекти, по

3 милиона души

играят хазарт в България

86% от тях

никога не са печелили нещо

време на спортни и културни обществени събития/предавания, спортни стоки, музикални продукти, както и продукти, свързани с образованието на децата – например тетрадки, учебни програми и др.; повишаване на възрастта за участие в хазартни игри на 21 години, с цел да се предпазят учениците от изкушението да се превърнат в дилъри и да се ограничи достъпът до училищата; промяна в НК, чрез която да се предвиждат по-строги наказания за въвличане на непълнолетни лица в хазартна дейност и др.

Игрова и екранна зависимост

От 2018 г. диагностичната категория „разстройство, свързано с офлайн и онлайн игри“ (т.нар. gaming disorder) е включена в Международната класификация на болестите (ICD-11), т.е. вече **над половин десетилетие гейминг разстройството е третирано от СЗО като психично разстройство**. По данни, огласени през 2023 г. от Deutsche Welle¹⁷⁷, 6% от децата и младежите в Германия са пристрастени към компютърните игри и социалните медии – два пъти повече отколкото преди пандемията от COVID-19. Според психолога Кей Мюлер, цитиран от DW, има три критерия за диагностициране на зависимостта към видеоигри и екрани. На първо място е „загубата на контрол“ и неспособността да се вземат решения относно ползването на устройствата. Второто проявление на зависимостта е свързано с приоритизирането – когато видеоиграта или използването на устройството вече не е просто част от живота, а доминира над всичко останало. Трети критерий за пристрастеност към видеоигрите и екраните е рязкото увеличаване на ползването на устройствата. Децата с игрова и екранна зависимост negliжират училището и семейството си, противят се на разделянето с устройството и реагират с тревожност, гняв и неразбиране, когато са принудени да се отделят от компютъра или телефона. Както посочват от Алианса за ранно детско развитие, според стандартите на СЗО децата под 2-годишна възраст не бива да се излагат на никакво време пред екран, а за децата над 2 г. времето пред екран следва да е силно ограничено.¹⁷⁸

В България през 2023 г. все още липсва обществената дискусия за мащабите на проблема, вредите, превенцията и лечението на зависимостта към видеоигри и екрани, отключващи психични разстройства.¹⁷⁹

Над 2/3 или 70% от учениците у нас са в интернет от един до три часа всеки ден, а останалите отделят от два до четири часа от деня си за интернет.

сочат данните от проучване сред близо 1000 ученици от 6–8 клас в Пловдив, осъществено през 2023 г. от ДАЗД съвместно с РУО – Пловдив и Българската академия за сигурност.¹⁸⁰

От 2022 г. в София и страната функционират кабинети, поддържани от Центъра за приложни невронауки, за превенция, оценка и терапия на екранната зависимост според възрастта, тежестта на проблема и индивидуалните психофизиологични особености на детето. Центровете осигуряват също групова работа с родители за запознаване с методи за превенция на

екранната зависимост и ранно разпознаване на симптоми.¹⁸¹

Целенасочена държавна политика по превенция и реакция към проблема с екранната и гейминг зависимостта сред децата продължава да липсва. **Необходим е задълбочен анализ на тази зависимост, на основата на който да се помогне на системата на образованието и на родителите за намирането на адекватни подходи към децата в риск от зависимост, както и за разработването на адекватни превантивни и лечебни национални и общински програми.**

Тютюнопушене, вейпинг и употреба на наргиле от деца

Оценката на държавата се базира главно на информационните материали, изпратени от МЗ, на Отчета по Националната програма за превенция на хроничните незаразни болести 2021–2025 г. и на наблюденията на гражданските организации, които работят в областта на контрола на тютюнопушенето.

За 2023 г. могат да се отбележат три важни момента, свързани с действията на държавата по ограничаване на тютюнопушенето, с влияние и върху младите хора и децата.

Законодателни промени

На 13.12.2023 г. Парламентът прие промени в Закона за тютюна, тютюневите и свързаните с тях изделия (обн., ДВ, бр. 106 от 2023 г.). С въвеждането на определението за „изделия, съдържащи никотин“ те се регламентират и като по този начин те попадат в обхвата на забраната за предлагането, продажбата и употребата на такива изделия от деца по чл. 30, ал. 2, т. 3 от Закона за тютюна, тютюневите и свързаните с тях изделия и чл. 5б, ал. 3 и 4 от ЗЗДет. Към изделията, съдържащи никотин са включени и тези, които са съставени изцяло или частично от никотин на прах, отделни частици, паста, гел или друга форма, или комбинация от тях, включително предлагани и на малки порции в пакетчета („паучове“) или порести пликчета, които намират все по-широко разпространение сред децата и младежите. **С промените в закона се цели намаляване на привлекателността на нагреваемите тютюневи изделия и повишаване на информираността на потребителите относно нивото на риска, свързан с употребата на тези изделия.** Регламентирана е забрана за предлагането и продажбата на нагреваеми тютюневи изделия с характерни вкусово-ароматни качества и съдържащи овкусители, в която и да е от съставните им части, даващи възможност за промяна на мирисата или вкуса на съответните тютюневи изделия или на интензитета на техния дим или аерозол, което най-вече привлича децата и младите хора.

Национална здравна стратегия

През 2022 г. МС одобри Проект на Национална здравна стратегия (2030 г.). На 21.10.2022 г. проектът беше внесен за приемане от НС, като беше разпределен в 7 комисии. След много негативни изказвания през януари 2023 г. Националната здравна стратегия не беше приета и беше върната на МЗ за преработване.

На 29.09.2023 г. Стратегията беше внесена отново в НС за обсъждане като един от документите, които се изискват по Плана за възстановяване и развитие. Отново беше разгледана от 7 комисии, в НС постъпиха 48 становища и беше взето решение да се сформира работна група, която да вземе под внимание всичко споменато в становищата и да изработи крайния и окончателен вариант на Стратегията.

Очакваме приемането на тази Стратегия, доколкото в Приоритет 1 – Инвестиране в превенция и насърчаване на здравно поведение и среда, подкрепяща здравето на всички, през целия живот (вкл. и на децата – бел ред.), в Политика 1.1 и в Политика 1.2. на много места пряко или косвено се визира „тютюнопушене“.

Съгласно отчет по Национална програма за превенция на хроничните незаразни болести (2021–2025 г.) за 2023 г.¹⁸³ са проведени множество инициативи по темата в национален и регионален мащаб.

Организирано и проведено регионални кампании, целящи повишаване на информираността и нивото на знания на хора от различни възрастови и целеви групи. Те включват:

- обучителни дейности – здравни беседи и лекции за вредата от тютюнопушенето като „Тютюнопушенето – подценена зависимост“, „Вредата от употребата на наргиле, цигари и електронни нагреваеми устройства за пушене“, „Митове и факти за тютюнопушенето“, „Нови опасности от съдържащи никотин продукти“;
- решаване на казуси и дискусии на тема „Защо не трябва да пуша?“, „Активно и пасивно тютюнопушене и вредите за здравето“ и „Тютюнопушенето и децата“;
- интерактивни занимания за групово упражняване на умения за критично мислене и повишаване на вниманието към рисковия фактор тютюнопушене.

Проведени са тематични дни със събития и акции за разпространение на здравно-образователни материали в детски градини и училища; образователни акции на открито, тематични инициативи – маратон на четенето с текстове за здравето, филмова вечер с филми, посветени на здравето, квоиз вечер с въпроси по фактори на риска. С партньорството на Национална асоциация за профилактика на белодробните болести, Коалиция за живот без тютюнев дим, Сдружение „България без дим“, МЗ и НЦОЗА е организиран концерт на открито на стадион „Академик“ с известни поп изпълнители.

Сред учениците са реализирани регионални образователни проекти, насочени към повишаване на информираността по темите, създадени са и са разпространени множество брошури, дипляни и плакати.

Общо за периода по фактор „Тютюнопушене“ са организирани и проведени 98 кампании, излъчени са над 100 предавания, създадени са множество видео- и аудио-клипове. По данни от отчета информационните и обучителни инициативи са привлекли над 100 000 души.

Независимо от мащаба на кампаниите и големия брой информационни материали темата за употреба на никотинови вещества продължава да е актуална. **Особено гореща е темата за вейпинга – т. нар. електронни цигари, които се използват най-вече за изпаряване на никотинови течности. Устройствата могат да се използват и за вдишване на други наркотици като тетрахидроканабиол (канабис) или „електронни течности“ (течности за изпаряване през електронни цигари) без никотин, които са смеси от химикал, разтворители, подсладители и аромати като плодове, близалки, кафе, алкохол...**

Устройствата приличат на цигари, лули или дори на предмети от ежедневието на хората, като например USB-флешка. Тези електронни цигари са много популярни сред децата, особено във възрастта 11–17 г., тъй като симулират пушене, но с „вряването“, че вейповете не са толкова вредни, колкото цигарите, тъй като не съдържат тютюн, а и имат по-приятна миризма. Вейповете обаче съдържат никотин, а вредното влияние на никотина върху мозъка на организми, които са в развитие, е доказано.

Здравословно хранене

Превенция и профилактика на затлъстяванията и метаболитните заболявания

В България не се извършва ежегодно проследяване и не се предоставят актуални статистически данни относно броя на децата с наднормено тегло и затлъстяване. Това е сериозен проблем, тъй като затруднява определянето на мащаба на проблема и е предпоставка за negliжирането му като основен фактор за вторични заболявания вследствие на затлъстяването като диабет тип II, хипертония, сърдечно-съдови заболявания и др.

Липсата на актуални ежегодни статистически данни относно броя на децата с наднормено тегло и затлъстяване води и до сериозен дефицит на мерки, свързани с преодоляването на тези здравословни състояния и произтичащите от тях вторични здравни последици, свързани с обмяната на веществата.

Липсват координирани съвместни дейности и политики между МЗ, МОН и ММС, които да целят системно и по-

Изследване на Университета Джонс Хопкинс върху съставките на вейп, публикувано през октомври 2021 г., разкрива хиляди химически вещества, повечето от които все още не са идентифицирани. Сред тези, които екипът успява да разпознае, са няколко потенциално вредни вещества, включително кофеин, три химикала, които никога не са били откривани в електронни цигари, пестицид и два ароматизатора, свързани с възможни токсични ефекти и респираторно дразнене.

Предвид популярността на тези продукти, особено сред децата, много държави вземат мерки за ограничаването им.

На 1 април 2023 г. в България бяха внесени съществени промени в Закона за тютюна и тютюневите изделия, което наложи нови регулации върху електронните цигари и най-вече вейп продуктите, съдържащи никотин. Тези изменения на законодателството целят както защитата на здравето на гражданите, така и опазване на околната среда. Промените включват въвеждане на акцизи, бандеролиране на стоките и бъдещи, все още малко известни, перспективи за вейп индустрията в страната. От 1 август тази година бяха приети промени и нови регулации и за вейповете БЕЗ никотин, като вече дори този тип продукти се класифицират като акцизни стоки, макар и към момента без изискване за бандерол.

В допълнение към мерките на ниво политики и законодателство трябва да продължат и националните и регионални кампании с цел повишаване на информираността на учениците за вредите от тютюнопушенето и електронните цигари.

следователно стимулиране, образование и подкрепа на децата и техните родители относно здравословно хранене и активно движение. В политиката на МЗ липсва медицинско направление за консултация или за провеждане на съвместно лечение между педиатър, детски диетолог, детски гастроентеролог, детски ендокринолог, задължителни лабораторни изследвания за проследяване на състоянието на деца с наднормено тегло и затлъстяване и предоставяне на програми за целенасочена двигателна активност и квалифицирани спортни специалисти спрямо конкретните нужди на детето. Не се предоставят методи за насърчаване на мотивацията на децата за здравословна физическа активност и занимания със спорт като част от превенцията и намаляването на вече съществуващи нарушения в теглото на децата. По този начин намесата на специалисти при рискови деца или такива с вече установени нарушения се осъществява на много по-късен етап и се налага лечение на вече напреднали вторични заболявания.

Качество на храната в училищните столове и бюфети

При изготвянето на документацията на обществените поръчки за доставка и приготвяне на храна в училищните бюфети и столове се залагат само общите критерии относно качеството на храната, регламентирани в съществуващите наредби.

Водещи параметри при избора на доставчици са цените и количествените параметри. В тръжната документация липсват конкретно разписани изисквания по отношение на съдържанието на храните, които могат да се предлагат в училищните столове и бюфети.

Основните храни, които се предлагат са тип „бързи храни“, пакетирани – тип „чипс“, както и тестени храни с ниска хранителна стойност.

Въпреки множеството сигнали от родители относно ниското качество на храната, която се предлага, отговорността за контрол на качеството се прехвърля от възложителя на обществената поръчка (най-често Общината) върху други институции. По този начин осъществяваният контрол е формален, без пряк резултат за подобряване на качеството и хранителната стойност на предлаганите храни.

Наредби и рецептурници за хранене на децата в детските градини и училища

В България не са налични и не са достъпни рецептурници за хранене на децата в детските градини и училища и специализиран рецептурник за хранене на деца с хранителни алергии и непоносимости.

■ Рецептурник за хранене на деца на възраст от 3 до 7 години

Тиражът на второто преработено и допълнено издание от 2020 г. на „Сборник рецепти и ръководство за здравословно хранене на деца от 3 до 7-годишна възраст“

е напълно изчерпан. Със сборника не са се снабдили всички детски градини, общини, фирми и организации, които имат нужда от него, което ги възпрепятства да прилагат Наредба 6 за здравословно хранене на децата в детските заведения.

■ Сборник с рецепти за ученическите столове и бюфети

Храненето на деца в училищата се регламентира от Наредба 37 за здравословно хранене на учениците от 2009 г. Тази наредба не е актуализирана вече почти 15 години, а и не отразява последните изисквания на Наредба 1 за физиологичните норми за хранене на населението.

Въпреки че в Наредбата няма конкретни указания за създаването на рецептурник, все още може да бъде открит на книжния пазар „Сборник с рецепти за ученическите столове и бюфети“, издаден през 2012 г., който продължава да се използва въпреки неговата неактуалност и поради липсата на нови насоки.

На всички запитвания към Националния център за обществено здраве и анализи (НЦОЗА) и Министерство на здравеопазването не се получава конкретен отговор кога ще бъде актуализирана Наредбата и съответно създаден нов актуален рецептурник, който да се използва в българските училища.

■ Рецептурник за хранене на деца с хранителни алергии и непоносимости в детските градини и училища

Въпреки че расте броят на децата с хранителни алергии и непоносимости, МЗ не идентифицира това като проблем и съответно липсват конкретни проучвания и актуална статистика на засегнатите деца в България. Вследствие на това липсват указания – Наредба и специален рецептурник, които да регламентират храненето на тези деца. Много често деца с подобни проблеми са обект на дискриминация и не могат да посещават учебните заведения, а персоналът в детските градини и училища няма указания как да им осигури необходимото хранене.

В момента в България няма наличен актуален сборник с рецепти за нито една възрастова група деца. Така детските заведения се оказват в състояние на невъзможност да изпълняват нормативната уредба поради независещи от тях обстоятелства (неналичност на изданията) и в ущърб на здравословното състояние на децата.

Гореописаното обобщава част от причините за нарастващия проблем с наднорменото тегло и затлъстяването на децата, както и липсата на адекватна държавна политика в тази посока.

РЕИМБУРСИРАНЕ (ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА РАЗХОДИ) НА ХРАНИ ЗА СПЕЦИАЛНИ МЕДИЦИНСКИ НУЖДИ

Реимбурсиране на храни за специални медицински нужди

Определени състояния и заболявания водят до нуждата да се приемат специални медицински храни – като допълнително хранене или напълно заместващи храненето. В резултат на определени заболявания, увреждания или лечения някои хора не са в състояние частично или напълно да усвояват хранителни вещества по обичайния начин. Това ги поставя в риск от недोхранване (малнутриция) и екстремно ниско тегло, които застрашават живота им. Приемът на специални медицински храни дава шанс на организма да се справи. В някои специфични състояния тази храна е единствената, която човек може да приема и единствен шанс да бъде жив.

Какво означават „малнутриция“ и „екстремно ниско тегло“?

Малнутриция буквално означава недохранване.

Екстремно ниско тегло по дефиниция се определя при индекс на телесна маса под 16,5. Например когато човек на 15 години тежи 11 кг (колкото дете на една годинка).

Каузата „храна за живот и животът в бутилка“

Неразбирането на нуждата от медицинска храна като насъщна храна за деца и пълнолетни пациенти е в основата на проблема с прилагането ѝ в България. Оттук произтичат няколко ключови последствия до 2024 г.:

- Храната не се реимбурсира от Националната здравноосигурителна каса (НЗОК);
- Храненето с медицински храни е скъпо и може да струва до 3000–4000 лева на месец и се финансира с дарителски кампании – неустойчиво решение поради кампанияния характер и перманентната нужда от храна;
- Проследяването на пациентите, приемащи такава храна, е хаотично, често липсва, а приемът на храна става по преценка на пациента или неговите близки и зависи от наличната дарена храна, която не винаги е от подходящия тип.
- НЗОК реимбурсира медицинска храна, приложена по клинична пътека, в болнично заведение за периода на самата пътека, но не и за времето след края ѝ. За хора, които са изцяло на хранене с медицински храни, и това не е вариант.

През 2023 г. НМД и Общност МОСТОВЕ анализираха нормативната база, търсейки институционалното решение на проблема. В резултат на анализа се установи какви са задължителните предпоставки, за да се реши окончателно проблемът:

- малнутрицията да е включена в списъка със заболяванията на НЗОК;
- храните да са включени в специален списък с изделия и лекарства за домашно лечение;
- да се изработят критерии, по които тези храни да се отпускат от НЗОК.

В условията на политическа нестабилност през последните няколко години се сформираха две работни групи в МЗ. По настояване на НМД и Общност МОСТОВЕ в края на 2022 г. МЗ събра пет становища от водещи медицински експерти относно нуждата от медицински храни при различните групи пациенти. Вследствие на работата на тези работни групи от страна на МЗ нямаше взети решения, които да улеснят процеса по реимбурсиране на храните от НЗОК. Дейността на втората група завърши с прехвърлянето на становищата на експертите към НЗОК за анализ.

През лятото на 2023 г. НЗОК сформира комисия, която да изработи спецификацията на медицинските храни, които ще се доставят през 2024 г., в която взеха участие НМД и Общност МОСТОВЕ.

Организациите запознаха МЗ и НЗОК с необходимите предпоставки. Съществен проблем е липсата на информация относно броя на нуждаещите се от медицински храни пациенти. Такива данни не се събират и до днес от нито една българска институция.

По предложение НМД и Общност МОСТОВЕ НЗОК възприе идеята да се позове на данни от други европейски държави. За целта медицинските експерти изготвиха нови по-детайлни становища.

Информационни кампании и дискуссионни форуми доведоха до по-доброто разбиране на проблема и припознаването му от различни политици в различните власти. Вследствие на това при актуализацията на бюджета през август 2023 беше гласувана сума от 4 млн. лв., с която се увеличава бюджетът на НЗОК за медицински изделия, вкл. и медицински храни.

В резултат на обединените усилия и застъпническата работа на професионалната медицинска общност, родители и пациенти, други граждански организации през октомври 2023 г. малнутрицията (недохранването) беше приета в списъка на заболяванията, а през декември беше приета и окончателната спецификация на различните видове храни за деца и пълнолетни пациенти.

В момента НЗОК провежда процедурите за избор на доставчици на храните и паралелно експертите изработват критериите за реимбурсирането им.

В заключение – след 14 години търсене на сравнително лесно решение на ясен за институциите проблем през 2024 г. пациентите ще могат да кандидатстват към НЗОК за отпускане на медицински храни срещу недохранване. Това стана възможно заради обединените усилия на граждански организации, родители и професионални организации и координираната им последователност във взаимодействието с институциите.

Утвърждаване на модел на здравни медиатори като предпоставка за подобряване на достъпа до здравни грижи на уязвими групи

През 2023 г. МЗ увеличи броя на здравните медиатори до **322**, разпределени в над **150** общини. За сравнение – през 2022 г. здравните медиатори бяха 307.

Здравните медиатори са назначени на работа към общините чрез делегиран бюджет и обслужват квартали и/или населени места, в които живеят уязвими общности. Здравните медиатори говорят езика на общността (най-често ромски или турски), избират се с прозрачна процедура за подбор и преминават през обучение в медицински университет за придобиване на професионална квалификация. От 2019 г. дейността им е включена в Закона за здравето (чл. 29), а през 2020 г. МЗ прие и Наредба №1 за изискванията за дейността на здравните медиатори.

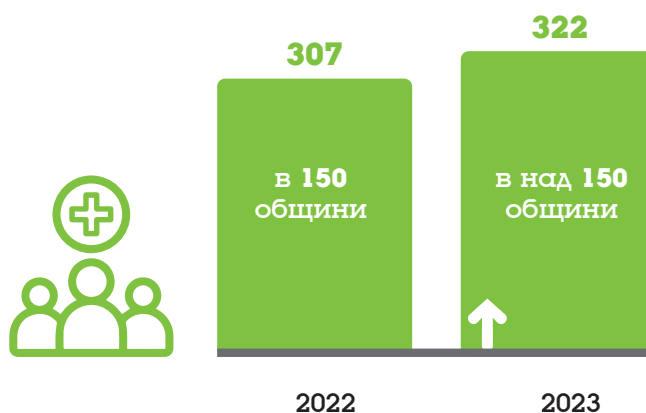
Здравните медиатори са изправени пред постоянно повишаващи се изисквания и задачи, като в немалко общини на тях са делегирани множество дейности, свързани с работата в ромска общност, извън длъжностната им характеристика. Същевременно в редица общини все още има съпротива здравните медиатори да бъдат заплатени съгласно реално отпуснатите за техните заплати средства от делегирания бюджет и им се осигурява единствено минимална работна заплата.

И през 2023 г. върху много здравни медиатори беше упражняван политически натиск да се кандидатира в изборни листи, да подкрепят определени партийни кандидати, трудови договори бяха прекратявани поради отказ на здравни медиатори да дадат гласа си за определен кандидат за кмет.

През 2023 г. проект „Здравеопазване за всички“, финансиран по Норвежкия финансов механизъм и изпълняван от МЗ в партньорство с Националната мрежа на здравните медиатори (НМЗМ), навлезе във втората си година. В началото на 2023 г. по пилотна дейност „Работа на здравни медиатори в болнични заведения“, след преминаване на обучение за допълнителна квалификация, 21 здравни медиатори започнаха работа в общински болници в 7 общини – Благоевград, Бургас, Димитровград, Дупница, Казанлък, Самоков, Шумен (и във филиала на болницата в Нови пазар). Анализът на обратната връзка от ръководствата и персонала на болниците сочи, че здравните медиатори са полезни и нужни членове на болничните екипи, като практиката им е концентрирана най-често в отделенията по акушерство и гинекология, детско и инфекциозно. Обучителният модул „Работа на здравни медиатори в болнични заведения“ през 2023 г. беше включен и като интегрална част от учебната програма за професионална подготовка на здравни медиатори. Обученията се провеждат от Факултета по обществено здраве на Медицински университет – София, съвместно с екипа на НМЗМ.

В рамките на същия проект беше разработена електронна отчетна форма за работата на здравните медиатори, която има за цел да улесни и подобри отчетността, да допринесе за подсилване на връзките между национално, регионално и местно ниво в изпълнение на националните здравни политики, да

Работещи здравни медиатори в страната

даде възможност за анализ на данните от работата на здравните медиатори на терен и в резултат – да доведе до възможност за по-добро планиране на тяхната дейност. В началото на 2024 г. здравни медиатори, преки ръководители на здравните медиатори от общините и представители на РЗИ ще бъдат обучени как да работят с електронната форма през специализирано приложение.

По проекта от екипа на НМЗМ беше изготвен и „Анализ на функциите на здравния медиатор на местно ниво в приложението на националните политики в областта на здравето на майките и децата и сексуално предаваните инфекции“. Той проследява комуникацията и координацията на местно ниво между здравен медиатор, Регионална здравна инспекция и Община и дава препоръки за подобряване на работата по изпълнение на националните политики в областта на майчиното и детско здраве и превенция на сексуално предавани инфекции. Според данните в анализа и въпреки че от 2007 г. здравните медиатори работят към общините като делегирана дейност, все още се намират общини, в които не е осигурено подходящо работно място с пълно техническо обезпечаване за извършване на дейността им. В голяма степен ефективността на работата на здравните медиатори зависи от отношението на общинската администрация към тази позиция и липсата или отсъствието на добро взаимодействие с РЗИ. Сред основните препоръки в Анализа се откроява систематичното проучване и анализ на ситуацията на местните ромски общности от разширени общински екипи, които след това да формулират реалистични и финансово осигурени дейности за справяне с конкретните идентифицирани проблеми.

През 2023 г. МЗ изработи механизъм за работа в кризисни ситуации, в който да бъдат включени и здравните медиатори. Пандемията от COVID-19 показа нуждата от такъв механизъм, тъй като общините не винаги притежават необходимата информация и познания, за да използват пълноценно здравните медиатори за овладяване на ситуации, свързани с висок риск за общественото здраве.

Психично здраве

Европейският парламент на 17.11.2023 г. гласува резолюция, основана на Доклад относно психичното здраве¹⁸⁴. Докладът е разгледан в ЕК – в секторите по околна среда, обществено здраве и безопасност на храните с докладчик Сара Сердаш.

Има няколко акцента, свързани с психичното здраве на децата и юношите в Европа, които ще посочим и чрез които ще опишем актуалното състояние на детско-юношеското психично здраве в България.

Какво показват статистическите данни?

„...девет милиона юноши (на възраст 10–19 г.) в Европа живеят с психични заболявания, като повече от половината от всички случаи са свързани с тревожност и депресия. Проучванията показват, че 34,6% от всички психични заболявания започват до 14-годишна възраст, а 62,5% – до 25-годишна възраст. 19% от европейските момчета на възраст 15–19 г. страдат от психични разстройства, както и над 16% от момичетата на същата възраст, но въпреки това 70% от децата и юношите, които страдат от психични заболявания, не получават подходящи интервенции в достатъчно ранна възраст (стр.10–11 от Доклада)“.

В България МЗ не може да предостави данни за лечението на децата и юношите както от двете психиатрични клиники, така и от амбулаторните прегледи и лечение в груповите и индивидуални терапевтични практики, защото такива данни не се събират.

МОН събира данни за децата със специални образователни потребности. Общият брой на децата и лица със СОП на възраст от 2 до 22 г., обучаващи се в детски градини, училища и центрове за специални образователни потребности (ЦСОП), по актуализирани данни от декември 2023 г. е 40 724 (от групата е изваден броят на децата със сензорни увреждания).¹⁸⁵ Те са разпределени в следните групи, според проблемите:

Интелектуални затруднения	8952
Езиково-говорни нарушения	8530
Специфични нарушения на способността за учене	12 013
Разстройства от аутистичния спектър	3882
Множество увреждания	3263
Емоционални и поведенчески разстройства	4102

Въпросът е достатъчни ли са тези данни, за да се изработи адекватна картина на преобладаващата психична проблематика по възрасти и да се идентифицират области, които могат да бъдат обхванати в селективни и индикативни форми на превантивна работа? Защо МЗ не събира данни за психичните заболявания и тяхното лечение при децата и юношите?

Да се формират специалисти в сферата на детското психично здраве и

„...призовава държавите членки да гарантират, че децата, за които се полагат държавни грижи, имат достъп до услуги в областта на психичното здраве, да си сътрудничат с всички съответни заинтересовани страни (вкл. детски психолози, психиатри, социални работници и НПО), да създадат специализирани протоколи за оценка на психичното здраве с цел идентифициране и справяне с вече съществуващи психични заболявания и да ги насочат към подходящи специалисти в областта на психичното здраве“.¹⁸⁶

По последни данни детските психиатри са 22 за цялата здравна система, като повечето от тях работят в София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора и Плевен.¹⁸⁷ Едва 14 от тях имат договор с НЗОК¹⁸⁸.

Следвайки директива на ЕС, детската психиатрия става самостоятелна специалност в България през 2004 г., като първите специалисти по новата програма завършват през 2010 г. С оглед на крайно недостатъчния брой на детските психиатри, работещи в публичния сектор, е необходимо регламентирането на сътрудничеството и координацията както с общите психиатри, така и с немедицинските специалисти – психолози, психотерапевти, логопеди, които работят и сега в областта на детското психично здраве. **Въпросът с формирането на специалисти си остава най-важен за успешното осъществяване на целите и дейностите, описани в Стратегията за психично здраве (2020–2030 г.).**

Намерението на правителството да разкрие още три детски психиатрични отделения към трите университетски болници в Плевен, Стара Загора и Пловдив, както и остро психиатрично отделение за юноши към многопрофилна или университетска болница в София, все още не е осъществено. Ще припомним, че в Стратегията за психично здраве е посочено, че за тези проекти, свързани преди всичко с диагностика и болнично лечение са предвидени финансови средства.

В предварителния План за действие към Стратегията е записано, че ще се разкрива по една клиника на всеки три години, а разкриването на остро психиатрично отделение за деца на 14–18 г. към многопрофилна или университетска болница в София трябваше да се случи през 2023 г.

Проблемът с намаляващия брой лекари, които специализират в областта на детската психиатрия, не е валиден само за нашата страна, а за всички европейски страни. Решенията, които се търсят, са по посока на сътрудничество и изграждане на мрежи.

„...поради това призовава държавите членки да укрепят своите системи за психично здраве чрез изграждане на мрежи от взаимосвързани услуги, които покриват широк спектър от потребности от грижи и подкрепа в рамките на здравния сектор и извън него, т.е. сътрудничество между психологическите, психиатричните и социалноосигурителните услуги, и като гарантират наличието на интервенции с нисък праг на достъп (социални грижи), пътища за полагане на грижи и висококачествена достъпна психологическа първа помощ;“¹⁸⁹

Ще припомним, че в приетата Стратегия за психично здраве е заложено изграждането на структури за детско и юношеско психично здраве – отделения или центрове, в които не само да се диагностицират, но и да се лекуват извънболнично децата; които да координират другите участващи специалисти от социалната и образователната сфера; в които да се работи с родители; и не на последно място – да се осъществяват селективни превантивни програми.

Какво ще бъде предприето относно практическото осъществяване на тези идеи и тяхното финансово обезпечаване?

Превенция на психичното страдание при децата и юношите

„...призовава държавите членки да инвестират в ранна намеса за деца, юноши, родители и семейства, особено в контекста на услугите за психично здраве на майките, вкл. програми за превенция, скрининг и подкрепа...“¹⁹⁰

Липсата на адекватни данни за психичните нарушения, тяхното разпределение по възраст и нозологични единици не позволява да се изработят адекватни селективни и индикативни форми на превантивна работа.

Липсват скринингови програми, които да са нормативно обезпечени и да се реализират в дългосрочен план по отношение на:

- бременни жени и родилки относно състояния на депресивност и различни форми на психоза;
- деца от 0 до 3 г., когато могат да бъдат идентифицирани тенденции за ранна детска психична патология;
- деца от 3 до 6 г. – скрининги за когнитивно, емоционално и социално функциониране на детето, които ще дадат възможност за ранна екипна работа, диагностициране, наблюдение и проследяване на рисковите случаи, както и предложение за подходящо лечение.

Съществуващите превантивни програми са насочени към децата в училищна възраст. Те се основават преди всичко на международни проучвания, в които България е участник и в много редки случаи са използвани национални или регионални изследвания. Тези програми продължават да бъдат общи (напр. програмите за превенция на зависимостите и агресивните прояви), а

не селективни, което поставя под въпрос тяхната ефективност.

Все още няма разработен и приет механизъм за осигуряване на устойчиво финансиране на неправителствени организации, обединяващи професионалисти в областта на детското психично здраве, които имат капацитет да провеждат селективна превенция, клинична психологична оценка и психотерапевтично лечение на деца с психични проблеми, както и да консултират и съпровождат техните семейства.

Как ще бъде осъществен подходът „Психичното здраве във всички политики“ (подход МНІАР) препоръчан в Резолюцията на Европейския парламент, гласувана на 17.11.2023 г.?

На територията на страната са създадени едва две детски психиатрии:¹⁹¹

- Четвърта психиатрична клиника за детско-юношеска психиатрия в структурата на „Университетска многопрофилна болница за активно лечение „Света Марина“ ЕАД, Варна;
- Клиника по детско-юношеска психиатрия „Свети Никола“ в структурата на „Университетска многопрофилна болница за активно лечение „Александровска“ ЕАД, София.

Психиатрична грижа в географски план?¹⁹²

В географски план Националната карта на дългосрочните нужди от здравни услуги от 2022 г. показва огромен дефицит в капацитета за предоставяне на профилирани услуги в областта на детската и юношеската психиатрия. Налични са:

- Дневен стационар за детско-юношеско психично здраве към ЦПЗ „Проф. Н. Шипковенски“ ЕООД;
- Детско-юношески център за психично здраве към ЦПЗ Русе;
- Отделение „Дневен стационар за детско-юношеско психично здраве“ към ЦПЗ Бургас.

Самоубийства на деца

По информация на НЦОЗА¹⁹³ данните, които се събират по отношение на опитите за и извършените самоубийства, обхващат възрастта 5–17 г. За календарната 2023 г. са извършени 185 опита, от които 167 са останали живи и без увреда, 10 са останали живи с вреди, а 8 са завършили с летален изход.

По данни на МЗ¹⁹⁴ в изпълнение на Националната стратегия за психично здраве на гражданите на Република България (2021–2030 г.) е извършена **Оценка на потребностите на населението** (общото и лежащите в психиатрични стационари) от психично-здравни услуги и тяхното предоставяне на териториално ниво и изготвяне на анализ на броя на възрастните и децата,

нуждаещи се от специализирани социални услуги, за да се определи броят и териториалното разпределение на услугите по общини, както и броят на специалистите, които да бъдат ангажирани. Оценка показва диспропорция в разпределението на лечебните заведения за предоставяне на психиатрична помощ на територията на страната и **остър кадрови дефицит**.

Заклучение

Психичното здраве на децата и юношите включва превенция, диагностициране, лечение и социална рехабилитация. Правителството трябва да се справи с предизвикателството на намаляващия брой медицински специалисти, формиращи се в областта на детското психично здраве и нарастващата нужда от съпровождане на децата, юношите и техните родители в процесите на психично страдание. Тези процеси засягат способността за учене, за социално включване и за емоционално свързване. **Липсата на превенция и обучение, както и на грижа и при необходимост лечение в детството и юношеството води до увеличаване на психиатричната патология при възрастните.**

За решаването на тези сложни и трудни въпроси правителството трябва да ползва експертизата на всички участници в полето на детското психично здраве и да взема решения в съответствие със съществуващата юридическа рамка. В противен случай ставаме свидетели на добре познати практики от времето на тоталитаризма – юридически документи с добри пожелания, които остават без реални последици за облекчаване и редуциране на психичното страдание, засягащо децата и техните семейства.

През последните три години не са предприети никакви последователни практически стъпки за осъществяване на Стратегията за психично здраве 2020–2030 г. в частта ѝ за детско-юношеското психично здраве.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се проведе Национална кампания за повишаване на информираността на обществото за ползите от ваксинапрофилактиката;
- Да се засили ролята на Обществения съвет и да се стабилизира управлението на Здравната инвестиционна компания във връзка с изграждането на Националната многопрофилна педиатрична болница;
- Да се следва стриктен план за реализирането на проекта за Националната многопрофилна педиатрична болница през следващите години на нейно изграждане и кадрово обезпечаване;
- Да се вземат спешни мерки за решаването на кризата с кадрите в здравеопазването;
- Да се работи за подобряване на качеството и за разширяване на обхвата на акушерската грижа;
- Да се планират мерки за преодоляване на регионалните различия в сферата на майчиното и детското здраве;
- Да се въведат устойчиви модели за работа с родителите, както и превантивни дейности в програмите за работа с деца в ранна детска възраст, касаещи употребата на ПАВ. Да се разширят възможностите за осъществяване на консултации по телефон и онлайн, както и дейности по превенция в местата за забавление;
- Да се създадат комбинирани здравно-социални услуги за деца със зависимости към ПАВ. Да се създадат повече програми за психо-социална рехабилитация на лица под 18 г., които са били зависими или са злоупотребявали с наркотични вещества, които да бъдат финансирани от държавата. Да се създадат повече отделения към лечебни заведения в страната за лечение по повод употреба на ПАВ;

- Да се подкрепят от държавата прилаганите вече национални програми за универсална, селективна и индикативна превенция, за да се превърнат в устойчиви модели и практики на работа с деца за намаляване на риска от употреба на наркотични вещества и да обхванат по-голям брой деца и млади хора;
- Да се правят проучвания за състоянието на тютюнопушенето сред младежите и тяхното отношение към него, а ограничаването на тютюнопушенето сред подрастващото поколение да стане държавен приоритет, за който да се осигурят съответните структурни, кадрови и финансови условия;
- Да се направи национално проучване на мащабите на игровата и екранната зависимост сред децата и младежите в България, на основата на което държавата да пилотира превантивни и лечебни национални и общински програми в подкрепа на деца жертви или в риск от зависимост;
- Да се дадат конкретни насоки от МЗ чрез наредби, свързани със здравословното хранене на децата. Да се дадат конкретни указания и да се организира подготовката и издаването на рецептурници за детски градини и училища в България и да се осигури свободен достъп до тях в интернет, за да бъде защитен общественият интерес;
- Да се предприемат спешни мерки за строга регулация на медийното съдържание, свързано с хазартни игри и насърчаващо хазарт сред децата;
- Да се признава работата на здравния медиатор за „интегрирана“ здравно-социална услуга. Да се осигурят възможности на здравните медиатори за продължаващо обучение, което да засяга социалния профил на тяхната работа;
- Да се осъществи задълбочен анализ на дейностите и резултатите от проект „Здравеопазване за всички“; да се приложат препоръките, изведени от получените данни, с особено внимание върху междуинституционалното взаимодействие на местно ниво по проблеми, свързани с прилагането на национални политики за подобряване на майчиното и детско здраве;
- Да се подобрят механизмите за работа между общини и РЗИ с цел повишаване на ефективността на работата на здравните медиатори;
- Да се събират данни за лечението на децата и юношите на ниво психиатрични клиники, в амбулаторните прегледи и лечението в груповите и индивидуални терапевтични практики;
- Да се регламентира подкрепа за деца и родители, които преживяват психично страдание.

7.

ОБРАЗОВАНИЕ

ОБРАЗОВАНИЕ

ДОБЪР 3,78

- Липса на ясен хоризонт за осъществяване на започнатите реформи в системата на ПУО
- Липса на система за мониторинг на изпълнението на образователни политики, програми и проекти; липса на разбиране и анализ на причините за високите неравенства в образованието; управление и контрол на процесите, водещи до неравенствата;
- Липса на реално приобщаване на всички деца според специфичните им потребности; липса на цялостна политика за деца със СОП; липса на фокус върху профилираното и професионално обучение и включването им в пазара на труда
- Недостатъчно ефективни мерки за включване на различни интердисциплинарни теми като дигитално-медийна грамотност, социално-емоционално учене и здравно и сексуално образование в учебните програми

„Много ученици изпитват негодувание когато учат, понеже учителите представят предмета на много сложен език. Учителите са компетентни, но е важно да представят информацията на достъпен език, за да може на учениците да им е интересно. Когато възстановим връзката учител–ученик ще е приятна работата в образователната среда за всички.“

„Трябва да се въведат специални предмети, които да се ръководят от нашите учители съвместно със специалисти, които да ни подготвят за нещата от живота след като завършим. Например – могат да ни учат как да управляваме финансите си, как да се изграждаме като добри личности, как да се справяме с проблемите в живота.“

Цитати на деца от видео за Младежки форум „Voicelt 2023: Какво искат учениците“

„Учебният материал е труден за децата. Дава се изключително много, няма време за отработването му, което от своя страна води до това, че не се усвоява. Тъй като няма достатъчно време за упражнения, а се „препуска“ през учебния материал, децата се демотивират да учат.“

Цитат на възрастен респондент от Анкета „Бележник 2024“

Образованието като част от демографската картина в България

По данни на НСИ към 01.12.2022 г. в страната **общообразователно и профилирано обучение се провежда в 1942 общообразователни училища, от които 127 начални, 1128 основни, 75 обединени, 116 гимназии и 496 средни училища.**

В сравнение с предходната година общообразователните училища намаляват с 6.

Учениците, записани в общообразователни програми за учебната 2022/2023 г., са **549 926**, разпределени както следва: I–IV клас – 232 549; V–VII клас – 189 580; VII–XII клас – 127 797. 76 272 са в училища в селата.

549 926

са учениците, записани в общообразователни програми за учебната 2022/2023 г.

232 549

I–IV клас

189 580

V–VII клас

127 797

VII–XII клас

76 272

в училища в селата

Учителите (вкл. директорите и заместник-директорите с преподавателска заетост) в общообразователните училища през учебната 2022/2023 г. са 55 500. От тях 95,5% са със завършена образователно-квалификационна степен „бакалавър“ или „магистър“, 3,7% са завършили „професионален бакалавър“ (или еквивалентна в миналото степен) и 0,9% са със средно образование.

Делът на преждевременно напусналите образователната система в България намалява и възлиза на 10,5%, което е близо до средното за ЕС ниво от 9,6%. **Този дял обаче остава особено висок (19,1%) в селските райони в страната**¹⁹⁵.

Неравномерно разпределение на кадри, недостатъчно участие на най-малките в образователния процес и нисък процент на младежите между 16 и 19 г. с цифрови умения: това са част от изводите от Обзора на образованието и обучението за 2023 г. – годишен доклад на Европейската комисия за състоянието на образователните системи и обучението в държавите членки на ЕС¹⁹⁶.

Приобщаването на уязвими групи деца и децата от ромска общност продължава да бъде основно предизвикателство. През 2020 г. 64% от ромските деца на възраст между 6 и 14 г. посещават училища или детски градини, в които всички или повечето им съученици са роми в сравнение с 58% през 2016 г. 11% от анкетираните роми също така се чувстват дискриминирани, когато са били в контакт с училищните органи, в сравнение с 4% през 2016 г.¹⁹⁷ През 2023 г. беше отпуснат допълнителен бюджет от държавата за образователни медиатори, които играят ключова роля за интеграцията на учениците от ромски произход. 114 милиона евро от националната програма „Подкрепа за образователните медиатори“ за периода 2021–2027 г., съфинансирана от Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+), са специално предназначени за мерки за подобряване на достъпа до образование на уязвимите групи.

Относно децата от ромски етнос: рисковете им за отпадане от образование са значително по-високи, дос-

тъпът им до личен лекар и здравни грижи е затруднен, децата от ромски произход са често подложени на дискриминативно отношение, а сегрегацията в училищата нараства.

Усилията за борба с преждевременното напускане на училище обаче започват да дават резултати. През 2022 г. процентът на преждевременно напусналите системата на образованието и обучението сред хората на възраст между 18 и 24 години спадна до 10,5%. Този процент е все още над средната стойност за ЕС от 9,6% и от целта 9% на равнище ЕС до 2030 г. Въпреки това от 2020 г. насам се наблюдава низходяща тенденция за този показател след въвеждането през 2017 г. на междуинституционален механизъм за идентифициране, регистриране и реинтеграция на децата, които не посещават училище, както и осигуряването на коригиращи мерки в образованието, финансирани до голяма степен от ЕСФ. Преждевременното напускане на училище продължава да бъде особено високо в селските райони и при ромите¹⁹⁸. През 2022 г. процентът на напускащите спадна особено осезаемо в селските райони (от 27,9% през 2017 г. до 19,1% през 2022 г.). **България продължава да бъде една от малкото държави в ЕС, в които преждевременното напускане на училище е по-високо сред момчетата (11,7% при 8% средно за ЕС), отколкото сред момчетата (9,3% при 11,1% средно за ЕС).**

По данни от изследване на Център за междукултурен диалог и толерантност „Амалипе“ 120 от общообразователните училища (6%) и 77 (близо 20%) от професионалните гимназии с преобладаващо уязвими деца могат да бъдат определени като сегрегирани, защото се намират в областни и общински центрове с повече от едно училище, а процентът на родителите с ниско образование е между 60 и 100. Други 65 общообразователни училища и 83 професионални гимназии са в процес на вторична сегрегация или под заплаха от сегрегация.²⁰⁰

Качество на образованието, равен достъп до качествено образование и обхват

И през 2023 г. държавата не направи достатъчно за децата и учениците в осигуряването на качествено образование, отговарящо на нуждите на съвременния свят и на потребностите на всяко едно дете.

По отношение на индикаторите, касаещи средното образование, които следи ежегодният Обзор на образованието и обучението на Европейската комисия²⁰¹, в доклада от 2023 г. България отбелязва напредък само по един от показателите, а именно: намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система – от 13,9% през 2019 г. на 10,5% през 2022 г. Страната ни устойчиво, макар и със скромни темпове, показва подобрене в това отношение и това следва да се отбележи като успех. За сметка на това обхватът на децата между 3 и 6 г. намалява до 79,4%, а делът на 15-годишните със слаби умения по четене, математика и наука, измерен в международното изследване PISA, остава много висок.

Именно публикуваните в края на 2023 г. от ОИСР данни от изследването PISA 2022²⁰², което измерва функционалната грамотност на 15-годишните ученици в областта на четенето, математиката и природните науки, белязаха изминалата година. Резултатите на българските ученици продължават да се понижават и в трите области на изследване, като през 2022 г. са сред най-ниските откато България участва в PISA. Сред държавите в ЕС България е на последно място по среден резултат по математика и на предпоследно по четене и науки, преди Кипър. Разликата между резултатите на България и на най-добре представящите се в PISA държави от ЕС (Ирландия в четивната грамотност и Естония в математическата и научната грамотност) е около и над 100 точки, което се равнява на повече от 3 учебни години. **Тези данни ясно показват спешната нужда от реформи както по отношение на качеството на образованието в България като цяло, така и по отношение на осигуряването на равен достъп до качествено образование.**

PISA - средни резултати за 2022 г.
Сравнение на България с държавите от ЕС²⁰³

Четене

- 1. Ирландия – 516 т.**
- 2. Естония – 511 т.**
- 3. Финландия – 490 т.**
- 4. Дания – 489 т.**
- СРЕДНО ЗА ЕС – 469 т.**
- 26. България – 404 т.**

Математика

- 1. Естония – 510 т.**
- 2. Нидерландия – 493 т.**
- 3. Ирландия – 492 т.**
- 4. Белгия – 489 т.**
- СРЕДНО ЗА ЕС – 472 т.**
- 27. България – 417 т.**

Природни науки

- 1. Естония – 526 т.**
- 2. Финландия – 511 т.**
- 3. Ирландия – 504 т.**
- 4. Словения – 500 т.**
- СРЕДНО ЗА ЕС – 481 т.**
- 26. България – 421 т.**

България има притеснително висок процент ученици, които не постигат дори минималното второ равнище (от общо 6) на функционална грамотност и едновременно с това много малък дял ученици, които стигат до най-високите нива на умения – само 2% по четивна грамотност, 3% по математика и 1% по природни науки. Намаляват резултатите, включително на най-добре представящите се български младежи, което показва, че когато една образователна система не е ефективна, това се отразява на всички ученици.

Делът на функционално неграмотните 15-годишни ученици в областите четивна грамотност и математика вече надхвърля 50%. При запазване на тази тенденция в гимназиален етап това означава, че повече от половината български ученици завършват училище и влизат на пазара на труда и в обществото без умения да се справят там – без да могат да сравнят две пазарни оферти и да преценят коя е по-изгодна, без да могат да организират личния си бюджет, без да могат да разберат как се гласува с преференция, без да могат да работят и да общуват ефективно с други хора. Ако прибавим и учениците, които отпадат от училище преди IX клас, когато се провежда PISA, делът на функционално неграмотните български граждани скача още повече.

Тези резултати не се отразяват само на учениците и бъдещата им реализация. Отразяват се и на обществото, в което живеем и което след няколко години напразно ще чака в него да се вляят активни граждани с желание и умения да променят средата около себе си към по-добро. Отразяват се и на икономиката ни, която страда от липса на качествен човешки ресурс.

Едновременно с това България е сред държавите с най-големи образователни неравенства в света – постиженията на учениците зависят от финансовото състояние на родителите им, от мястото, където живеят, от вида училище, в което учат.

Разликата в резултатите по математика между учениците с най-висок и учениците с най-нисък социално-икономически статус е 108 точки. Според доклада на ОИСР България е една от едва десет държави в цялото изследване, в които най-малко 50% от разликата в постиженията на учениците се обяснява с различията между училищата.

Изследването PISA дава информация и за училищния климат. Данните ни показват, че голяма част от учениците не се чувстват подкрепени от своите учители и не учат в среда, която благоприятства ученето им. Близко ¼ от българските учениците се чувстват самотни в училище, а 19% не се чувстват удовлетворени с живота си. Делът на учениците, които казват, че учителят им по математика показва интерес към ученето на всеки ученик, е спаднал спрямо 2012 г. от 75 на 64%. А този на учениците, според които учителят им помага допълнително на учениците, които имат нужда – от 70 на 66%. Над 40% от учениците казват, че не могат да работят добре през повечето часове (средно за ОИСР: 23%).

Дял на учениците с резултат под базисното второ равнище на PISA – от общо 6 нива

Четене

53%

Математика

54%

Научна грамотност

43%

Разликата в резултатите на учениците се доказва всяка година и от националните ни изпити. Средният резултат от националното външно оценяване (НВО) в VII клас през 2023 г. е 55,04 т. по български език и литература и 35,29 т. по математика от максимално възможни 100 точки. В повечето държави по света тези резултати се равняват на по-малко дори от „Среден 3“. Показателни са и резултатите от държавния зрелостен изпит (ДЗИ) по български език и литература в XII клас. Средният резултат е 50,14 от 100 точки, което се равнява на „Добър 3,93“. Според анализ на Института за пазарна икономика²⁰⁴ в 80 общини, или почти ½ от всички общини в страната, средният резултат е под „Среден 3“.

Всички тези данни говорят, че държавата все още не полага ефективни усилия нито да подобри качеството на образованието, нито да затвори огромната ножица между учениците с най-ниски и тези с най-високи постижения, като намали влиянието на социално-икономическия статус на учениците и други външни фактори.

Причините за тези резултати и препоръки за тяхното адресиране за описани в различни изследвания на местни и международни експерти, включително такива, правени по поръчка на МОН²⁰⁵. Най-общо резултатите на учениците зависят от два фактора – начина на преподаване (което зависи от това кой става учител, как е подготвен и как е подкрепен) и учебното съдържание в учебните програми (какво учат учениците, към развиването на какви умения и нагласи се стремим). Препоръките за ефективно управление на човешкия ресурс в образованието все още остават само на хартия, а промените в учебните програми се състоят в преместване на някое литературно произведение от един клас в друг или премахване на някой термин. Само смели реформи в тези области могат да доведат до реално подобрение на резултатите.

В допълнение към липсата на ефективни политики за управление на човешкия ресурс в образователната система и постоянното отлагане на реалното актуализиране на учебните програми **в България липсва рамка за качество на образованието – документ, който да даде „голямата картина“ на качествено образование** – какво се крие под тази фраза и как да знаем, че сме го постигнали. Това е рамка, която проследява какво е качеството на всеки аспект от училищното образование, включително училищния климат и благополучие. Рамка която да е от полза на директорите и учителите, за да могат да проследят напредъка на тяхното училище и накъде още могат да се подобрят, и която да способства за създаването на ясна и обективна представа за състоянието на българското образование.

Държавната политика в сферата на образованието през 2023 г., също както през 2022, може условно да се раздели на два периода. Служебният кабинет, който управляваше до началото на юни, продължи да прилага формално-административен подход в отсъствие на

диалог с обществото. Пример за това е приетият със закъснение през март 2023 г. План за изпълнение 2022–2024 на Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България. В този план, освен че не бяха отразени много от коментарите и препоръките на членовете на Консултативния съвет за координация, управление и наблюдение при изпълнението на Стратегическата рамка, за пореден път резултатите се отчитат само с брой достигнати ученици/учители/училища и липсват индикатори, отчитащи въздействието на реализираните дейности.

Без ясна обща визия и без да е ясно как точно планираните дейности ще адресират истинските проблеми на образователната система бяха приети и националните програми за 2023 г.²⁰⁶ **Ясен пример за това е фактът, че служебният кабинет не включи национална програма за финансиране на образователните медиатори, които имат ключова роля за обхвата и задържането на учениците в училище, но за сметка на това отдели средства за програма „Изучаване и съхраняване на традициите и историята на българската армия“.** Дори и описаните в националните програми цели да звучат добре, включените показатели за изпълнение не биха показали дали съответната национална програма е постигнала очакваните резултати и заложените цели, тъй като резултатите и целите в повечето случаи касаят качествени промени, а показателите отчитат единствено брой участвали ученици/учители/училища, брой разработени учебни ресурси и др.

С встъпването в длъжност на редовното правителство през юни бяха направени заявки за някои силно необходими реформи, които да бъдат реализирани в предстоящите 18 месеца. Сред тях са концептуална промяна на учебните програми и реформа в оценяването, вкл. НВО, изготвяне на стандарт за качество в училищното образование, промяна в правилата за провеждане на конкурси за избор на директори на училища и детски градини, въвеждане на концепцията за езикова интеграция, актуализиране на изискванията за придобиване на педагогическа правоспособност и усъвършенстване на системата за допълнителна квалификация на учителите, промяна на Правилника за устройството и функциите на регионалните управления на образованието, промени в ЗПУО във връзка с разширяване на иновативните образователни институции, ранното детско развитие, квалификацията на учители и синхронизирането на държавните образователни стандарти и др.²⁰⁷

Работата по някои от тези промени стартира още през лятото на 2023 г., като МОН сформира работни групи с широко представителство на различни заинтересовани страни по следните теми:

- Изработване на стандарт за качество на образованието;
- Промени в началната и продължаващата квалификация, атестирането и кариерното развитие на педагогическите специалисти;
- Езикова интеграция;
- Промени в Наредбата за приобщаващо образование.

МОН даде широка гласност на планираните промени и те бяха коментирани не веднъж при различни публични изяви на представители на министерството. Въпреки направените заявки и започналите процеси, нито една от тези реформи все още не е финализирана. Това отново отдалечава във времето възможността за подобрене на качеството и резултатите на образованието в България.

Като положителни, но твърде малки стъпки на това правителство, могат да се определят промените, даващи възможност на седмокласниците да се явят на допълнителна дата на НВО, ако са болни, намаляването на броя задължителни оценки и актуализирането на Наредба 16, което позволява стартирането на конкурсите за директори.

Безспорна важна крачка по отношение на обхвата на учениците и задържането им в училище беше приетото изменение на Наредбата за финансиране на институциите в системата на предучилищното и училищното образование, чрез което вече устойчиво на училищата се предоставя допълнителен ресурс за назначаване на образователни медиатори, социални работници и помощници на учителя.

Тази промяна е пример за това как политика, въведена чрез оперативните и националните програми и доказала своята ефективност, може и следва да бъде трансформирана в устойчива национална политика.

Що се отнася до Механизма за обхват, според отговор на МОН към декември 2023 г. на територията на страната работят 1386 екипа за обхват с включени 13 250 участници от заинтересованите институции. В отговора на министерството не се цитират конкретни числа за обхванатите деца и ученици, но в публични изяви министърът на образованието казва, че **за последните шест години делът на отпадналите ученици е намалял с 40% и „всяка година около 9000 деца и ученици трайно остават в системата“**²⁰⁸.

Украински деца в българските училища

882 деца
в детска градина

2888 ученици
в училище

В началото на 2023 г. бяха приети изменения на Закона за предучилищно и училищно образование, така че държавата да осигурява безплатни учебници по общообразователните предмети за всички ученици от I до XII клас, а не само до VII, както е в момента. Приемането в края на 2023 и на нужните промени в постановлението на Министерски съвет, регламентиращо осигуряването на безплатни учебници, предполага реалното прилагане на тази мярка от учебната 2024/2025 г. Това безспорно ще подкрепи равния достъп до образование и особено учениците от уязвимите групи. В същото време държавата все още не осигурява на училищата средства за закупуване на други образователни ресурси като абонаменти за образователни платформи, различни дигитални ресурси, образователни игри и др., които не рядко са по-предпочитани и от ученици, и от учители.

През 2023 г. продължи да се увеличава броят на разселените украински деца, желаещи да посещават български детски градини и училища. Според отговор на МОН към НМД създаденият ред за информиране, подаване на заявления, насочване и записване в образователната система на тези деца включва наличието на експерти, говорещи руски и/или английски и откриването на горещи телефонни линии във всяко РУО, наличие на информация на сайтовете на РУО, изготвяне на информационна брошура на български, украински и английски език, предоставяне на информацията на директорите на училища и детски градини и на други институции и граждански организации, работещи с лица от Украйна. Независимо от всички тези мерки все още по места се съобщаваше за проблеми при записването на украински деца в българските училища. Все пак броят на записаните се увеличава и по данни на МОН през учебната 2023/2024 г. в детска градина са записани 882 деца, а в училище – 2888 ученици от Украйна.

Успешно училищно управление и повече ефективни учители

Учителите са факторът, който оказва най-силно влияние върху академичните резултати и благополучието на учениците²⁰⁹, а директорите са тези, от които зависи ефективното управление и създаването на стимулираща образователна среда в училищата.

Затова е ключово учителите и директорите да получават адекватна първоначална подготовка и качествена подкрепа и продължаваща квалификация, а подборът и последващата оценка на работата им да стъпват на обективни критерии и процес, базирани върху съвременен компетентностен профил и ясни очаквания за постигнати професионални резултати.

Над 30%
от българските учители
са на възраст 55 и повече години

В България много голяма част от учителите са учили в университет преди десетки години по програми, които са остарели и не отговарят на ситуацията в момента, както и на спецификите и потребностите на учениците. Въпреки множеството възможности за надграждащи обучения качеството на продължаващата квалификация и нейният ефект са под въпрос. Нито учителите, нито директорите получават адекватна подкрепа, а подборът и оценката на работата им се случва предимно по административни критерии.

По данни на МОН²¹⁰ през 2023 г. около ¼ от българските училища би трябвало да имат директори, които са временно изпълняващи длъжността или вече са достигнали възрастта за пенсиониране. По данни на НСИ²¹¹ половината от българските учители са на възраст над 50 г., а над 30% са на 55 и повече години.

Тези данни показват, че както не малка част от училищните ръководства, така и голяма част от преподавателския състав ще бъдат сменени в следващите години. Единствено прилагането на адекватни реформи в подготовката, подбора, продължаващото развитие и оценката на работата на тези специалисти би осигурило на образователната ни система успешни училищни лидери и ефективни преподаватели.

Сред целите и приоритетните мерки в Стратегическата рамка за образованието, обучението и ученето (2021–2027) фигурират развитието на компетентностите на учителите в съответствие с тяхната променяща се роля, както и актуализирането на профилите на директорите и развитието на лидерските им компетентности. През 2023 в тази област могат да бъдат отчетени различни дейности, но остават неясни резултатите и въздействието на тези дейности.

В рамките на националните и оперативните програми МОН е организирано редица обучения за учители и директори²¹². По Национална програма „Квалификация на педагогическите специалисти“ са реализирани дейности за повишаване на компетентностите на действащите педагогически специалисти – обучения и различни форуми и конференции. Специален фокус на програмата са новоназначените учители и осигуряването на обучения и подкрепа за тях, както и повишаване на лидерските компетентности на директорите. Все още обаче резултатите от тях се отчитат само с брой обхванати специалисти, а не се проследява реалният ефект от тези интервенции. Това е и едно от заключенията в годишния доклад на Националния инспекторат по образование²¹³ по отношение на квалификацията, организирана от самите училища: **„Училищните екипи са концентрирани предимно върху организацията на квалификационната дейност, но не и върху нейната ефективност“**. Липсват целенасочени мерки към

училищата, показали ниски резултати на националното външно оценяване или на държавните зрелостни изпити. Обученията се планират „на парче“, а не като част от цялостна визия.

Цитираният по-горе доклад на НИО ясно показва нуждата от развиване на лидерския и управленски капацитет на училищата.

Сред дейностите, при които е необходимо подобрение, впечатление правят следните заключения:

- училищата не разбират и не дооценяват процеса на определяне на мерки за подобряване на качеството на образованието;
- планирането и организацията на дейностите не винаги допринася за постигане на целите и не са заложили надеждни механизми за проследяване;
- дейностите в училищата все още не водят до чувствително повишаване на резултатите от обучението;
- наличните ресурси често не се използват ефективно.

Що се отнася до политиките, свързани с подготовката, профилите, професионалното развитие и оценката на работата на педагогическите специалисти, раздвижване имаше след встъпването в длъжност на редовното правителство през юни. Беше сформирана работна група, която да предложи нормативни промени по отношение на системата за квалификация и кариерно развитие на педагогическите специалисти, вземайки предвид препоръките на Пътната карта на политиките за учителите, разработена през 2021 г. с подкрепата на ЕК и Световната банка. Работната група набеляза редица промени като: повишаване на ефективността на практиката при обучението за придобиване на квалификация „учител“; ясно структуриран процес на наставничество на новоназначените учители и директори, но и осигуряване на възможност за наставничество на учители с повече опит; актуализиране на професионалните профили на педагогическите специалисти; повишаване на ефективността на продължаващата квалификация чрез фокус върху ефектите от нея върху работата на учителите и резултатите на учениците; промени в Информационния регистър на одобрените програми за квалификация, така че обратната връзка за обученията и учителните организации да бъде публична; актуализиране на процеса по оценяване работата на педагогическите специалисти и преминаване от атестиране веднъж на 4 години към ежегодна оценка, която да включва оценка на нуждите от квалификация на съответния педагогически специалист.

Всички тези предложения обаче все още не са придвижени напред нито като промени в ЗПУО, нито в съответните наредби. Остава въпросът дали и кога те биха били финализирани като предложения за промени и още повече приложени в образователната система.

МОН отбелязва малък напредък по отношение на политиките за директори. След решението на ВАС от юни 2023 г. във връзка с обжалването на Наредба 16 за провеждане на конкурси за директор, което постанови, че единствено включването в комисиите за избор на представител на МОН е незаконосъобразно, през декември министерството актуализира наредбата. Макар тази наредба да има нужда от прецизиране и подобрение по отношение на изискванията и процеса на провеждане на конкурса, влизането ѝ в действие

беше ключово, защото отключи процеса по организиране на конкурси за овакантените директорски места, някои от които се заемат от временно изпълняващи длъжността от години. Министерството обяви тези конкурси в началото на 2024 г. и тепърва предстои да се види как ще протече този процес и доколко инструментариумът, който ще бъде приложен, ще гарантира обективен избор на база нужните за един директор лидерски и управленски компетентности. **Бихме отбелязали като добро решението първоначално да бъдат проведени конкурси само в част от училищата, които имат временен директор от най-дълго време.** Това ще позволи да се валидира новият процес на подбор и, ако е необходимо, да бъдат направени промени преди следващите конкурси.

Основна роля в подкрепата на директорите и учителите за ефективно училищно управление и преподаване имат регионалните управления по образованието. В момента експертите в РУО имат много административни функции и ограничени възможности реално да подкрепят учителите и директорите, с които работят, т.е. техният капацитет не се използва ефективно. Сред заявените в програмата на правителството мерки е и „актуализиране на Правилника за устройството и функциите на регионалните управления на образованието (ПУФРУО) с цел по-добро фокусиране на целите и дейностите, изпълнявани от тях“²¹⁴. В самия край на декември МОН публикува за обществено обсъждане промени в ПУФРУО.

Приобщаващо образование

Изследване на УНИЦЕФ България²¹⁶, осъществено от социологическа агенция „Глобал Метрикс“, хвърля светлина върху нагласите към децата с увреждания в България. Според фокус групите с родители, техният опит често е свързан с подписки срещу включването на децата и липсата на капацитет да се посрещнат образователните им нужди в рамките на учебните заведения. Според тях в образованието има много наредби, които на теория гарантират приобщаващото образование като част от държавната политика, но всъщност **„всичко е само на хартия“**.

Ангажимент:

Осигуряване на условия и ресурси за осъществяване на качествено приобщаващо образование.

Какво се постигна:

МОН полага системни усилия за осъществяване на политиките си за подкрепа на процеса на приобщаващото образование. Устойчивата политическа воля от страна на министерството за подкрепа на процеса на приобщаване в масовата образователна среда на деца и ученици със специални образователни потребности може да се види през редица проекти и национални програми, осъществявани с национално и европейско финансиране.

Предложените промени обаче не са тези, които реално биха довели до това функцията на РУО да бъде трансформирана от административна към подкрепа на качествено образование.

Приоритетна задача на експертите от регионалните управления следва да бъде подкрепата за директорите и учителите, така че детските градини и училищата да предлагат качествено обучение и развиване на ключови умения и нагласи съобразно нуждите на децата и учениците. Тук МОН може да стъпи на опита от международния проект Novice Educator Support and Training (NEST)²¹⁵, в който министерството е партньор и в рамките на който 60 експерти от половината от регионалните управления на образованието в България бяха обучени по специална програма за наставничество на учители с до пет години опит в системата. Над 300 новоназначени учители бяха подкрепени от обучените експерти, като оценката на въздействие показва положителни резултати както по отношение на развитието на професионалните компетентности на експертите, така и по отношение на готовността на новоназначените учители да останат в системата.

Създадени са рамкови насоки и модели за адаптиране на учебното съдържание, както и редица ресурси в подкрепа на обучението на учениците със специални образователни потребности, които са достъпни за всички педагогически специалисти.

В нормативната база са разписани и редица възможности за придобиване на профилирана подготовка – чл.44 от ЗПУО дава възможност за организиране на профилирана подготовка и обучение на ученици със сензорни увреждания, а чл.74 посочва, че профилираното образование се осъществява в първи и втори гимназиален етап.

В Закона за професионалното образование и обучение също се определя достъпът на учениците със СОП до професионално образование и обучение. Чл. 10,11, 12 и 13 казват, че в програми за начално професионално обучение с придобиване на квалификация по част от професия могат да бъдат обучавани учениците със СОП със завършен клас от прогимназиален етап на основното образование, завършено основно образование и ученици със завършен VIII клас по индивидуална образователна програма, като професионалното обучение за учениците и за лицата над 16 години със специални образователни потребности може да се осъществява и по индивидуални учебни програми.

Чл.32 посочва, че за учениците със специални образователни потребности се организира професионално образование и професионално обучение, съобразено със съответното им увреждане.

Разписаните норми и процедури обаче се следват формално и липсва система за проследяване на успеха на учениците със СОП в сферата на овладяване на необходимите за тях професионални умения за водене на независим начин на живот и участие на пазара на труда.

От данни, предоставени от МОН²¹⁷, за общия брой ученици със СОП и тези, обхванати в професионални паралелки за учебните 2019/2020, 2020/2021, 2021/2022, 2022/2023 и 2023/2024 г., се вижда, че общият брой на учениците със СОП се увеличава. Това може да говори или за обективно увеличаване на броя на учениците със СОП, или за повишено доверие в системата, благодарение на което повече родители заявяват своето желание за получаване на допълнителна подкрепа за техните деца със СОП. От друга страна данните показват, че независимо от вариациите в броя на учениците със СОП през годините, обхванатите в професионални паралелки ученици със СОП в рамките на първи гимназиален етап е около 30% от общия брой ученици със СОП. Броят на учениците със СОП, които продължават своето обучение в професионални паралелки във втори гимназиален етап, значително намалява и става около 15%.

Обхванатите в дуална форма на обучение ученици със СОП през 2023/2024 г. са само 146.

Тези данни говорят, че реално няма истински практически механизми за гарантиране на правото на учениците със СОП на достъп до качествено професионално обучение. Това изключително много намалява шансовете им за реализация на пазара на труда и за упражняване на правото им труд като условие за независим живот като възрастни граждани.

Липсва система

за проследяване на успеха на учениците със СОП за независим живот и участието им на пазара на труда.

Само 146

са обхванатите в дуална форма на обучение ученици със СОП през 2023/2024 г.

В системата няма и данни за това как се осъществява професионалното ориентиране на учениците със СОП от съществуващите центрове за кариерно ориентиране и консултиране, които са със статут на центрове за подкрепа за личностно развитие по ЗПУО.

 Общ брой ученици със СОП	Учебна година				
	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024
VII клас – XII клас	6227	6737	7089	7245	7233
в професионални паралелки в първи гимназиален етап от VII клас, IX клас и X клас	1952	2281	2397	2454	2413
в професионални паралелки във втори гимназиален етап от XI клас и XII клас	462	617	775	935	963

ПРЕДОСТАВЕНО РЕСУРСНО ПОДПОМАГАНЕ

(към 15.09.2023 г.)

} **На 8701 деца и ученици**
ресурсно подпомагане се предоставя
от 1 031 специалисти на РЦПППО

6052 деца
в детски градини и в предучилищни
групи в училищата

} **5739 деца**
в детски градини
313 деца
в предучилищните групи

18 489 ученици
(от I до XII клас);

ПЕДАГОГИЧЕСКИ СПЕЦИАЛИСТИ,

назначени за учебната 2023/2024 г. във всички детски градини и училища
(към 15.09.2023 г.)

5526
педагогически
специалисти

1535	ресурсни учители
1380	психолози
957	логопеди
70	реабилитатори на слуха и говора,
134	учители на деца с нарушено зрение
11	учители на деца с увреден слух
851	педагогически съветника
19	учители на деца с умствена изостаналост
466	възпитатели
103	педагози и други.

Дигитална и медийна грамотност в образованието

Съвременните европейски общества трябва да създадат свой образователен подход, за да постигат и поддържат равнопоставеност и демокрация. **Държавата трябва да подпомага развитието на ключови компетентности чрез интегриране на образователната инфраструктура, програми и методи за оценка, както и подготовка на учители и създаване на среда за учене през целия живот.**

Европейската референтна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот, която е включена в българските учебни програми, определя тези компетентности като „знания, умения и нагласи, нужни на всеки човек за личностна реализация и развитие, пригодност за заетост, социално приобщаване, устойчив начин на живот, успешен живот в едни мирни общества, организиране на живота по здравословно осъзнат начин и активно гражданско участие“.

Древните философи ни учат, че училището е основата, върху която се крепят обществото и държавата, и че за да бъде успешно, то трябва да приложи цялостен образователен подход, а не да работи на парче. Случи ли се това на практика обаче за децата през изминалата година? Развиха ли учителите дигитално-медийната грамотност на учениците, онези умения и компетенции, необходими за разбиране, оценка и успешно използване на цифрови технологии и медийни платформи, уменията за комуникация и за създаване на съдържание?

Краткият, макар и незадоволителен, отговор е не в необходимата степен. Показват го резултатите на НВО от 2023 г., изследването на PISA и огромният ръст на сигналите към Центъра за безопасен интернет (safenet.bg). Децата продължават да се подвеждат от информацията онлайн, да са уязвими в общуването, лесно стават жертви на онлайн тормоз и непознати в мрежата, крадат им профилите в социалните мрежи и злоупотребяват с личните им данни. Валиден е и обратният процес – самите деца могат да бъдат агресивни в интернет, да правят фалшиви профили, да публикуват компрометираща информация. В този смисъл изграждането на дигитално-медийна грамотност е ключова компетенция за учениците в XXI век.

И през 2023 г. очаквахме училището да изгражда ключовите компетентности у учениците чрез цялостен подход, като въвежда процеси за системно екипно планиране и за създаване на последователни между-предметни връзки. Учителите следва да имат сходно разбиране за ключовите компетентности и да развиват свои собствени планове за интегрирането им в предметите, които преподават, както и да познават плановете на колегите си. Учениците трябва да преживяват този цялостен и интегриран подход ежедневно в класната стая и то по огледен начин на равноправното и демократично общество, което образованието цели да изгради, и да бъдат активни граждани в обществото и в класната стая, т.е. да практикуват отговорност към себе си и околните, да разсъждават критично върху обществено значими теми, да отчитат разнообразни и противоречиви гледни точки, да вземат решения по въпроси, които ги засягат лично и да прилагат знанията си за решаване на реални проблеми от заобикалящия ги свят.

Такъв процес обаче се наблюдава по-скоро рядко в класните стаи на българското училище. През 2023 г. не

се наблюдава съществена промяна в цялостния образователен процес, в центъра на който би трябвало да е детето/ученикът. Децата продължават с пълна сила да се сблъскват със стереотипно преподаване, със сложно поднесен материал, който не е съобразен с възрастта им, нямат свобода да споделят мнение, не се чувстват чути и разбрани и определят училището като скучно. Това се случва на фона на 100% ръст в сигналите за онлайн сексуална експлоатация на деца в мрежата, отчетени от Центъра за безопасен интернет – най-високият брой сигнали, обработени от началото на съществуването на Центъра, в рамките на една календарна година, както и нови предизвикателства за децата като фишинг, все повече откраднати профили, онлайн тормоз и попадане на неподходящо съдържание.

На Консултативната телефонна линия за онлайн безопасност 124 123 през 2023 г. също отчитат ръст от деца и родители (повече бащи!), които са потърсили подкрепа в случаи на онлайн тормоз, сексторшън, но и по въпроси, свързани с развиването на дигитално-медийна грамотност у децата. Родителите са се обаждали по всички теми, като най-многобройни са случаите за онлайн тормоз, развиване на дигитално-медийни компетенции, защита на лични данни и лична информация. Това, което продължава да ги безпокои, е онлайн подвеждането на деца онлайн да изпращат свои снимки и потенциалната опасност от онлайн сексуалната експлоатация. Същевременно децата и младежите рядко имат часове в училище за различните рискове онлайн, а учителите и родителите не се чувстват достатъчно подготвени да говорят с тях по тази тема, макар да се опитват да компенсират тези липси.

Отсъствието на последователен подход в развиването на умения през всеки предмет в училище се отразява най-видимо в липсата на достатъчно развито критично мислене и анализ на информацията, а от там – и в неразпознаване на рисковете. Повечето деца знаят какви са признаците на силната парола, но не знаят как да проверят наистина ли е силна или ползват само една парола за всичките си социални мрежи и имейла си. Необходимостта от промяна на паролата на всеки 3 до 6 месеца изобщо не им хрумва. Много деца (както и учители) пострадаха от фишинг през 2023 г., защото не знаят как да проследят автентичния имейл, от който е изпратено подвеждащото съобщение и се заблуждават, че имейлът наистина е от Национална полиция, Български пощи, НАП и др. Не разпознават останалите фалшиви или просто копирани визуални изображения и текст. Тормозът в училище и онлайн е станал част от средата, в която израстват, до степен, че го считат за нормален и част от порастването, защото никой не учи децата в класната стая как да комуникират така, че да бъдат разбрани правилно, как да решават конфликти чрез разговор и как да си сътрудничат в решаването на проблемите, с които се сблъскват.

През 2023 г. непознатите в мрежата станаха още по-агресивни и настъпателни към подрастващите. Деца и младежи споделят, че получават все по-често неприлични и/или разгопени снимки и видео и не си дават сметка, че педофилите могат да разберат кое е слабото им място само с три въпроса. Не знаят как да разпоз-

нават дали непознатият в мрежата е този, за когото се представя (обикновено през фалшив профил) и обикновено само блокират непознатия (ако осъзнаят, че е педофил), вместо да го докладват.

Всички рискови ситуации в интернет и в офлайн света изненадващо продължават да не провокират активно действие на ниво класна стая от страна на образователната система. Липсва достатъчно чувствителност от страна на учителите за проблемите на децата, предизвикани от липсата на развиване на дигитално-медийната им грамотност.

Училището не включва активно родителите в образователния процес – холистично и като равноправен партньор, така че те да участват непрекъснато в развитието на детето си, отвъд академичните знания.

В днешния свят, в който медиите и дигиталните технологии играят ключова роля във формирането на общественото мнение и информирането на гражданите, медийната грамотност е от съществено значение. Тя помага на хората да бъдат информирани, критични читатели и активни граждани, като ги предпазва от дезинформация, фалшива и подвеждаща информация. Трябва ли да развиваме тази грамотност у децата от възможно най-ранна възраст – способността им да разбират, анализират, оценяват и създават медийно съдържание в различни форми и формати? Тези умения, разбира се, включват разбирането на съобщение, предавано чрез текст, звук, изображения и видео, познаване на различни медийни платформи, разбиране на тяхната структура и влияние, както и критично мислене относно информацията, предоставяна през медиите. В този контекст въпросът за разбирането на възможностите, които дава изкуственият интелект за

развиване на тези умения и включването му в обучението на децата, става все по-актуален.

Ключови аспекти на дигитално-медийната грамотност всъщност:

- **Разбиране на цифровите медии и технологии:** умения да се разпознават, разбират и използват по-подходящ начин различните цифрови платформи, социални мрежи, уеб сайтове и приложения;
- **Безопасност в цифровото пространство:** развиване на умения и знанията за онлайн безопасността, защита на личната информация и разпознаване на потенциални рискове в интернет, как да реагираме при проблем в мрежата;
- **Критично мислене при обработка на информация:** способността да се анализира и оценява информацията, получена през цифрови и медийни източници, и разпознаване на фалшиви новини, визуални изображения и текст;
- **Умения за комуникация и създаване на съдържание:** капацитетът да се комуникира ефективно онлайн и офлайн, както и уменията за създаване и споделяне на цифрово съдържание и разбиране за последствията от споделяне на дадено съдържание.
- **Етика при използване на технологии:** разбиране на етичните въпроси, свързани с използването на цифрови технологии и медийни ресурси и спазване на авторските права.
- **Умения за решаване на проблеми:** способността да се справяме с цифрови предизвикателства, рискове и възникнали проблеми, свързани с използване на информационните и цифровите технологии.

Здравно и сексуално образование

Контекст

Сексуалното и репродуктивно здравно образование у нас продължава да бъде ниско в скалата на приоритетите в образованието. Този вид образование през 2023 г. в България се сблъска с няколко предизвикателства и е предмет на продължаващи дебати и развитие. Някои ключови точки относно състоянието на образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве в България до този момент:

Учебна програма и изпълнение: образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве в България се характеризира със своята променливост в различните региони и училища. Съдържанието и дълбочината на обучение по тези теми често зависят от политиките на отделните училища и учители, готовността на преподавателите да ги преподават и наличните ресурси.

Законодателство и политика: липсва всеобхватно национално законодателство, което да задължава стан-

дартизираното сексуално и репродуктивно здравно образование във всички училища. Образователното съдържание, свързано с тези теми, обикновено е интегрирано в предмети като биология и здравно образование или час на класа, но без последователен, стандартизиран подход.

Културни и обществени нагласи: културните нагласи и обществените норми в България играят значителна роля в оформянето на образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве. Консервативните гледни точки водят до съпротива срещу въвеждането на всеобхватно сексуално образование в училищата, като привържениците на консерватизма твърдят, че то може да противоречи на традиционните (християнски) ценности или да насърчава разпуснатост.

НПО и външна подкрепа: неправителствените организации (НПО) и международните структури бяха активни и полезни в предоставянето на ресурси, обучение и подкрепа за образованието в областта на сек-

суалното и репродуктивното здраве в България. Тези организации често работят за запълване на пропуските, оставени от формалната образователна система, предлагайки програми и работилници за младите хора.

Достъп до информация: въпреки предизвикателствата в рамките на формалната образователна система младите хора в България все повече се обръщат към интернет и социалните медии за информация относно сексуалното и репродуктивното здраве. Въпреки това тази зависимост от цифровите източници поражда загриженост относно точността и надеждността на достъпната информация, подчертавайки необходимостта от структурирано и фактическо образование в училищата.

Актуално развитие: предприети са усилия и дискусии сред здравните специалисти, заетите в образованието и политиките за подобряване и стандартизиране на образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве в България. Те включват инициативи за разработване на по-всеобхватни учебни програми, които съдържат теми като съгласие, безопасни сексуални практики, полова идентичност и емоционални връзки.

Обективна обстановка и напредък

Проблемите, свързани със здравното образование (вкл. сексуално и репродуктивно здраве) за деца и младежи, са обект на няколко основни нормативни документа. Основният, който детайлизира темата, е Наредба №13 от 21 септември 2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование на министъра на образованието и науката. От издаването си документът е претърпял две изменения, като последно е изменен и допълнен в бр.75 на Държавен вестник от 01.09.2023 г. Нововъведенията са минимални и касаят Приложение №5 към чл.11, ал.3 „Рамкови изисквания при организиране на часа на класа“ и само косвено засягат здравното образование.

В тези изисквания в табличен вид са представени 11 теми, като нито една не засяга здравето.

В таблицата е посочен минималният брой часове за занимания и дейности по посочените тематични области. В зависимост от спецификата на класа, възрастта на учениците и конкретния контекст е възможно и комбиниране на теми и дейности от различни тематични области. В остатъка от часове, предвидени за часа на класа, се осъществяват занимания и дейности, свързани с гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, за развитие на класа като общност, за ученическото самоуправление и др.

Наредбата постановява, че здравното образование е насочено към развитие на умения за създаване или поддържане на здравословен стил и условия на живот и за доброволното адаптиране към поведение, благоприятстващо здравето.

Друг стратегически документ, който разглежда сексуалното здраве на лицата до 18 годишна възраст, е на-

ционалната „**Превенция и контрол на ХИВ и сексуално предавани инфекции в Република България 2021-2025 г.**“, разработвана от експертна група при Министерство на здравеопазването за съответния програмен период. Програмата посочва различни целеви групи, като една от тях е „млади хора, деца и млади хора в риск“. За тази целева група са изведени пет „стратегически интервенции“, като напредък по тях не е постигнат нито през 2023 г., нито в предходните две години на програмата. Към август 2023 г. общият напредък по изпълнение на програмата за периода от началото на 2021 г. е 17%²¹⁸.

Целевите стратегически интервенции в програмата включват:

- 1. Подкрепяща среда:** развитие на политики, включително политика за работното място;
- 2. Превенция:** комуникация за промяна на поведението – здравно образование, базирано на изграждане на социални и жизнено важни умения в училище;
- 3. Изследване и консултиране за ХИВ;**
- 4. Грижи и подкрепа на деца, получаващи резидентни грижи;**
- 5. Грижи и подкрепа чрез осигуряване на здравни услуги, подходящи за младите хора.**

Наблюдава се влошаване на постиженията по тази национална програма с всяка изминала година, което подчертава липсата на структурирана държавна политика по отношение на здравното образование, вкл. по сексуално и репродуктивно здраве.

Положителен сигнал за намеренията на държавата е включването на „Съвременно здравно образование в българското училище“ като Реформа 6 в Плана за възстановяване и устойчивост (ПВУ). „Усилията на Министерството на здравеопазването чрез реализирането на тази реформа в сътрудничество с Министерството на образованието и науката ще бъдат насочени към създаване на условия и механизми за постигане на цялостно физическо, психическо и социално благополучие на всяко българско дете и всеки ученик“²¹⁹, посочва документът. Включването на тази тема в ПВУ стана възможно благодарение на застъпническите усилия на офиса на Световната здравна организация в България.

Реформата ще бъде насочена към изграждане на междуйнституционално сътрудничество и изпълнение на стратегически цели, свързани с Националната стратегия за детето 2019–2030 г. в частта очакван резултат, касаещ обучението на децата и учениците за насърчаване на здравословен начин на живот и формиране на здравна култура. ПВУ предвижда да бъде направен цялостен анализ на съдържанието на учебната програма по отношение на наличието на здравни теми, като учениците ще имат възможност да получат знания, които да отговорят на посочените по-горе, изключително важни за съвременното развитие на младите хора по-

требности. Създаването на адекватно образователно съдържание би позволило да се изградят знания и нагласи за здравословен и екологичен начин на живот, за изграждане на активна гражданска позиция у младите хора, както и за преодоляване на негативните последици от глобални заплахи за живота и здравето на населението. Важно е здравното образование да започне от първи клас и да бъде надградено в различните му области със знания, нагласи и умения у учениците във всички възрасти – да се започне с из-

граждането на хигиенни навици в първите класове и да се завърши с изграждане на умения за партньорство и родителство в XII клас.

Реформата трябва да бъде разработена съвместно между двете ресорни министерства – на здравеопазването и образованието, като ще се изготви механизъм, ще се анализират и оценят учебните програми по темата и се допуска промяна на споменатата Наредба №13 на МОН.

ПРЕПОРЪКИ

→ Да се финализират и ефективно да се въведат заявените от МОН реформи:

- стандарт за качество в образованието и система на добавената стойност на училищата;
- изработване на концептуално нови учебни програми, ориентирани към развиване на компетентности, а не наизустяване на предметно знание;
- промяна на вътрешните и външни оценявания, така че те да измерват развити компетентности, а не заучена информация;
- регламентиране и ефективно прилагане на езикова подкрепа за учениците, които не владеят български на добро ниво;
- повишаване на качеството на първоначалното обучение и продължаващата квалификация на учителите и директорите;
- обективна и справедлива оценка на работата на учителите и директорите на база резултати, а не административни изисквания;
- взискателен и професионален подбор на учителите и директорите на база компетентностен модел, отговарящ на изискванията на образователната система на XXI век;

→ Да се въведе компетентностен модел при подбора, обучението и атестирането на директори и учители;

→ Да се приложи механизъм за външна оценка и вътрешна самооценка на образователните институции спрямо националната рамка за качество;

→ Да се осигури целенасочена подкрепа към училищата с ниски резултати с цел подобрене на техния управленски и педагогически капацитет;

→ Да се въведат конкретни индикатори за качество и въздействие, както и ясна и прозрачна система за мониторинг и оценка на изпълнението на политики, национални и оперативни програми, така че да се гарантира ефективно използване на ресурсите;

→ Да се изгради механизъм за координация в действията на институциите и проследяване на качеството на профилираната и професионалната подготовка на учениците със СОП – от училище до реализацията на пазара на труда. Да се концептуализира ПОО за деца и младежи със СОП като система от

специални образователни практики и мерки за подкрепа;

→ Да се прецизира съотношението между академичната подготовка (която остава водеща) и придобиването на професионални умения и умения за независим живот; да се предприемат стъпки, за да се създават нови и да се използват ефективно съществуващи методологии за професионално обучение на деца и младежи със СОП;

→ Да се създаде система за проследяване на съотношението между броя на децата и учениците със специални нужди и броя и вида на специалистите (ресурсни и по отделните професии), които отговарят на изискванията за допълнителната подкрепа в гимназиален етап и в рамките на професионалната подготовка;

→ Да се синхронизират процедурите за събиране на данни за броя на децата със СОП в различните етапи и степени на образование. Особено внимание следва да се отдели на гарантирането на достъп до адекватна професионална подготовка на различните групи ученици със СОП. Да се изследват и причините, поради които учениците със СОП значително намаляват като брой след X клас, както и демографските характеристики на тези, които не продължават образованието си;

→ Да се изгради експертиза и модел на сътрудничество между центровете за професионално ориентирание и консултиране и регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование;

→ Да се провеждат интензивни обучения на учителите как да развиват дигитално-медийната грамотност на децата, вкл. междупредметно;

→ Да се развива социално-емоционалната интелигентност на учениците и да се пилотират програми за ученическа медиация (медиация между връстници) в случаи на агресия, тормоз и училищни конфликти;

→ Да се стартира реформата, предвидена в Плана за възстановяване и устойчивост, която има потенциала и възможността да превърне здравното образование в хоризонтален елемент в образователната система.

8.

СПОРТ, КУЛТУРА И СВОБОДНО ВРЕМЕ

СПОРТ, КУЛТУРА И СВОБОДНО ВРЕМЕ

ДОБЪР 3,82

- Липса на политики, осигуряващи достъпна, безопасна и споделена градска среда и публични пространства за отдих и свободно време за всички възрасти и особено за децата и семействата
- Липса на достъпна за масов спорт и физическа активност среда за всички деца, вкл. недостатъчна, лоша или липсваща материална база в училища и детски градини
- Липса на ефективна закрила на децата от вредно съдържание в медиите
- Липса на задоволителен обхват на националните програми, насърчаващи заниманията на децата с култура и изкуство

„Достъпът до културни и спортни дейности е най-вече платен, деца от бедни семейства нямат достъп до такива. Трябва да има повече безплатни събития, уроци, обучения, спортни групи, за да може всички деца да имат достъп.“

„Осигурете места за отдих, ремонт на салони, паркове, зали за тренировка и пълноценно прекарване на свободното време. Осигурете им здравословна храна и опции за активен спорт.“

„Осигуряване на безплатни спортни занимания за всяко дете според интересите му, подобряване и грижа за спортните бази, възможност за игри и занимания и за подрастващите до 18 г. – трябва да имат достъпни и подходящи места за игра, спорт, изкуство и култура.“

Цитати на възрастни респонденти от Анкета „Бележник 2024“

Достъп до качествено телевизионно съдържание, насочено към деца. Закрила от вредно съдържание в медиите

Макар че през 2023 г. мнозинството от децата на възраст от 3 до 18 години (78%) в свободното си време гледат телевизия, липсва специализиран български детски обществен канал, а насоченото към деца съдържание на обществената БНТ продължава да заема твърде малък дял от програмното време.

Съгласно данни от национално проучване относно обществените нагласи за оценка на потреблението на медийно съдържание и неговото въздействие върху децата (изготвено от агенция „Сова Харис“ по възложение на СЕМ в края на 2023 г.,²²⁰) мнозинството от децата на възраст от 3 до 18 години (78%) в свободното си време, когато не са на училище или детска градина, гледат телевизия. Най-висок е дялът на децата от 6 до 12 години, които са посочили, че гледат телевизия (86%). Повечето от децата (67%) потребяват телевизионно съдържание всеки ден, а 18% – 3–4 пъти в седмицата. 84% от децата,

живеещи в селата, гледат телевизия всеки ден. Този дял при децата, живеещи в малък град, е 71%, а при децата в столицата – 60%.

Предпочитаното от децата съдържание включва: музикални клипове (54,9%), игрален филм или сериал – излъчван при включване на телевизора (47,2%), реалити предавания (27,1%), детски анимационен филм (25,3%), научно-популярен филм (22,3%) и др.

Същевременно **БНТ (в каналите БНТ 1, БНТ 2, БНТ 3 и БНТ 4, за чието поддържане получава държавна субсидия) предоставя средно около 6 часа детско съдържание в денонощие от общо 96 часа ефирно време на 4-те канала или под 6% от общото програмно съдържание** на обществената телевизия.²²¹ Макар през 2023 г. дялът на детското съдържание да бе повишен спрямо предходната година, вкл. да започна

86%
е дялът на децата от 6 до 12 години,
които гледат телевизия, когато не са
на училище или детска градина

излъчването на забавно-образователната игра „Това го знам“, този дял остава твърде нисък. В България няма нито една детска ефирна телевизия, което означава, че с достъп до детска телевизия на български език разполагат само децата от семействата, които могат да си го позволят. Това е дискриминационно и води (отвъд множеството други негативни ефекти) до дефицити в усвояването на българския език, интеграцията и формирането на културни ценности в уязвими социални и етнически групи.

По данни на Тръста за социална алтернатива близо 20% от децата, които започват училище в България, говорят на различен от българския майчин език. Невладеенето на български език е сред най-честите причини тези деца да изостават от своите връстници, което ги определя в много по-голяма степен като деца в риск от отпадане от образователната система.²²² Предлагането на повече ефирно телевизионно съдържание за деца би могло да подобри нивата на владееене на български език на тези деца на много по-ранен етап и респективно да увеличи постиженията им и интереса им към учебния процес.

През 2023 г. НМД продължи подкрепата си за гражданската инициатива на Лъчезар Велинов и Асоциацията на българските анимационни продуценти (АБАП) за трансформиране на един от каналите на БНТ в специализиран български детски обществен канал. Както посочват от НМД и АБАП, въпросът за обособяването на български ефирен детски канал е преимуществено организационен, а не финансов.²²³ БНТ е член на Европейския съюз за радио и телевизия и има достъп до

54,9% музикални клипове
47,2% филм или сериал
27,1% реалити предавания
25,3% детски анимационен филм
22,3% научно-популярен филм

международни копродукции с множество обществени телевизии, както и до културни и образователни програми за деца, произведени от други телевизии членки. Също така БНТ разполага с богат собствен архив от детски предавания и с традиции в производството на висококачествено детско съдържание. БНТ може и следва да продължи да произвежда качествено българско детско съдържание, включително и активно да привлича български творци за създаване на оригинални продукции, насочени към децата на България.

Част от специализираното детско съдържание неминуемо следва да включва теми, свързани с гражданското образование, правата на децата, тяхната дигитално-медийната грамотност, спорт, култура и свободно време.

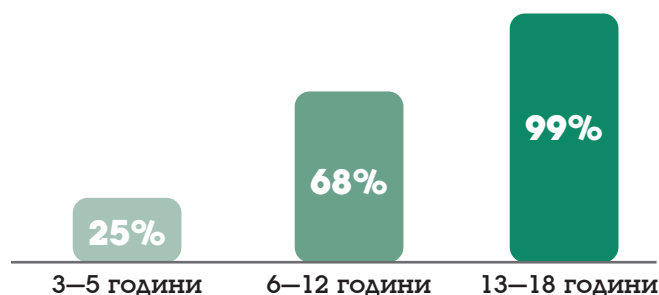
Извън телевизията днешните деца ежедневно достъпват информация и през смартфон, таблет и компютър. Според цитираното проучване на СЕМ 83% от децата до 18 години в България имат достъп до електронни устройства, като средната възраст, на която започват да ги използват, е 5 години и 9 месеца, а средната възраст, на която придобиват собствен смартфон, таблет или компютър е 8 години. Висок е дялът на децата, които разполагат със свои устройства още от ранна възраст. Собствен мобилен телефон имат и близо четвърт (24%) от 3 до 5-годишните, а собствен компютър – 25%. При 6–12-годишните техният дял нараства до 68%, а при 13–18-годишните – до 99%. Децата използват екраните най-много за гледане на видеа 92%. На второ място са филмите и/или сериалите – 61%, а на трето – чатове и писане с приятели (34%).

89% от децата до 18 години имат достъп до електронни устройства, които ползват за:

- гледане на видеа **92%**
- филми или сериали **61%**
- чатове/писане с приятели **34%**

Дял на децата със собствени устройства

При такъв широк достъп до устройства на практика децата могат да попаднат на неподходящо за възрастта им съдържание през различни канали. Данните сочат, че наред с най-посещаваните YouTube, TikTok, V-Box, Facebook и Instagram, децата също така използват и платформи като Tinder, OnlyFans и BeReal – мрежи, в които могат да бъдат свидетели на вредно съдържание. При това с възрастовите групи процентът на използващи тези платформи нараства, а потребители на платформите има дори в групата от 3 до 5 години – 2,2% споделят, че използват социалната мрежа Tinder. При 13–18-годишните използването е: 15% на Tinder, 9,8% за BeReal и 8,7% за OnlyFans. **Родителите споделят, че често тяхното дете вижда съдържание, което не е препоръчително за неговата възраст – например със сексуално съдържание, с продукти за възрастни като цигари, алкохол, хазарт и др.,** докато: гледа телевизия (32%); гледа видеа в онлайн платформи (16%); играе на мобилни устройства или конзола (13%). Висок е делът на родителите, които не могат да преценят дали децата им виждат съдържание с неподходящо съдържание, докато гледат видеа в онлайн платформи (37%) или играят на мобилни устройства или конзоли (42%). В същото време приблизително половината от родителите на деца до 18 години (49%) не използват приложения за родителски контрол, а 17% дори не знаят за тях.

Отделен аспект са медийни материали, съдържащи насилие, на които децата попадат, както и медийни материали, които отразяват случаи с насилие.

Редица репортажи за насилие, тормоз, проблеми в семейството и др. и през 2023 г. бяха отразявани без да бъде зачитана уязвимостта на всички страни, в т.ч. децата.

В конфликт или трагедия засегнати са всички страни – потърпевши, извършители и свидетели, а нездравият интерес от навлизане в личното пространство при отразяване на случаите води до действия, които усилват травматичния ефект на преживяното. Журналистите и медиите трябва да подхождат с особено внимание и пълно зачитане на личността и достойнството на децата, когато отразяват подобни случаи.

Етичният кодекс на българските медии съдържа няколко разпоредби, насочени към отразяването на деца. Той забранява на медиите да се възползват от неопитността и доверчивостта на децата, а също така препоръчва да не се разкрива самоличността на децата, попаднали в беда, както и да не се интервюират деца без съгласието на възрастните, отговарящи за тях. ЗЗД забранява изрично сведения и данни за детето да се разгласяват без съгласието на възрастните, отговарящи за тях, а в случаите, когато е предприета мярка за закрила, е нужно и писменото становище на органа по закрила. Освен това, Етичният кодекс на българските медии задължава медиите да избягват да разгласяват подробности за начина на извършване на самоубийства, за да се избегне подражание. Не на последно място, медиите са задължени да не засилват болката на хората, попаднали в беда. Необходими са ефективни механизми за санкция и контрол при неетично отразяване в медиите и социалните мрежи на случаи, свързани с деца жертви и/ли свидетели на насилие.

Всеки гражданин има моралното право и задължение, ако стане свидетел на некоректно медийно отразяване на случаи, вкл. такива, в които са намесени деца, да подаде сигнал. **Сред организациите, към които могат да бъдат отправяни сигнали, са Асоциацията на европейските журналисти в България, СЕМ, Асоциация на българските радио- и телевизионни оператори (АБРО).** При отразяването на случаи на деца в ситуации на семейни конфликти и в ситуация на насилие или трагедия от всякакво естество консултация може да бъде направена с документа „Пътеводител за етично отразяване на деца“ на УНИЦЕФ България и АЕЖ – България, публикуван в сайтовете на двете организации²²⁴.

Достъп до спорт и физическа активност

Продължава да съществува **проблем по отношение на достъпа на децата до масов спорт и физическа активност.** Възможностите за държавно финансиране и през 2023 г. приоритизират спорта за високи постижения. Липсва материална база за провеждане на спортни дейности в голяма част от детските градини и училища в страната. Лошото състояние на спортните съоръжения или липсата им изобщо в някои по-малки населени места допълнително създават трудности пред участието в спортни дейности. Подобно на изводите от предишните издания на „Бележник“ и през 2023 г. достъпът до масова физическа активност на децата зависи от възможностите на семейството.

- Държавата припознава важността на спорта в развитието на децата, но в същото време предлага основно дейности за масов спорт, които са финансирани на парче под формата на краткосрочни проекти и с ограничен обхват;
- Ограниченият обхват на програмите в областта на физическата активност и спорта в свободното време не успява да осигури възможност за практикуване на масов спорт от всички лица до 18-годишна възраст;
- Държавата приоритизира финансирането на спорта за високи постижения за сметка на масовия спорт, който е хронично negliжиран и недофинансиран.

Спортът изгражда ценни качества за развитието на децата, подобрявайки физическото, емоционалното и психическото им здраве. Воденето на активен начин на живот от най-ранна възраст е признат от държавата приоритет и съответно е обект на финансиране от няколко национални програми, администрирани от МОН и ММС. Въпреки това в голямата си част осигурените от държавата средства са за спорт за високи постижения, като по този начин се ограничава възможността деца без амбиции за медал също да посещават тренировки.

Приоритизирането на спорта за високи постижения е видимо и във визията на институциите за детско-юношески спорт (ДЮС), залегнала в представения през 2023 г. проект за Националната стратегия за развитие на физическата активност, физическото възпитание, спорта и спортно-туристическата дейност 2023–2034 г., според която ДЮС служи като стратегически резерв (източник на спортни таланти) за елитния спорт. В същото време участието на голяма част от децата в училищна възраст в масов спорт се изчерпва само до съветите по ФВС.

Сериозен недостатък на съществуващите възможности за финансиране е краткосрочният им характер, който не позволява устойчивост. Към тези нерешени с години проблеми, описани многократно в предишни издания на Бележник, се добавя и амортизираната спортна база на много места в страната.

От проекта на Национална стратегия за развитие на физическото възпитание и спорта в Република България 2023–2034 г. става ясно, че **от 2591 училища на територията на страната (към 2018 г.) едва 697 разполагат с физкултурен салон, чийто размери отговарят на законовите изисквания. 478 училища нямат никакъв физкултурен салон или пригодено помещение за спорт. Състоянието на детските градини е дори по-притеснително – от общо 2551 детски градини с физкултурно-музикален салон, отговарящ на нормативно определените стандарти, разполагат едва 537, а 1259 нямат салон или пригодено помещение за спортни дейности.**

Една от причините за липса на спортна инфраструктура, която да позволи провеждането на масов спорт, е злоупотребата с публични средства. През 2023 г. стана ясно, че отпуснатите през 2020 г. около 26 млн. лв. от ММС за изграждането на 24 физкултурни салона в училища в страната са платени, но поради нарушения в процеса на възлагане на обществени поръчки и липса на адекватен контрол, само два от салоните са реално построени²²⁵. В момента ММС води 16 съдебни дела за връщане на средствата.

В наличните данни от МОН и от ММС не се споменава да има програми, насочени към провеждане на спортни дейности в яслите и детските градини. В момента родителите плащат от джоба си, в случай че желаят децата им да посещават някакъв вид тренировки.

За първи път през настоящата учебна 2023/2024 г. беше осигурено финансиране по национална програма „Заедно в изкуствата и спорта“ на МОН с общ бюджет 45 млн. лв. От тях 22 млн. лева са за сформиране на отбори в сферата на колективните спортове, които след това да се състезават във вътрешноучилищни и междуучилищни състезания. С парите са финанси-

2591
училища

697
имат физкултурен
салон, според
законовите
изисквания

478
нямат никакъв
физкултурен салон

2551
детски градини

537
имат физкултурно-
музикален салон,
според нормативните
стандарти

1259
нямат пригодено
помещение за спорт

рани общо 1224 училища в цялата страна, а обхванатите ученици са 32 329. Това означава, че чрез програмата са обхванати едва 4,6% от всички ученици. И тъй като в програмата е заложено учениците да формират отбори и след това да се състезават, може да се направи хипотеза, че обхванатите деца са били физически активни и преди, т.е. чрез дейностите по НП „Заедно в изкуствата и спорта“ не се насърчава масовия спорт.

През настоящата учебна година са увеличени средствата за II, III и IV етап от Ученическите игри за ученици от V до XII клас на 1 084 730 лева. С това са предвидени повече пари за хонорари на съдии, медицински и длъжностни лица, за пансионат на участниците във финалните състезания, за организационни разходи и за включване на учениците от XI–XII клас в индивидуалните спортове от Ученическите игри. От това може да се направи извод, че увеличението няма да окаже чувствително позитивно отражение върху обхвата и достъпността на самата програма, а по-скоро върху качеството на нейното провеждане.

През 2023 г. МС изготви проект за увеличение на средствата за физическа активност на деца и учаци в образователните институции в страната от 3 на 5 лв. за дете и от 5 на 10 лв. за ученик, студент, курсант. Целта е да се подобрят условията за провеждане на занимания със спорт в детските градини, училища и висшите училища, като по този начин се насърчи физическата активност сред учащите. В доклада си настоящият (към април 2024 г.) министър на младежта и спорта признава, че с действащото постановление, прието през 2020 г., „не се гарантира реализирането на приоритетите, свързани с насърчаване на учащите към физическа активност, създаване на навици за здравословен начин на живот и мотивация за занимания със спорт“. С промяната в ставките за деца и ученици, студенти и курсанти се очаква да се подобрят условия за провеждане на занимания със спорт в детските градини, училищата и висшите училища.

СПОРТНИ ДЕЙНОСТИ, НАСОЧЕНИ КЪМ ДЕЦА И МЛАДЕЖИ

През 2023 г. ММС администрира няколко програми, които финансират спортни дейности, насочени към деца и младежи:

Ученически игри от V до XII клас

Участвали са 80 000 ученици.
Дейностите са стрували 722 680 лв..

Ученически игри за ученици с увреден слух, нарушено зрение, физически увреждания и увреждания на централната нервна система

Участвали са 210 души. Дейностите са стрували 40 100 лв.

„Спорт за децата в свободното време“

Реализирани са 152 проекта по 37 вида спорт в 60 населени места.
В тях са взели участие 6025 деца.
През програмата са похарчени общо 1 191 800 лв. от бюджета на ММС.

„Спорт за деца в риск“

Финансово са подпомогнати 9 спортни клуба, провеждащи занимания с физически упражнения и спорт за деца в риск. По тази програма са обхванати 210 деца, от които 145 в риск. Осъществени са 1476 безплатни спортни занимания по избор за практикуване на 6 вида спорт.
За това са похарчени 66 500 лв. Програмата е ежегодна.

„Научи се да плуваш“

Цели да финансира обучение по плуване за деца.
Финансирани са общо 12 проекта в 7 населени места.
Финансирането е 20 000 лв.

„Децата и спортният клуб“

Програмата е насочена към подпомагане на деца за участие в спортни мероприятия. Одобрени са 46 проекта на спортни клубове. Прави впечатление, че повече половината от тях (26) са в София.
Общата сума, отделена от бюджета на ММС по тази програма е 321 500 лв.

Тематична област 3 – „Свободно време, творчество и култура“

на Национална програма за младежта (2021-2025)
Финансира дейности за участие в различни форми и инициативи на младите хора. По направлението са финансирани 6 проекта на обща стойност 168 648,80 лв., в които са участвали 20 600 души.

Достъп до събития и занимания, свързани с култура и изкуство

Деца с изяви дарби в областта на изкуството се ползват от особена закрила на основание ЗПУО и Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изяви дарби. Те се обучават в държавните училища по изкуствата и културата към Министерство на културата, получават право на подпомагане за участие в национални и международни конкурси, в олимпиади и състезания, ползват се от редица мерки за насърчаване на творческите заложби. През 2023 г. са предоставени 405 стипендии на ученици от училищата по изкуствата и училищата по културата, както и на ученици от общински училища, които са класирани на първо, второ и трето място на национални и международни конкурси по Програмата на мерките за закрила на деца с изяви дарби през 2023 г. Предоставени са също така 43 броя еднократно финансово подпомагане за участие в майсторски класове, пленери и творчески лагери на ученици от училищата по изкуствата и училищата по културата. В Програмата на мерките за закрила на деца с изяви дарби през 2023 г. за първи път бяха предвидени 2 млн. лева за подкрепа на таланти деца в сферата на изкуствата, науката и спорта, след като сумата не беше променяна от 2014 г. насам.

През 2023 г. МОН продължи за втора поредна учебна година реализирането на Националната програма „Заедно в изкуствата и в спорта“, целяща да насърчи занимания с изкуства и спорт в образователния процес. Творческите дейности, осъществени по програмата, целят стимулиране на талантите на учениците, повишаване на тяхната мотивация, развиване на личното творчество, на танцовото, музикалното, театралното, филмовото и изобразителното изкуство в училищната общност. Общият бюджет за училищни изкуства по програмата възлиза на 23 000 000 лв.

Съгласно данни на МОН, цитирани от БТА²²⁶, за учебната 2023/2024 г. по модул „Изкуства“ на НП са включени 1235 училища, в които са основани 2514 групи за занимания с изкуства, с общо 29 684 ученици.

Справка със списъка на подкрепените по програмата училища, публикуван на уебсайта на МОН,²²⁷ показва, че са осигурени средства за вокални, инструментални и танцови групи, училищни театрални и филмови трупи, кръжоци по изящни и приложни изкуства и др.

Същевременно през предходната календарна година продължи изпълнението на **Национална програма „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“**,²²⁸ сред подкрепените дейности по която са: **създаване и/или обновяване на кътове за четене и училищни библиотеки; закупуване на книги за училищните библиотеки; организиране и провеждане на инициативи за насърчаване на мисленето, въображението и творчеството като част от учебния процес** и др. Тази програма съдържа модул „Културните институции като образователна среда“, който дава въз-

можност за проектна дейност и екипна работа между учители и представители на културните институции и е пряко свързан с формирането на ключовите компетентности на подрастващите. През учебната 2022/2023 г. бюджетът на модула възлиза на 550 000 лв., а одобрените за финансиране училищни проекти са 263.

В допълнение – през 2023 г. беше разработена процедурата за подбор на проектни предложения на тема „Утвърждаване на интеркултурното образование чрез култура, наука и спорт“ по Програма „Образование“ 2021–2027 г. Основните дейности, с които ще може да се кандидатства, включват осъществяване на **интеркултурно образование в училищна среда чрез занимания по интереси; провеждане на учебен процес чрез изнесени занимания в реална среда в музеи, художествени галерии и културни институции**; изграждане на общност от активни родители, вкл. чрез работа на образователни медиатори и др. Целта на процедурата е да обхване над 24 000 деца и ученици от уязвими групи, над 12 000 деца и ученици, чийто майчин език не е български, над 41 000 деца, ученици и родители от маргинализирани групи. Общият бюджет на процедура „Утвърждаване на интеркултурното образование чрез култура, наука и спорт“ по Програма „Образование“ е 31 123 577 лв. (ЕСФ+ и национално съфинансиране).

Макар реализирането на цитираните национални програми да е положително и да насърчава занимания с изкуства и култура в образователния процес, обхватът на програмите е незадоволителен, предвид обстоятелството, че в България има 1817 детски градини и 2769 училища с общо над 923 543 ученици (данни за учебната 2022/2023 г., НСИ).²²⁹ Съгласно Национално представително изследване „Млада България“, осъществено през 2023 г. от Агенция „Насока“ и „Булевард България“ сред младежи 16–25 г.,²³⁰ **53% от тийнейджърите признават, че нямат почти никакъв интерес към книгите. Делът на 16–19-годишните, които почти никога не ходят на изложби или театрални постановки, е над 90%.**

През 2023 г. МОН продължи политиката по поддържане на редуциран брой профилирани паралелки за сметка на увеличаване на професионалните, мотивирана с недостиг на кадри за икономиката, което обаче е в ущърб на паралелките от област „Изкуства“. МОН все още не успява да припознае възможностите на изкуството като метод на преподаване на изучавания материал. Министерството на културата пък не предприема достатъчно ефективни мерки за стимулиране на интереса на младото поколение към изкуството и културата, каквито добри практики има в много от страните от ЕС.

53%

от тийнейджърите нямат интерес към книгите

90%

от 16–19-годишните, не ходят на изложби или театър

КУЛТУРАТА И ИЗКУСТВОТО СА ТЕМИ ЗА МАЛКИ И ГОЛЕМИ

Автори: Илияна Картулева и Весислава Джуванова, Младежка мрежа „Мегафон“

С младежите от „Мегафон“ изследвахме една от интересните за нас теми – а именно, възможностите на младите хора за достъп до изкуство и култура. Във фокус групите, които проведохме, взеха участие 20 младежи на възраст 14–16 г.

На въпрос **присъства ли темата за културата и изкуството в разговорите между младежи** най-честият отговор е позитивен. Участниците споделят, че в най-голяма степен тези разговори се случват в училище и са провокирани от теми, които се разглеждат в часовете или в приятелския кръг, тъй като има младежи, които проявяват интерес към различните култури. По-често разговор за култура и изкуство е иницииран от възрастните – учители или родители.

Интересуваше ни какво място в **учебната програма**, според младите хора, намират културата и изкуството. Най-често срещаният отговор е, че по-скоро не намират място или има много малко пространство за култура и изкуство. Въпреки това участниците споделят, че тези теми привличат фокуса покрай състезания по рисуване и музика, различни конкурси за таланти и т.н. Младежите добавят, че часовете по литература, история, музика, изобразително изкуство, както и английски език предоставят възможност за разговор за различни видове култури и изкуство.

„Ще е добре да има повече часове, посветени на тези теми. На много места, както в Кърджали, на едно място живеят хора от различни култури и е добре да се познава културата на всеки един“.

Интересуваше ни доколко младежите са имали възможност по време на обучението си да посещават културни мероприятия. По-често участниците във фокус групата споделят, че са имали възможност да посещават музеи или културни събития, които са избирани от директор или учител.

„Да, на повечето мероприятия, на които присъствам, доста деца се вълнуват от изкуство. Дали е танц, песен, която да изпеят, рисунка, която да покажат“.

Друг често срещан отговор на младежите е, че са ходили на екскурзии, които са им позволили да се опознаят в по-голяма степен както своята, така и други култури.

„В миналото ми училище учителят по история държеше да ходим по музеи, да опознаваме забележителности, защото е важно като българи да си знаем наследството, историята“.

Младежите, с които разговаряхме подчертаха, че децата от по-ранна възраст могат да се запознаят с тези на пръв поглед сложни теми като култура и изкуство, като посещават музеи или различни забележителности. Те добавят, че децата и младите хора по-често имат интерес към участие в подобни дейности.

„Не всеки родител ще се сети да води малки деца в музей. Но дори малките деца могат от рано да навлизат в тези теми, ако има учител, който да се ангажира с това“.

Попитахме младежите дали всяко дете или млад човек, който има интерес към изкуство може да го развива в училище. По-често участниците във фокус групите смятат, че към момента програмата и условията в училище не са достатъчни, но отбелязват, че точно там е мястото, където да се събуждат и развиват интереси по темата. На въпроса какво може да се направи, за да бъдат подкрепени децата и младите хора да развиват интересите си към изкуство в училище, най-честата асоциация е свързана със създаване на специални групи по интереси, увеличаване на часовете по изобразително изкуство, насочване на деца и млади хора към курсове и програми извън училище, както и наличие на безплатни такива.

„Аз обичам да рисувам, но забелязвам, че няма достатъчно часове по изобразително изкуство, може би да се увеличат или да има възможност за безплатни частни уроци, за да могат децата да си развиват уменията“.

„Съвременна професия, свързана с изобразително изкуство, е архитектурата. Истината е, че тази специалност изисква и умения в друга наука – математика, и не е лесно да си представиш тези две неща на едно и също място, но те са важни, за да можеш да овладееш професията“.

Интересуваше ни какви умения могат да развият учениците, ако се занимават по-често с култура и изкуство, както и по какъв начин последните биха им помогнали в съвременния свят. Най-често срещаният отговор е, че ще им помогне да развият мисленето си – креативността, общата култура, толерантността към различието, както и да изразяват себе си по начин, по който науки като математика и физика не биха позволили. Според участниците във фокус групите, изкуството и културата могат да разтоварват учениците и затова е важно да не бъдат ограничавани от стандартната оценъчна система.

Свободно време, отдих и достъпни обществени пространства за деца

Достъпните в извънучебно време училищни дворове, публични места за спорт и учене на открито – неизползван ресурс за образование и отдих

През последните няколко години темата за качеството на училищната среда е особено популярна и актуална. Ковид ситуацията от 2020 г. изостри вниманието към състоянието и достъпността на публичните места като възможност за ресоциализация след тежките месеци на изолация. Това доведе до развитие на добрата практика за отваряне на училищните дворове за местните общности в неучебно време, до увеличаване на инициативите/проектите за изграждане на спортни площадки в тях и не на последно място – на създаването на нови класни стаи на открито (зелени кътове) в училища и в детски градини.

Предизвикателства

На фона на тези положителни тенденции остават няколко предизвикателства, на които институциите – национални и местни трудно намират отговор:

- Осигуряване на финансиране за национална програма или устойчиво общинско финансиране за достъпни училищни дворове в извънучебно време. Темата е разгледана в Бележник 2023 – „Градската среда за деца – (без)опасна игра на приоритети“²³¹. Това все още са единични инициативи на отделни общини, които на практика договарят с училищата този достъп. Не се залага и финансиране в общинските бюджети, защото този разход няма конкретно място в тях;
- Популяризиране на възможностите за спорт, отдих, игра и учене на открито в тази, предполага се, безопасна публична среда. Както дворовете, така и тези съоръжения и кътове, се използват не по инициативи на общината/училището от и за местната общност, а от гражданите свободно. Часовете на открито по-скоро не са част от задължителната, одобрена програма, а по инициатива на учители – по проекти. Няма и одобрени от МОН учебни планове за това или официална практика или обучение, с изключение на проектни, частни инициативи. Един реален ресурс за образование, отдих и спорт на открито стои неизползван в пълния си капацитет;
- Семействата и децата не разполагат с публична карта, регистър на отворените училищни дворове, защото както общините, така и МОН все още не мислят за тях като за публично пространство, от което могат да печелят. Реално тази информация е налична чрез ЗДОИ или се разпространява между съседите, популяризира се еднократно от общините и то в отделни случаи;
- Не по-малко предизвикателно е поддържането на тези публични пространства – дори и в паркова среда стрийт фитнесите стават жертва на вандали. Поради своята еднообразност в дизайна, която позволява практикуването на ограничен брой спортове и физически упражнения, те лесно се превръщат в обикновена социална среда за отдих за млади хора. Затова е

нужно по-скоро да се подходи с мисъл за предложение за специфични спортове, занимания на открито, характерни за интересите на учениците и местната общност, за които да се осигури база, отколкото да се копира един и същ модел. Липсата на кошчета за отпадъци задълбочава проблема;

- Въпреки че т.нар. зелени кътове (класни стаи на открито, лаборатории сред природата) придобиха популярност и все по-често се виждат в училищните дворове и в зелените площи на детските градини, те отново остават по-скоро „собственост“ на учебното заведение и в тях събитията за общността са рядкост. Същото важи и за площадките за обучение по пътна безопасност в училище (БДП), които биха били отлично място за публични обучения за децата в квартала например. Разбира се, когато те са в отворени училищни дворове, се превръщат в естествено средище за срещи и неформални обучения. Поддържането на тези пространства/конструкции/постройки е предизвикателство заради струпването на външни хора и тяхната незаинтересованост за чистотата наоколо. Тези пространства са и възможност, която се създава още от момента на тяхното планиране за участието на общността с доброволчески труд. **Стрийт фитнесите и отворените в извънучебно време дворове не са картотекирани и публично достъпни на карта. Единствено картата на инициативата „Уча на открито“ на Сдружение „Безопасни детски площадки“²³² съдържа около 40 такива локации, но не е изчерпателна.** В момента се допълва от доброволци, но нито МОН, нито конкретна община са заявили интерес към нея;
- Предизвикателство е и създаването на усещане за общност между училищните власти, учениците, родителите, местната общност по отношение на публичната среда за спорт, учене и отдих в дворовете. Липсата ѝ води до прояви на незаинтересованост, вандализъм, неизползване на възможностите на тези пространства. Това е обща отговорност, която може да се насърчи със залагане на повече общи дейности и събития в тях.

Кой, къде и какво предлага?

Според данни от няколко общини, получени чрез ЗДОИ – София, Стара Загора, Бургас, Пловдив, Благоевград, Варна, е видно, че има достатъчно отворени в извънучебно време училищни дворове, площадки за пътна безопасност, зелени кътове, пространства за спорт и учене под открито небе. Това което прави впечатление е, че единствено Столична община²³³ е изпратила запитването на общинските училища, детски градини и ясли с молба да предоставят тази информация, а не разполага с нея централизирано. Надяваме се, че поисканата и събрана от директорите на училищата и детски градини в София информация ще послужи и на СО да я обобщи и използва за целите си.

Отворени в извънучебно време училищни дворове, площадки за пътна безопасност, зелени кътове, пространства за спорт и учене под открито небе

	Благоевград ²³⁴	Бургас ²³⁵	Варна ²³⁶	Пловдив ²³⁷	Стара Загора ²³⁸
	Училища и детски градини	Училища и детски градини	Училища	Училища	Училища
Облагородени пространства	17	63	40	65	13
Достъп в извън учебно време	17	Всички общински училища	42	22	25
Зелени класни стаи	7		14	–	5
Пространства за учене на открито	7	365	18	49	
Зелени кътове	4		36	–	160
Учебни зелени пространства	4		13	–	
БДП	15	57	20	28 (47 в ДГ)	

За Столична община данните са разнопосочни и, доколкото можем да обобщим, класните стаи на открито (зелени кътове, площадки за БДП) са повече от броя на отворените дворове. Те са неравномерно разпределени, така че има достъпни дворове без площи за учене,

спорт на открито, както и дворове с публичен достъп. Трябва да се има предвид, че предоставените данни включват и детски градини, в които достъпът в извънработно време е неразрешен.

Извод

При наличието на достатъчен брой отворени за общността училищни дворове и зелени кътове (зелени пространства, класни стаи на открито под различно име, площадки за БДП) е трудно да разберем защо те остават недостатъчно видими и/или понякога невидими за гражданите, хората от кварталите, арт клубовете, местния бизнес, неправителствени организации, които да ги използват целенасочено за публични събития, обсъждания, изложби, представления и т.н. Това би създавало усещането за принадлежност и съответно би подсигурило повече сигурност, устойчивост и грижа за пространствата. Накратко – не е достатъчно просто да ги има, за да бъдат „оживени“, да носят основните и допълнителните ползи, за които са създадени.

ПРЕПОРЪКИ

- Да се преобразува един от каналите на БНТ в специализиран български детски обществен канал; алтернативно, да се увеличат чувствително делът и качеството на детското съдържание в програмното време на обществената телевизия;
- Да се съблюдава, чрез ефективни механизми на санкция и контрол, етичното отразяване в медиите и социалните мрежи на случаи, свързани с деца, вкл. деца жертви и/или свидетели на насилие (закрила на личността на детето, превенция на повторна виктимизация);
- Да се удължи периодът на финансиране и разширяване на обхвата на програмите, което да позволи устойчивост на спортните клубове по отношение на безплатните спортни дейности, които предоставят;
- Да се осигурява финансиране за подобряване на спортната инфраструктура, както и за спортно оборудване;
- Да се осигурят възможности за провеждане на безплатни спортни дейности за деца от уязвими групи, деца от малки населени места, деца в ясли и детски градини;
- Да се изградят физкултурни салони във всички училища и детски градини в страната;
- Да се реализират, при сътрудничество между МОН и МК, програми с далеч по-широк национален обхват за стимулиране на интереса на младото поколение към изкуството и културата и за занимания с изкуства и култура във и извън образователния процес;
- Осигуряване на видимост за общността на училищни дворове, зелените кътове и пространства, класните стаи на открито и площадките за БДП, които да се използват целенасочено за публични събития, обсъждания, изложби, представления;
- Създаване на усещане за принадлежност с цел осигуряване на повече сигурност, устойчивост и грижа за откритите пространства.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

АБАП	Асоциацията на българските анимационни продуценти
АБРО	Асоциация на българските радио- и телевизионни оператори
АКСУ	Агенция за качеството на социалните услуги
АСП	Агенция Социално подпомагане
АПСПО	Активно приобщаване в системата на предучилищното образование
БДП	Безопасност на движението по пътищата
БНТ	Българска национална телевизия
БППМН	Борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
БФП	Безвъзвратна финансова помощ
БХК	Български Хелзинкски комитет
ВКС	Върховен касационен съд
ВСС	Висш съдебен съвет
ВУИ	Възпитателно училище интернат
ГД	Главна дирекция
ГДБОП	Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“
ГПК	Граждански процесуален кодекс
ДАБ	Държавна агенция за бежанците
ДАБДП	Държавна агенция „Безопасност на движението по пътищата“
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДВ	Държавен вестник
ДВНМН	Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни
ДАС	Данък добавена стойност
ДЗИ	Държавен зрелостен изпит
ДМСГД	Домове за медико-социални грижи за деца
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ДПС	Детска педагогическа стая
ДЦДУ	Дневен център за деца с увреждания
ЕАД	Еднолично акционерно дружество
ЕГА	Европейската гаранция за детето
ЕК	Европейската комисия
ЕКЗПЧОС	Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи
ЕООД	Еднолично дружество с ограничена отговорност
ЕС	Европейски съюз
ЕСФ	Европейски социален фонд
ЕСФ+	Европейския социален фонд плюс
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЗБППМН	Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
ЗДБРБ	Закон за държавния бюджет на Република България
ЗДОИ	Заявление за достъп до обществена информация
ЗЗ	Закон за здравето
ЗЗДет	Закон за закрила на детето
ЗЗДН	Закон за защита на домашното насилие
ЗЗО	Закон за здравно осигуряване
ЗИД на НПК	Законопроект за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс
ЗИД ЗЗДН	Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие
ЗИК	Здравната инвестиционна компания
ЗИКДБ	Здравна инвестиционна компания за детска болница
ЗКЦ	Здравно-консултативен център
ЗМ	Закон за медиацията

ЗМВР	Закон за Министерството на вътрешните работи
ЗООРПСМ	Закон за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия
ЗПФКПП	Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления
ЗПУО	Закон за предучилищното и училищното образование
ЗСПД	Закона за семейни помощи за деца
ЗСУ	Закон за социалните услуги
ЗУБ	Закон за убежището и бежанците
ИД	Изменение и допълнение
ИМЕУС	Институт по медиация и управление на спорове
ИСДП	Институт за социални дейности и практики
КЗАД	Комисия за защита на личните данни
КПА	Конвенция за правата на детето
КПДООН	Конвенция за правата на детето на Организацията на обединените нации
МБАЛ	Многопрофилна болница за активно лечение
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЗ	Министерство на здравеопазването
МС	Министерски съвет
МК	Министерство на културата
МКБ	Международна класификация на болестите
ММС	Министерство на младежта и спорта
МН	Малолетен
МОН	Министерство на образованието и науката
МП	Министерство на правосъдието
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС	Министерски съвет
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НАП	Национална агенция за приходите
НАТФИЗ	Национална академия за национално и филмово изкуство
НБУ	Нов български университет
НВО	Национално външно оценяване
НГИ	Национална гражданска инициатива
НДБ	Национална детска болница
НЗОК	Национална здравноосигурителна каса
НИО	Национален инспекторат по образованието
НИС	Национална информационна система
НК	Наказателен кодекс
НМЗМ	Националната мрежа на здравните медиатори
НМД	Национална мрежа за децата
НПВУ	Национален план за възстановяване и устойчивост
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НППМДЗ	Национална програма за подобряване на майчиното и детско здраве
НП	Национална програма
НПО	Неправителствена организация
НРК	Национална рамка за качество
НС	Народно събрание
НСВСВ	Националният съвет по въпросите на социалното включване
НСИ	Национален статистически институт
НТАД	Националната телефонна линия
НФЦ	Национален фокусен център
НЦБИ	Националният център за безопасен интернет
НЦОЗА	Национален център по обществено здраве и анализи

ОГРДВ	образованието и грижата в ранна възраст
ОЕПГ	Областен екип по приемна грижа
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ОИСР	Организацията за икономическо сътрудничество и развитие
ООН	Организация на обединените нации
ОП	Оперативна програма
ОПРР	Програма „Развитие на регионите“
ОПРЧР	Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“
ОС	Обществен съвет
ОСНВ	Общински съвет по наркотичните вещества
ПАВ	Психоактивни вещества
ПВУ	План за възстановяване и устойчивост
ПЕРГ	Постоянна експертна работна група
ПИЦ	Превантивно-информационен център
ПМРГ	Постоянна междуведомствена работна група
ПМС	Постановление на Министерски съвет
ПОО	Приобщаващо образование и обучение
ППЗЗДет	Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето
ППЗСП	Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане
ПУО	Предучилищно и училищно образование
ПУП	Подробен устройствен план
ПУФРУО	Правилник за устройството и функциите на регионалните управления на образованието
РБ	Република България
РДИ	Ранна детска интервенция
РДР	Ранно детско развитие
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РККТ	Рамкова конвенция за контрол на тютюна
РКМЕ	Регионална картотека на медицинска експертиза
РПЦ	Регистрационно-приемателен център
РС	Районен съд
РУО	Регионално управление на образованието
СДВНЧ	Специален дом за временно настаняване на чужденци
СЕМ	Съвет за електронни медии
СЗА	Световна здравна асамблея
СЗО	Световна здравна организация
СК	Семеен кодекс
СО	Столична община
СОП	Специални образователни потребности
СУРТ	Социални услуги от резидентен тип
ТЕЛК	Териториална експертна лекарска комисия
УБДХ	Указ за борба с дребното хулиганство
УМБАЛ	Университетска многопрофилна болница за активно лечение
УМБАЛСМ	Университетската многопрофилна болница за активно лечение и спешна медицина
УНИЦЕФ	UNICEF United Nations Children’s Fund
ХИВ	HIV Human Immunodeficiency Viruses
ЦИОО	Център за информационно осигуряване на образованието
ЦБИ	Център за безопасен интернет
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЦНСТДМУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания
ЦНСТДМУ–ПМГ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи

ЦОП	Център за обществена подкрепа
ЦПЗ	Център за психично здраве
ЦСОП	Център за специална образователна подкрепа
ЦСРИ	Център за социална рехабилитация и интеграция
ЮЛ	Юридическо лице
ЮЛНЦ	Юридическо лице с нестопанска цел
АСР	Autism Care Partners (Партньори за грижа за аутизма)
ADDM	Autism and Developmental Disabilities Monitoring (Мониторинг на аутизъм и увреждания в развитието)
ЕСРАТ	End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes (Край на детската проституция, детската порнография и трафика на деца за сексуални цели)
CDCP	Centers for Disease Control and Prevention (Център за контрол и превенция на заболяванията)
COVID-19	Coronavirus Disease 2019 (Коронавирус заболяване)
DW	Deutsche Welle – Радио „Дойче Веле“
HPV	Human Papillomavirus (Човешки папиломавирус)
ICCS:	Institute for Creative Civil Strategies (Институт за креативни граждански стратегии)
NSPCC	National Society for the Prevention of Cruelty to Children (Национално дружество за борба с жестокостта към децата)
NEETs	Not in Education, Employment, or Training (Лица на възраст между 15 и 24 години, които не работят, не учат и не са на стаж или обучение)
NEST	Novice Educators Support and Training (Подкрепа и обучение на начинаещи преподаватели)
NURVAC	National Unified Registry of Violence Against Children (Национален единен регистър за насилие над деца)
PISA	Programme for International Student Assessment (Програма за международно оценяване на учениците)
UNICEF	United Nations Children’s Fund (Детски фонд на обединените нации)

БЕЛЕЖКИ ПОД ЛИНИЯ

Участие на децата

1. Глобални цели на ООН за устойчиво развитие, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-and-united-nations-common-goals-sustainable-future_bg
2. Младежката програма „Мегафон“, <https://nmd.bg/campaigns/detsko-utchastie/>
3. UNICEF България, „Най-големият урок в света“, <https://www.unicef.org/bulgaria/най-големият-урок-в-света>
4. Младежка конференция Voice it, 2023, <https://nmd.bg/uchebnaprograma-kakvi-vaproshi-zadadoha-mladezhite-ot-megaфон-na-politiczite-po-vreme-na-voice-it-2023/>
5. Детска версия на общ коментар №26, UNICEF, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/16511/file/BGR-CRC-Climate-change-childfriendly-version%20.pdf>
6. „Националната стратегия за младежта“, https://nism.bg/bg/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=45&id=114&Itemid=1000000000000
7. Национална програма „За всяко дете“, МОН
8. Коментар на фондация „Заедно в час“ във връзка с изпълнението на националните програми на МОН, https://zaednovchas.bg/wp-content/uploads/2023/05/2023-05-22_stanovishhte_np_2023_zvch.pdf
9. PISA, ОИСР, 2020, <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/bulgaria-29d65f4b#chapter-d1e11>
10. PISA 2022: Качественото училищно образование и високите образователни постижения все още са далечна цел за България, <https://ire-bg.org/pisa-2022-качественото-училищно-образование/>
11. ICCS 2022 <https://ire-bg.org/гражданското-образование-в-българия/>
12. 1 юни, Съветът на децата към ДАЗД, <https://sacr.government.bg/дейности/съветът-на-децата-към-2>
13. Представителят за София-област в Съвета на Децата към председателя на Държавната агенция за закрила на детето Милена Кръстева и експерти от ДАЗД запознаха учениците в град Сливница подробно с дейността на детския съвет, <https://sacr.government.bg/дейности/дейността-и-важността-на>
14. Среща на Съвета на децата на ДАЗД, Приморско, <https://sacr.government.bg/дейности/как-да-се-увеличи-детско-и>
15. Процедура за избор на членове и Устава на Съвета на децата към председателя на ДАЗД, <https://sacr.government.bg/дейности/съветът-на-децата-към-3>
16. Национален ученически парламент, <https://www.facebook.com/NationalStudentCouncilBulgaria/>
17. Втората национална среща на Национален ученически парламент в Пловдив, <https://www.studentcouncilbg.org/upcoming-events/vtora-nat-sreshta>
18. „Качество на ученическото самоуправление в България“, доклад на Димитър Фердинандов, <https://drive.google.com/file/d/1zKh8hjMrig95kQEdT1a3JiQ6arwBeGTw/view>
19. МОН - Наредба №13 от 21.09.2016 г. за гражданското образование и функциониращите ученически съвети с фокус устойчивост на неформалното образование, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewi916ytgqD-AhUQQvEDHeoqBWkQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fweb.mon.bg%2Fupload%2F16759%2Fizm_ndbr13_2016_GZEIObrzovanie_280918.pdf&usq=AOvVaw0Ju-qWGPhahfRu4otn6lzg
20. Програма „Училища за пример“, 2023 <https://zaednovchas.bg/kakvo-pravi-edno-uchilishhte-za-primer/>
21. Детска версия на ръководството за прилагане в практиката на правата на деца – правозащитници, НБУ, 2023 г., <https://nmd.bg/wp-content/uploads/2023/08/cf-chrd-guide-bulgarian.pdf>
22. Годишен доклад на Омбудсмана за 2023-та година, https://www.ombudsman.bg/storage/pub/files/20240216142339_ДОКЛАД_НПМ_2023_g.pdf
23. 40-о Председателството на Съвета на Европа, Исландия, ноември 2022 – май 2023, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a8d236

1. Благосъстояние на децата

24. НСИ Преброяване – 2021 г.
25. <https://www.nsi.bg/bg/content/2956/раждания-по-местоживее-статистически-райони-области-и-пол>
26. <https://www.nsi.bg/bg/content/13036/външна-миграция-по-възраст-и-гражданство-на-мигриралите-лица>
27. По данни на Евростат
28. Анализ на „Индекс на болниците“ на базата на предоставени данни от НЗОК
29. „Хоризонт 2030 – демографски тенденции в България“ (2018 г.)
30. Инфостат – данни за 2022 г.
31. Междуведомствената група на ООН за оценка на детската смъртност – 2022 г.
32. „Не/равно детство – цялостен анализ на детската бедност и социално изключване в България“, UNICEF България, 2022, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/12436/file>
33. Доклад 18 на Изследователския център на UNICEF „Иноченти“ – „Детска бедност в условия на благоденствие“
34. Отчет на Министерство на труда и социалната политика, <https://www.mlsp.government.bg/ministr-shalapatovaneaktivnite-mladezhi-sa-namaleli-s-nad-40-000-prez-poslednite-dve-godini>
35. ЕК и UNICEF отбелязват постиженията на 3-годишна програма за преодоляване на детската бедност и социално изключване в Европа, <https://www.unicef.org/bulgaria/>
36. прес-съобщения/ек-и-уницеф-отбелязват-постиганията-на-3-годишна-програма-за-преодоляване-на
37. Предложение за съвместен доклад за заетостта в ЕС, направено от ЕК и Съвета на ЕС, част от Есенния пакет на европейския сеумейстър
38. Предложение за съвместен доклад за заетостта в ЕС, направено от ЕК и Съвета на ЕС, част от Есенния пакет на европейския сеумейстър
39. Децата в България през 2022 г., НСИ
40. Децата в България през 2022 г., НСИ
41. Децата в България през 2022 г., НСИ
42. Доклад 18 на Изследователския център на УНИЦЕФ „Иноченти“ „Детската бедност в условия на благоденствие“
43. <https://www.mlsp.government.bg/504-lv-shche-e-liniyata-na-bednost-v-blgariya-prez-2023-g>
44. <https://knowhowcentre.nbu.bg/sreda-bednost-i-badeshtestatia/>
45. НБУ, Ноу хау Център, статия Среда, бедност и бъдеще, сп. „Критика и хуманизъм“, 59(2), 109–128, автор д-р Радостина Антонова
46. НБУ, Ноу-хау Център, изсл. Алтернативни грижи и бедност
47. <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
48. Ревизирана Европейска социална харта, приета от 38-ото НС на 29.03.2000 г., <https://legislation.apis.bg/doc/4768/0>

49. Сборник с актуална практика на Европейския комитет за социални права, <https://rm.coe.int/digest-ecsr-prems-106522-web-en/1680a95dbd>
50. Национална жилищна стратегия на Република България, 2017 г.
51. Резултати и препоръки от онлайн проучване за състоянието и управлението на общинския жилищен фонд, <https://obshtinskidom.bg/wp-content/uploads/2023/05/ДОКЛАД-от-проучване-за-ОБЩИНСКИ-ЖИЛИЩА-проведено-сред-всички-общини-в-България-МРРБ-и-Хабитат-България-2023.pdf>
52. Според проучването, проведено през 2022 г. в рамките на Проект „Създаване на мрежа и инструменти за комуникация и взаимодействие между администрация и граждани за отговорни жилищни решения“
53. сп. Фасилитис, 11/2023
54. Указания за подобряване на реда и управлението на общинския жилищен сграден фонд
55. сп. Фасилитис, 11/2023
56. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L1791>
57. чл.5, пар.3 от Директивата
58. Данни от ЗДОИ от АСП
59. Обзор на образованието и обучението за 2023 г. – годишен доклад на Европейската комисия за състоянието на образователните системи и обучението в държавите членки на ЕС.
60. МРРБ в отговор на заявление по ЗДОИ
61. <https://www.bghelsinki.org/bg/news/2023-02-07-press-people-without-id-cards>
62. <https://www.svobodnaevropa.bg/a/paliativni-grijideca/32467478.html>
63. CRC/C/BGR/CO/6-7, Заключителни наблюдения на КПДООН във връзка с консолидирания шести и седми периодичен доклад на Република България
64. <https://news.bg/society/balgariya-e-izostavila-detsata-natrudovi-migranti.html>
65. Общ коментар № 26 (2023) на КПДООН за правата на детето и околната среда, с фокус върху измененията на климата, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/16496/file>
66. <https://data.unicef.org/resources/childrens-climate-risk-index-report/>
67. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/health-impacts-of-exposure-to/>

2. Семейна среда и алтернативни грижи

68. Доклад от извършени индивидуални ре-оценки на деца и младежи в ЦНСТДМУ и ЦНСТДМУ-ПМГ през март 2023, <https://hopeandhomesbg.com/doklad-ot-izvarsheni-individualni-re-otsenki-na-detsa-i-mladezhi-v-tsnstdmu-i-tsnstdmu-pmg-prez-mart-2023-godina/>
69. Доклад от извършени индивидуални ре-оценки на деца и младежи в ЦНСТДМУ и ЦНСТДМУ-ПМГ през март 2023, <https://hopeandhomesbg.com/doklad-ot-izvarsheni-individualni-re-otsenki-na-detsa-i-mladezhi-v-tsnstdmu-i-tsnstdmu-pmg-prez-mart-2023-godina/>
70. Проект на Решение на Министерския съвет за приемане на Национална карта на социалните услуги, <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&id=8147>
71. Отчет за дейността на агенцията за социално подпомагане за 2022, <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/misiya-i-tseli/otcheti-i-dokladi/>
72. Анализ на постъпилите жалби и сигнали в областта на социалните услуги през 2023, <https://aksu.government.bg/wp-content/uploads/2024/02/analiz-na-postapilite-zhalbi-i-signalni-v-oblastta-na-soczialnite-uslugi-za-2023-g..pdf>
73. Доклад за дейността на агенция за качеството на социалните услуги през 2023, https://aksu.government.bg/wp-content/uploads/2024/02/doklad-za-dejnostta-na-aksu_2023_final.pdf
74. Писмо № 26-00-518/13.10.2023 г.
75. Проект на Решение на Министерския съвет за приемане на Национална карта на социалните услуги, <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&id=8147>
76. Доклад за дейността на Агенция за качеството на социалните услуги през 2023, https://aksu.government.bg/wp-content/uploads/2024/02/doklad-za-dejnostta-na-aksu_2023_final.pdf
77. Отговор на АСП във връзка с писмо по ЗДОИ с вх. № 62-00-00-26/07.03.2024 г.
78. Отговор по ЗДОИ от АСП с Изх.№63-00-0024/09.02.24г
79. Отговор по ЗДОИ от АСП с Изх.№63-00-0024/09.02.24 г.
80. Отчетен доклад на Дирекция „Качество на процедурата за международна закрила“ в Държавна агенция за бежанците за проведената процедура за международна закрила за 31.12.2023 г.
81. Писмо по ЗДОИ до ДАБ изх. № ЦУ-РД05-65/31.01.2024
82. Писмо по ЗДОИ до МВР изх. № 328600-75122 екз. N 2/28.12.2023
83. Писмо по ЗДОИ до АСП изх. № 3/15.01.2024 г
84. Резюме на анализ на резултатите от извършена планова проверка относно спазване правата на детето в териториалните поделения на Държавната агенция за бежанците 2023 г.
85. Писмо по ЗДОИ до ДАБ изх. № ЦУ-РД05-65/31.01.2024
86. Писмо по ЗДОИ до ДАБ изх. № ЦУ-РД05-65/31.01.2024
87. Писмо по ЗДОИ до МОН изх. № 18-456/20.12.2023
88. Писмо по ЗДОИ до ДАБ изх. № ЦУ-РД05-65/31.01.2024
89. Писмо по ЗДОИ до ДАБ изх. № ЦУ-РД05-65/31.01.2024
90. Актуални статистически данни от правителствения портал „България за Украйна“, <https://ukraine.gov.bg/bg/>
91. <https://ukraine.gov.bg/bg/2024/01/03/extension-of-the-humanitarian-assistance-programme-for-displaced-persons-from-ukraine/>
92. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>
93. Участие на Департамент „Когнитивна наука и психология“ към НБУ по темата за липсата на данни относно децата и възрастните с аутизъм в България, <https://bnr.bg/post/101704734>

4. Закрила на детето от всички форми на насилие

94. Брестничка, М. – „Системи за събиране на данни за насилието над деца в България“, 2023 г.
95. Отговор от МВР на запитване на Омбудсмана на България проф. д-р Диана Ковачева относно получен въпросник по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето. <https://nmd.bg/dvoen-rast-na-signalnitate-za-onlajn-prestapleniya-sresthu-deciza-kam-nacjonalniya-czentar-za-bezopasen-internet/>
97. Отговор по ЗДОИ – Решение на МВР с №812104-112 от 01.08.24 г.
98. Отговор по ЗДОИ – Решение на МВР с №812104-112 от 01.08.24 г.
99. Отговор по ЗДОИ – Решение на МВР с №812104-112 от 01.08.24 г.
100. Отговор по ЗДОИ – Решение на МВР с №812104-112 от 01.08.24 г.

101. По данни от Писмо на МВР с Рег.№32600-75122, екз. №2 от 28.12.2023 г. и отговори на писмо по ЗДОИ на НМД с Изх. №: 6/15.1.2024 г. от ОДМВР.
102. <https://nmd.bg/zastho-darzhavata-ubiva-naczionalnata-telefonna-liniya-za-decza-116111/>
103. <https://nmd.bg/zastho-darzhavata-ubiva-naczionalnata-telefonna-liniya-za-decza-116111/>
104. <https://asp.government.bg/bg/novini-i-akcenti-asp/podpisan-e-protokol-za-sutrudnichestvo-mezhdu-agencyata-za-socialno-podpomagane-ministerstvo-na-vutreshnite-raboti-i-durzhavnata-agenciya-za-zakrila-na-deteto/>
105. Отговор от ДАЗД на запитване на Омбудсмана на България проф. д-р Диана Ковачева относно получен въпросник по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето.
106. Отговор от ДАЗД на запитване на Омбудсмана на България проф. д-р Диана Ковачева относно получен въпросник по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето.
107. Отговор от ДАЗД на запитване на Омбудсмана на България проф. д-р Диана Ковачева относно получен въпросник по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето.
108. <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&id=8045>
109. Устройствен правилник на ДАЗД, <https://lex.bg/laws/ldoc-12311545>
110. Отговор от ДАЗД на запитване на Омбудсмана на България проф. д-р Диана Ковачева относно получен въпросник по изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето.
111. <https://www.bta.bg/bg/news/bulgaria/591167-tazi-godina-ima-zavishen-broy-zaginali-i-postradali-detsa-na-patya-zayavi-ekspe>
112. https://www.actualno.com/healthy/ne-poveche-ot-65-sydebnii-lekari-rabotjat-v-stranata-a-eto-kolko-sa-neobhodimi-news_2032427.html

4. Правосъдие за деца

113. <https://nmd.bg/nmd-izrazyava-vazmusthenie-ot-hora-nanakazatelnoto-delo-sresthu-obviniya-v-bludstvo-s-14-momcheta-pastor/>
114. <https://plevennews.com/danni-za-pomeshtenieto-sinyastaya-v-grad-pleven/>
115. <https://nmd.bg/nmd-nastoyava-za-efektivna-osaditelnaprisada-za-obviniya-v-bludstvo-s-decza-britanski-pastor-v-gr-sliven/>
116. <https://bnr.bg/post/101949599/britanski-pedofil>
117. НСИ, Противообществени прояви и престъпления на малолетните и непълнолетните през 2022 г. по статистически райони, статистически зони и области, <https://www.nsi.bg/>.
118. Решение за достъп до обществена информация №18-406 / 13.11.2023 г., издадено от гл. секретар на МОН по заявление на НМД.
119. Данни на ИСДП, цитирани в обзорния материал на правно-дискусионния форум „LexTalks 2023: Престъпление и наказание“, 01.12.2023 г.
120. „LexTalks 2023: Престъпление и наказание“, <https://www.facebook.com/nmdbg/videos/1426112181310570>
121. Резюме на решения на ЕСПЧ по групата дела „А. и други срещу България“, БХК, <https://bghelsinki.org/bg/cases/a-and-others-v-bulgaria>
122. Вж. Решение №184 / 07.12.2020 г. по дело №4744 / 2019 г. на ВКС – за служебното задължение на съда да следи за интереса на детето и съобразно конкретно установените обстоятелства по случая да съдейства за определяне на адекватни мерки за преодоляване на констатирани „отчуждаващи практики“ между родител и дете и за възстановяване на нормалните им взаимоотношения.
123. Механизъм за работа и сътрудничество между институциите по случаи на деца, въввлечени в родителски конфликти, създаден в изпълнение на чл. 6а, ал. 3 от ЗЗДет, <https://sacp.government.bg/нормативна-база>

5. Ранно детско развитие

124. НСИ, *Умирания по причини за смъртта по пол и възрастови групи*, <https://www.nsi.bg/bg/content/3351/умирания-по-причини-за-смъртта-по-пол-и-възрастови-групи>
125. Министерски съвет, Национална здравна стратегия, <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&id=1604>
126. Министерски съвет, Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030, Портал за обществени консултации (strategy.bg)
127. НЗОК, НРД, <https://www.nhif.bg/bg/nrd/2023-2025/medical>
128. МЗ, Информация за напредъка по изпълнението на политиката за подобряване на майчиното и детско здраве през 2023 Г., предоставена на НМД
129. Clinica.bg, *Ражданията през 2023 г.*, <https://clinica.bg/27452-rajdaniqta-prez-2023-g->
130. НЗОК, Изх. № 04-04-759/15. 12.2023 г.
131. https://web.mon.bg/upload/38940/akt-proekti-Programa-2020-2022_M1_102023_10112023.pdf
132. <https://web.mon.bg/bg/100177>
133. <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135489147>, чл.119, ал.5-7
134. <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?jsessionid=192E0131243E485C916B1675B8E6650D?idMat=200864>
135. <https://www.minfin.bg/bg/news/2023-10-13> и също <https://pris.government.bg/document/638c36b7fbb4c37c3dd94c92c4bbfcc7>
136. <https://www.minfin.bg/bg/news/2023-10-13>
137. <https://data-for-good.bg/posts/2023-12-07-access-to-early-learning/>
138. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0442>
139. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Creches2022_I6KE56M.pdf
140. Daly, 2015, Световна банка, 2019, Devaney, 2022
141. Rodrigo, 2016
142. Lancet 2017; 389: 91–102
143. Доклад на Световна банка – 2019 г.
144. „За нашите деца“, 2020
145. <https://nsi.bg/bg/content/19944/прессъобщение/здравен-статус-на-населението-към-7-септември-2021-година>
146. Отчет за дейността на Агенцията за социално подпомагане за 2022 г., <https://asp.government.bg/uploaded/files/7129-YearlyASP-podpisan.pdf>

147. Отговор на МЗ на писмо на НМД с изх. №143/27.11.2023 г. с изх. № на МЗ 63-00-216/28.11.2023 г.
148. Отговор на МЗ на писмо на НМД с изх. № 143/27.11.2023 г. с изх. № на МЗ 63-00-216/28.11.2023 г.
149. Здравеопазване2021, https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/Zdraveopazvane_2021.pdf; Данни на НЦОЗА, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/annual/health_D_1.pdf
150. Отговор по ЗДОИ от НЦОЗА – Реш.№910 от 11.03.2024 г.
151. Решение № РД-19-118 от 11.03.2024 на НЗОК по ЗДОИ
152. Решение № РД-19-118 от 11.03.2024 на НЗОК по ЗДОИ
153. Данни на МЗ, Доклад за напредъка по изпълнението на политиката за подобряване на майчиното и детското здраве през 2023 г.).
154. Национален център по обществено здраве, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2019/2019__immunizations.pdf, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2020/imunizacii_20.pdf, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2021/imunizacii_21.pdf, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2022/immunizations_2022.pdf, https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2023/imunizacii_23.pdf
155. Данни на Министерство на здравеопазването относно ваксинационния обхват през 2023 г.
156. НЗОК, Отчети за дейността по Наредба №2, ОТЧЕТ за извършена дейност по реда на Наредба № 2 от 27 март 2019 г. за медицинските и други услуги по чл. 82, ал. 1а и 3 от Закона за здравето и за реда и условията за тяхното одобряване, ползване и заплащане, за одобряване, ползване и заплащане на услугите от Наредбата от лица до 18-годишна възраст за лечение в България и чужбина, за периода 01.01.2023 г. – 31.12.2023 г., <https://www.nhif.bg/bg/abroad/kids?p=1>
157. Цекулова, Н., Свободна Европа, *Неотложно. Какво (ще) направи държавата за онкоболните деца*, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/durzhava-grizhi-onkobolnidesa/32737961.html>
158. НСИ, Децата в България през 2022 г. – <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Children2022.pdf>
159. НЦОЗА, Умрели деца на възраст до 1 год., https://ncpha.government.bg/uploads/statistics/annual/health_A_7.pdf
160. НЦОЗА, Здравеопазване – кратък статистически справочник 2023, https://ncpha.government.bg/uploads/magazines/healthcare/Healthcare_23.pdf
161. Министерски съвет, Национална здравна стратегия 2030, <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&id=1604>
162. Министерски съвет, Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030, <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&id=1639>
163. Национален център по обществено здраве и анализи: ncpha.government.bg/uploads/statistics/current/2023/psyho_I_23.pdf
164. Национален фокусен център на България, НЦОЗА, www.nfp-drugs.bg/проучване-сред-учениците-в-българия-8-12/
165. www.nfp-drugs.bg/проучване-сред-учениците-в-българия-8-12/
166. Източник: www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2022_4UPGZS4.pdf (Образованието в Република България през учебната 2022/2023 година)
167. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
168. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
169. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
170. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
171. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
172. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
173. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
174. Източник: НФЦ – Годишен доклад 2022, www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/12/AR-2022.pdf
175. Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030 г.
176. Бележник 2023 – https://nmd.bg/wp-content/uploads/2023/05/belejnik_2023_web_low_res.pdf
177. <https://www.dw.com/bg/na-edin-klik-razstoanie-digitalnata-zavisimost-pri-decata/a-65476106>
178. Становище на Алианса за ранно детско развитие, м. май 2022 г., <https://rannodetstvo.org/становище-на-алианса-за-ранно-детско-р/>
179. <https://nmd.bg/geymingat-osnovna-opasnost-pred-detsatana-21-vek/>
180. <https://sacr.government.bg/новини/над-70-процента-от-децата>
181. „Какво означава екранна зависимост?“, „Светът на жестовите“, БНТ, 21.07.2023 г., <https://www.youtube.com/watch?v=rXC8eDqsyNw>
182. Отговор на МЗ на писмо на НМД с изх. № 143/27.11.2023г. с изх. № 63-00-216/28.11.2023 г.
183. Отчет по Националната програма за превенция на хроничните незаразните болести 2021–2025 за 2023 г., https://ncpha.government.bg/uploads/main-activities/npp/nppcnd/otcheti/отчет_НППХНБ_2023.pdf
184. (2023/2074(INI))
185. Писмо от Решение от МОН с Изх. №94-554 от 02.02.2024 г. на писмо на НМД с наш Изх. №9/15.01.2024 г.
186. стр.19 от Доклада на ЕК
187. Решение на НЦОЗА с Изх.№ 1003 от 19.03.2024 г.
188. Решение № РД-19-118 от 11.03.2024 на НЗОК по ЗДОИ
189. стр.32 от Доклада на ЕК, част „Медицински специалисти в областта на психичното здраве“
190. стр.35 от Доклада на ЕК, част „Ранна намеса в ранна възраст“
191. Отговор от МЗ по писмо по ЗДОИ с Наш Вх.№ Изх.№ 7/15.01.2024 г.
192. Отговор от МЗ по писмо по ЗДОИ с Наш Вх.№ Изх.№ 7/15.01.2024 г.
193. Решение на НЦОЗА с Изх.№ 1003 от 19.03.2024 г.
194. Отговор от МЗ по писмо по ЗДОИ с Наш Вх.№ Изх.№ 7/15.01.2024 г.

7. Образование

195. Критична ситуация с бедността в България: ЕК – <https://www.vesti.bg/bulgaria/ek-kritichna-situacii-a-s-bednostta-v-bylgarii-a-6184522>
196. Обзор на образованието и ученето: ЕК – <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/bg/>
197. Агенция за основните права, 2022 г.
198. Агенция за основните права, 2022 г.
199. Обзор на образованието и обучението за 2023 г. – годишен доклад на Европейската комисия за състоянието на образователните системи и обучението в държавите членки на ЕС.
200. <https://www.segabg.com/hot/category-education/polovinata-uchilishta-u-nas-sa-golyama-koncentraciya-naromski-deca>
201. <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2023/bg/country-reports/bulgaria.html>
202. PISA: Programme for International Student Assessment – Програма за международно оценяване на учениците. Данните за България са налични на <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/bulgaria-29d65f4b#chapter-d1e11>, както и в материал, подготвен от МОН на https://web.mon.bg/upload/39443/PISA_2022_site3.pdf.
203. Графиката е от <https://zaednovchas.bg/rezultatite-ot-pisaznak-koyto-balgaria-veche-22-godini-ne-vizhda/>
204. <https://ime.bg/articles/broyat-na-obshtinitel-s-pod-sreden-3-na-maturata-po-bel-dostigna-80/>
205. Например докладите на Световната банка по Проект 19BG04 България: Пътна карта за развитие и реформиране на политиката за работната сила в учителската професия, Финансиран от Европейския съюз чрез Програмата за подкрепа на структурните реформи и изпълняван от Световната банка в сътрудничество с Европейската комисия: https://mon.bg/upload/28839/BG-19BG04_Roadmap_301121.pdf, https://mon.bg/upload/28838/BG-19BG04_Policy+note_301121.pdf, https://mon.bg/upload/28837/BG-19BG04_Methodology_301121.pdf
206. Списък и описание на националните програми може да се намери на <https://mon.bg/bg/101236>
207. Програма за управление на Република България юни 2023 – декември 2024, https://www.gov.bg/files/common/2023-07-26_Programa_za_upravlenie-odobrenat-SR-i-prieta-ot-MS-final_2.pdf
208. Публикация във в-к „Аз-Буки“: <https://press.azbuki.bg/news/novini-2023/broj-32-2023/uskoryavat-obmena-na-informacziya-po-mehanizma-za-obhvat/>
209. John Hattie, <https://visible-learning.org/hattie-ranking-influences-effect-sizes-learning-achievement/>
210. На база данни, получени през 2023 от Регионалните управления по образованието в отговор на искане на достъп до обществена информация.
211. <https://nsi.bg/bg/content/3463/преподавателски-персонал>
212. Според писмо от МОН от 20.12.2023 в отговор на искане от НМД за осигуряване на информация във връзка с Бележник 2024.
213. Обобщена информация за оценки и насоки за подобрене по области на инспектиране за учебната 2022/2023 г.: <https://nio.government.bg/wp-content/uploads/2023/07/Обобщена-информация-за-оценки-и-насоки-за-подобрене-по-области-на-инспектиране-от-извършените-инспекции-през-2022-2023-учебна-година-1.pdf>
214. Програма за управление на Република България юни 2023 – декември 2024, https://www.gov.bg/files/common/2023-07-26_Programa_za_upravlenie-odobrenat-SR-i-prieta-ot-MS-final_2.pdf
215. Novice Educator Support and Training (NEST), <https://zaednovchas.bg/nest/>
216. Национално изследване на нагласите и социалните норми към деца с увреждания и затруднения в развитието в България, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/14006/file>
217. Писмо от Решение от МОН с Изх.№94-554 от 02.02.2024г. на писмо на НМД с наш Изх.№9/15.01.2024 г.
218. Заседание на Консултативен съвет по ХИВ/СПИН към министъра на здравеопазването, 17.08.2023 г.
219. Национален План за възстановяване и устойчивост „Следващо поколение“, Министерски съвет, <https://nextgeneration.bg/14>

8. Спорт, култура и свободно време

220. Съвет за електронни медии, „Анализ на резултатите от проведеното национално проучване, представително за населението на страната на възраст 0-18 годишна възраст, относно обществените нагласи, оценка на потреблението на медийно съдържание и неговото въздействие върху децата“, 2023 г.
221. За целите на настоящия материал, изследвано е 24-часовото програмно съдържание на БНТ 1, БНТ 2, БНТ 3 и БНТ 4 на 21.12.2023 г., <https://bnt.bg/program>
222. <https://zaednovchas.bg/tsa-e-noviat-partnyor-v-proekta-za-razrabotvane-na-uchebni-materiali-za-mnogoezichni-uchenitsi/>
223. <https://nmd.bg/vazmozhna-li-e-balgarska-detska-obshtestvena-televiziya/>
224. <https://aej-bulgaria.org/wp-content/uploads/2020/01/ДЕЦАТА-И-МЕДИИТЕ-Пътеводител-за-етично-отразяване-2019.pdf> <https://www.unicef.org/bulgaria/media/1016/file/BGR-ethical-reporting-bg.pdf>
225. ММС води 16 дела за непостроени физкултурни салони, <https://bnr.bg/post/101898016>
226. <https://www.bta.bg/bg/news/lik/588913-programata-zaedno-v-izkustvata-i-sporta-dava-vazmozhnost-za-razvitie-na-talant>
227. Списък на училищата, одобрени за финансиране по модул „Изкуства“ от НП „Заедно в изкуствата и в спорта“ за учебната 2023-2024 г. (публ. 13.09.2023 г.), <https://web.mon.bg/bg/101258>
228. Данни за НП „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“, <https://web.mon.bg/bg/101239>
229. Образованието в Република България през учебната 2022/2023 г., НСИ, https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2022_4UPGZS4.pdf
230. Национално представително изследване „Млада България“, осъществено през 2023 г. от Агенция „Насока“ и „Булевард България“, <https://boulevardbulgaria.bg/articles/tiyneydzharite-ot-mlada-balgariya-pokolienieto-s-82-optimisti>
231. Бележник 2023, https://nmd.bg/wp-content/uploads/2023/05/belejniki_2023_web_low_res.pdf
232. „Уча на открито“, <https://uchanaotkrito.bg/>
233. Писмо за ДООИ от НМД с Наш Изх.№29 от 01.02.2024
234. Отговор на писмо на НМД по ЗДООИ с наш №12 от 16.01.2024 г.
235. Отговор на Община Бургас – Решение №ЕД-194/3/23.01.24.2024 г. до НМД
236. Отговор на Община Варна – Пер.№ДООИ24000020ВН_004ВН от 30.01.2024г.
237. Отговор на Община Стара Загора – Писмо с Изх.№10-11-1149 от 29.01.2024г.
238. Отговор на Община Пловдив – Решение №24ДООИ – 3 (I)

ЧЛЕНОВЕ НА МРЕЖАТА ПРЕЗ 2023

Област Бургас

Сдружение „Верният настойник“ – Бургас
Асоциация „Деметра“ – Бургас
Сдружение „Областен ромски съюз“ – Бургас
Сдружение „Усмивка“ – Бургас
Сдружение „Заедно за по-добро бъдеще“ – Средец

Област Варна

Сдружение „Гаврош“ – Варна
Фондация „Карин дом“ – Варна
Сдружение „Василица“ – Варна
Агенция за социално развитие Вижън – Варна
Фондация „Радост за нашите деца“ – Варна
Социална асоциация „Св. Андрей“ – Варна
Семеен център Мария – Варна
Сдружение „Спина бифида и хидроцефалия“ – Варна
Сдружение „Съучастие“ – Варна
Фондация „Живот със Синдром на Даун“ – Варна
Сдружение „Няма невъзможни неща“ – Варна
Фондация „Фамилна зона“ – Варна
Сдружение „ИДЕА“ – Варна

Област Велико Търново

Фондация „Международна социална служба“ – Велико Търново

Област Враца

Сдружение „Първи юни“ – Бяла Слатина
Сдружение „Дом на науката и техниката“ – Враца
Сдружение „Нов път“ – с. Хайредин
Училищно настоятелство на ОУ „Христо Ботев“ – с. Търнава
Сдружение „Добрия самарянин“ – с. Краводер

Област Габрово

Сдружение ИМКА Габрово
Сдружение „Социален диалог 2001“ – Габрово

Област Кърджали

Сдружение „Инициатива за развитие – Кърджали решава“ – Кърджали

Област Кюстендил

Сдружение „Ларго“ – Кюстендил

Област Ловеч

Сдружение „Знание“ – Ловеч

Област Пазарджик

Фондация „Бъдеще“ – Ракитово
Фондация „Жулевия дом“ – с. Лесичево
Фондация „КУЗМАНОВ“ – с. Звъничево
Фонд за превенция на престъпността ИГА – Пазарджик

Област Перник

Фондация „П.У.Л.С.“ – Перник

Област Плевен

Сдружение „Виа Хуманика“

Област Пловдив

Фондация „ДА“ – Пловдив
Фондация „Едно сърце“ – Пловдив

Област Разград

Сдружение „Жанета“ – Разград
Сдружение „Феникс“ – Разград

Област Русе

Клуб „Отворено общество“ – Русе
Сдружение „Еквилибриум“ – Русе
Център Динамика – Русе

Област Силистра

Женско дружество „Екатерина Каравелова“ – Силистра

Област Смолян

Народно читалище „Бъдеще сега 2006“

Област Сливен

Фондация „Здравето на ромите“ – Сливен
Фондация „Лекари на света“ – клон България-Сливен

Област София-град

Асоциация „Родители“
Българска асоциация на осиновените и осиновителите
Българска асоциация по семейно планиране и сексуално здраве
Българска тренировъчна централа
Сдружение „Дете и пространство“
Фондация „За нашите деца“
Фондация „Здраве и социално развитие“
Институт по Социални Дейности и Практики
Фондация „Надежда за малките“
Фондация „Мечта в джоба“
Фондация „Партньори – България“
Проект „Права на човека“
Фондация „Приложни изследвания и комуникации“
Фондация „Сийдър“
SOS Детски селища – България
Театрално-социална формация „Театър Цвете“
Сдружение за педагогическа и социална помощ за деца ФИЦЕ – България
Фондация за децата в риск по света
Фондация „Център Надя“
Сдружение ЕЛА
Център за психосоциална подкрепа
Habitat for Humanity Bulgaria
Фондация „Еврика“
Фондация „Агапедия – България“
Фондация „Заедно в час“
Национална асоциация на ресурсните учители
Фондация „Екип“
Сдружение за прогресивна и отворена комуникация
Български хелзински комитет
Българска педиатрична асоциация
Национална мрежа на здравните медиатори

Алианс на българските акушерки
Фондация „Конкордия – България“
Фондация „Цветан Цанов“
Фондация „Международна награда на херцога на Единбург“
Сдружение за български семейни ценности, традиции и култура „Българче“
Фондация „Детски книги“
Сдружение „Национален център за социално-емоционално развитие“
Фондация „М & М Физио“
Сдружение „Ре-Акт“
Асоциация „Българско психоаналитично пространство“
Институт за прогресивно образование
Фондация „Сингъл Степ“
Фондация Право и интернет
Фондация ПРОМЯНАТА
Фондация „Дечица“
Фондация „Нашите недоносени деца“
Фондация „Заслушай се“
Национална асоциация по приемна грижа
Сдружение „Институт по медиация и управление на споровете“ (ИМЕУС)
Сдружение „Асоциация на родители на деца с бърбечни заболявания“
СНЦ Организация на българските скаути
Фондация „Хестия“
Сдружение „Център за учене чрез преживяване“
Сдружение „Съвет на жените бежанки в България“
Сдружение „Частно начално училище Милеа“
Сдружение „Безопасни детски площадки“
Фондация „Искам бебе“
Сдружение „Асоциация Пелаго“
Сдружение „Един процент промяна“
Фондация „Докова и Доков“
Фондация „За децата с церебрална парализа“
Сдружение „Помощ за Украйна“
Фондация за образователна трансформация

Област Стара Загора

Сдружение „Бъдеще за децата“ – Казанлък
Сдружение „Самаряни“ – Стара Загора
Сдружение „Свят без граници“ – Стара Загора
Фондация „Мисия Криле“ – Стара Загора

Област Търговище

Сдружение „Академика 245“, Антоново
Асоциация „Ная“ – Търговище
Клуб на нестопанските организации – Търговище

Област Шумен

Женско ромско Сдружение „Хаячи“ – Нови Пазар
Ромска фондация „Ромска искра“ – Шумен

Област Ямбол

Общинско училищно настоятелство – Болярово
Читалище „Умение 2003“ – Ямбол

Съфинансирано от
Европейския съюз

ИНСТИТУТ
ОТВОРЕНО
ОБЩЕСТВО
СОФИЯ

Този документ е създаден в рамките на инициатива „Демокрация, с правата на децата“, финансирана от Европейския съюз и фондация „Институт Отворено общество – София“ (ИООС, <https://proeuvalues.osis.bg>). Изразените възгледи и мнения са единствено на автора и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или на Европейската изпълнителна агенция за образование и култура (EACEA), или на ИООС. Нито Европейският съюз, нито EACEA, нито ИООС могат да бъдат държани отговорни за тях.

НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

НМД: БЕЛЕЖНИК

www.nmd.bg / facebook.com/nmdbg